

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α΄

30 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1877

ΤΕΥΧΟΣ 4

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΑΡΟΥΣΟΣ *

(1810—1876)

Ὅτε ὁ φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, ἅμα τῇ λυπηρᾷ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ ἐπιτίμου αὐτοῦ μέλους Θεοδώρου Καρούσου, μοι ἀνέθηκε τὴν ἐντολὴν, ἵνα συντάξω καὶ ἐν ἐπισήμῳ συνεδριάσει, ἐκφωνήσω βιογραφίαν τοῦ ἀειμνήστου, πολὺ ἐδίστασα ν' ἀναδεχθῶ τὴν ἐντολὴν ταύτην, συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ βέβαιος ὢν ὅτι δὲν ἤθελον ἀνταποκριθῆ οὔτε εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ διὰ τῆς ἐντολῆς τιμήσαντός με Συλλόγου, οὔτε εἰς τὴν μνήμην τοῦ βιογραφουμένου. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀρνήσεώς μου ἕως ἤθελεν ἐπέβη μακρὰ ἀναβολὴ περὶ τὴν πλήρωσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ समाτείου, συναισθανόμενος ἅμα ὅτι οἱ βίοι ἀνδρῶν, οἵτινες ἐβίωσαν οὐχὶ ἐν ἀφανείᾳ, ὢν τὰ καταλειπόμενα ἔργα εὐφραδέστερον ἢ μυρία στόματα εὐστόμων ρητόρων λαλοῦσι, καὶ οἵτινες μετὰ τοῦ ῥωμαίου δύνανται νὰ λέγωσιν opera mea pro me loquuntur, οἱ βίοι, λέγω, τοιούτων ἀνδρῶν δὲν χρίζουσι τῆς εὐφραδείας τῶν ἀγορευόντων, καὶ τέλος πεποθῶς ἐπὶ τὴν ἐπισείκειαν τῶν ἀκρωμένων, ἀνεδέχθην τὴν ἐντολὴν ὅπως, καὶ τοι ἀτέχνως διὰ τὸ στενὸν τοῦ κατεπείγοντος χρόνου, βραχέα τινα εἶπω περὶ τοῦ ἀειμνήστου, καὶ γίνω οὕτω διερμηνεύς τῆς λύπης ὑμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐπιτίμου συναδέλφου, καὶ τῆς αἰωνίας εὐγνωμοσύνης τοῦ Συλλόγου πρὸς τὴν σκιάν αὐτοῦ.

Καὶ βεβαίως ἔργον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Καρούσον εἶναι τὸ τελούμενον σήμερον ὑπὸ τοῦ Παρνασοῦ ἐν τῇ σεμνῇ ταύτῃ τελετῇ* ἐπειδὴ, πλὴν τοῦ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 16 Δεκεμβρίου 1876, ἐντολὴ τοῦ Συλλόγου, πενθούτος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀειμνήστου ἐπιτίμου μέλους αὐτοῦ.

ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ὠφέλιμος εἰς ἅπαν τὸ Πανελλήνιον διὰ τῶν συγγραφήων αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὸν Σύλλογον ἡμῶν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἐπὶ ζήλω διακριθέντων μελῶν, ἅτινα ἐξόχως ἠγάπησαν αὐτὸν καὶ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτοῦ. Ναί· ὁ Καρούσος ἠγάπησε τὸν Παρνασσὸν μας ἐκ καρδίας, καὶ ἐναθρονομένος ἔλεγεν ὅτι ἦτο μέλος αὐτοῦ. Μακρὰν αὐτοῦ ἐν πώματι, οὐδέποτε διέλυπεν ὢν ἠνωμένος αὐτῷ ἐν πνεύματι, πάντοτε δ' ἤρῳτα περὶ αὐτοῦ καὶ ἐσκίρτα ὑπὸ χαρᾶς μανθάνων τὴν προόδον του· διατριβὰς σοφᾶς ἐπανειλημμένως ἔστειλεν εἰς αὐτὸν πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἀκροωμένων, καὶ τέλος, καὶ ἀποθνήσκων, δὲν ἐλησμόνησεν αὐτὸν, κληροδοτήσας ὑπὲρ αὐτοῦ ἰκανὸν χρηματικὸν ποσὸν ἐκ τῆς περιουσίας ἣν κατέλιπεν. Οὐχὶ δικαίως λοιπὸν ἐτίμησεν αὐτὸν ὁ Παρνασσός, ἀναρτήσας τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ τῶν συνεδριάσεων, ἐν ᾗ τοῦ λοιποῦ θέλει παρίσταται πνευματικῶς μεταξὺ τῶν ποτὲ συναδέλφων αὐτοῦ; οὐχὶ δικαίως ἐψήφισεν, ἵνα ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, ἀφ' οὗ ἄλλοτε ἀνεγνώσθησαν αἱ σοφαὶ αὐτοῦ διτριβαί, ἐκφωνηθῇ καὶ ἡ βιογραφία αὐτοῦ;

Ὅποσός τις δὲ ὁ ἀνὴρ, οὗ τὴν ἀπώλειαν θρηνοῦμεν;

Ἐλκων τὸ γένος ὁ Θεόδωρος Καρούσος ἐξ οἴκου τῶν ἐπισήμων τῆς νήσου Κεφαλληνίας ἐγεννήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐν ἔτει 1810. Παιδιόθεν ἐπεδόθη εἰς τὰ γράμματα, τυχὼν ἐξόχων διδασκάλων, οἵτινες διὰ τῶν ὁδηγῶν των πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ στάδιον τῶν φιλολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μελετῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Καρούσου, εἶτα δὲ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου τοῦ γένους διδασκάλου Νεοφύτου τοῦ Βάμβια, ὅστις σωθεὶς ἀπὸ τῆς σφαγῆς τῆς ἐν Χίφ καὶ Κεφαλληνίας καὶ συστήσας ἐν ἔτει 1825 ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ ἀγίου Γεωργίου Λυκείου, εἰς ᾧ δὲν ἐβράδυνον νὰ συρρέουσιν οὐκ ὀλίγοι μαθηταί, καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1828 διευθύνων αὐτὸ, εἶχαν ἀναζωπυρῆση ἐν Ἑπτανήσῳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ὄρεξιν· ὥστε εἰς τὸν Βάμβιον ὀφείλουσιν οἱ πλείστοι τῶν λογίων τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὴν γνῶσιν καὶ τὰ ἑλληνικὰ αἰσθημάτων. Προσκληθέντος τοῦ Βάμβια περὶ τὸ 1828 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Κερκύρας, ὁ Καρούσος ἐπεδόθη μόνος εἰς συντονωτέραν μελέτην· τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ ζήλος αὐτοῦ, ὥστε ὑσάκις μελετῶν συγγραφεῖα τινὰ τῆς ἀρχαιότητος ἀπήνετα δυσκολίας περὶ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ, δι' ἐπιστολῆς ἐζήτηει παρὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ διδασκάλου του τὴν λύσιν τῶν παρουσιαζομένων δυσχερειῶν, ἣν καὶ ἐλάμβανεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ διακεκριμένος φιλόσοφος I. Μενάγιας ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας, ἰδίως τῆς καθ' Ἐβελον· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰησοῦτου Βερναρδου ἐδιδάχθη τὰς ξένας γλώσσας, καταρτισθεὶς οὕτω καὶ πολὺγλωσσος, ἄμα, εἰδὼς, πλὴν τῆς πατρίου γλώσσης, ἦν ὡς ὀλίγιστοι τῶν τότε ἐν Ἑπτανήσῳ ἑλληνιστῶν μετὰ πολλῆς χάριτος, γλαφυρότητος καὶ ἀκραιβείας ἔγραψε, τὴν λατινικὴν

γλώσσαν καὶ φιλολογίαν, τὴν γαλλικὴν, τὴν γερμανικὴν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ὁ Καρούσος, οὔτε φοιτήσας εἰς Πανεπιστήμια, οὔτε τυχὼν συστηματικῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας, κατῳρῳσε διὰ τῆς ἰδίας ἐνδελεχοῦς μελέτης, αὐτοδιδάκτος, νὰ κατασταθῇ ὁ ἐξοχώτερος ἑλληνιστὴς τῆς Κεφαλληνίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, καὶ εἰς τῶν ἐπὶ ἐξόχῳ παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ διακριθέντων ἑπτανησίων.

Ἀνδρωθεὶς, πρῶτον διαρίσθη ὑπάλληλος ἐν τῷ Πρωτοδικεῖῳ τῆς Κεφαλληνίας· ἦτο δὲ ἀξιοθαύμαστον ὅτι ἐργαζόμενος ἐν τῷ δικαστηρίῳ, οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὢν τὰ συγγράμματα ἀείποτε εἶχε παρὰ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα. Ἀλλ' ὁ Καρούσος ἦτο κεκλημένος εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, εἰς ᾧ ἀφιέρωσεν ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ μετὰ ταῦτα, χάριν τῆς μορφώσεως τῆς εὐέλπιδος νεολαίας. Τριακοντούτης περὶ τὸ ἔτος 1840 διαρίσθη καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ Λυκείου, τοῦ ὑπὸ τοῦ λογίου Κ. Σακελλαροπούλου διευθυνομένου· μετὰ δύο δὲ ἔτη περὶ τὸ 1842 διευθυντὴς τοῦ ἐν Παξοῖς Λυκείου, ἐν ᾧ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Σακελλαροπούλου ἡ κυβέρνησις μετεπέμψατο αὐτὸν πάλιν εἰς Κεφαλληνίαν, ὡς καθηγητὴν καὶ διευθυντὴν τοῦ Λυκείου. Ἀλλὰ περὶ τὸ ἔτος 1851 ἡ ἀγγλικὴ προστασία, διὰ τοῦ τότε ἀρμοστοῦ Οὐάρδου τὸν ἀπέλυσε τῆς ὑπηρεσίας ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ. Λάτρις ἐνθερμος τοῦ ἑλληνισμοῦ, δὲν ἠνείχετο ὁ Καρούσος ἵνα ἐν τῇ ἑλληνικῇ χώρᾳ τῆς Ἑπτανήσου γίνηται χρῆσις ὡς ἐπισήμου γλώσσης τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἰταλικῆς, καὶ διὰ φλογερῶν ἀρθρων δημοσιευομένων ἐν τῇ «*Ἀθηναῖ*» τῶν Ἀθηνῶν, διεμαρτύρετο κατὰ τῆς εἰς τὸν ἰόνιον λαὸν προσγενομένης ταύτης ἀδικίας. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1842 ὁ τοποτηρητὴς τῆς Κεφαλληνίας Λέβερτων, συνέστησεν ἐταιρίαν πρὸς ἐμφύχωσιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας, καὶ συνελθόντα τὰ μέλη προέτεινον τὴν ἰταλιστὴ σύνταξιν τοῦ κανονισμοῦ, ὁ Καρούσος ἀναστὰς μετ' ἀγανακτικῆς διεμαρτυρήθη, εἰπὼν ὅτι εἶναι αἰσχρὸς νὰ βεβηλῶται εἰσέτι ἡ ἑλληνικὴ ἐκείνη χώρα διὰ γλώσσης ξένης, ἥς οὐδὲ γρὺ ἐνόουν οἱ πλείστοι τῶν Κεφαλλήνων. Ἀκούσας τοῦτο ὁ τοποτηρητὴς ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ ἐξηκόντισε τοὺς λόγους ἐκείνους, τοὺς ἀλγενοτάτην ἐμποιήσαντας εἰς τὸ πανελλήνιον ἐντύπωσιν, καὶ ὑφ' ὅλης τῆς εὐρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας κατακριθέντας. «*Πρόκειται, εἶπε, νὰ ἴδωμεν ἂν οὗτος ὁ λαὸς εἶναι ἑλληνικός. Κατὰ τὸν συνταγματικὸν χάρτην τοῦτο εἶναι κράτος Ἰόνιον. Καὶ ποία ἄλλη εἶναι ἡ νόμιμος γλώσσά σας ἢ ἡ ἰταλική;*» Τοὺς παραλογισμοὺς ὅμως τοῦ Λέβερτων ἀμέσως ἔσπευσεν ὁ Καρούσος νὰ ἐξελέγξῃ ἐν τῷ «*Ἑλληνικῷ Παρατηρητῇ*». Διὰ τὰ ἑλληνικὰ λοιπὸν αὐτοῦ αἰσθημάτων μετὰ τινὰ ἔτη, τῷ 1851, ἀπελύθη τῆς ὑπηρεσίας ὑπὸ τοῦ Οὐάρδου διὰ τοῦ ὄργανου αὐτοῦ Δ. Καρούσου προέδρου τῆς Γερουσίας. Ὅλίγῳ δ' ὕστερον ἢ ἐν Τεργέστη ἑλληνικὴ κοινότης προσεκάλεσεν αὐτὸν ὡς διδάσκαλον· παραμείνας ὅμως ὁ

Καρούσος ἐν ἔτος μάλιστα ἐν Τεργέστη ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν διὰ τὸ ἀκροσφαλές τῆς υγείας του καὶ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς. Ἰδιωτεύων μέχρι τοῦ 1854, ἀνεδέχθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς κλησίν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν τῆς Πετριτσείου σχολῆς, ἐνθα ἐπὶ δωδεκαετίαν ὅλην διετέλεσε διδάσκων τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Περὶ τὸ ἔτος 1868 μετετέθη ὡς καθηγητὴς εἰς τὸ ἐν Ἀηξουρίῳ Β. Γυμνάσιον· τὸ δὲ 1872 ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν διεύθυνσιν τῆς Πετριτσείου σχολῆς, ἣν διηύθυνε καὶ ἐν ἣ ἐδίδαξε μέχρι ἐσχάτων.

Περὶ τὰ τριάκοντα λοιπὸν καὶ πέντε ἔτη ὁ αἰσιδύμος Καρούσος ἐμόχθησε διδάσκων ἀπὸ τῆς ἑδρας τὴν ἀγαπητὴν αὐτῷ πάτριον νεότητα, ἀγωνιζόμενος νὰ μορφώσῃ αὐτὴν οὐ μόνον διανοητικῶς, ἐρμηνεύων αὐτῇ τοὺς κλασσικοὺς τῆς ἀρχαιότητος συγγραφεῖς καὶ μεταλαμπαδεύων τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς νὰ διαπλάσῃ καὶ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς θερμὰς τῶν νέων καρδίας γενναῖα ὑπὲρ τῆς Πατρίδος αἰσθηήματα. Ἡ δὲ Κεφαλληνία ὀφείλει τῷ Καρούσῳ μεγίστην εὐγνωμοσύνην· διότι ἐμόρφωσεν ὀλόκληρον γενεάν, καὶ ἐὰν ἡ νῆσος ἐκείνη κέκτηται σήμερον λογίους ἀνδρας, τὴν πρώτην μὲν μορφωσὶν πάντων σχεδὸν ὀφείλει εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ.

Ἄλλὰ τὸ ἄξιον παρατηρήσεως καὶ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἡ σοφία, αὐτοῦ κάλλους τῆς ὁποίας ἐραστὴς ἐγένετο, κατὰ τὸν Σοφόν, καὶ ἦν ἐφίλησε καὶ ἐζήτησε νύμφην ἀγαγέσθαι ἐαυτῷ» δὲν ἐρώτισε μόνον τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνεκαίνισεν ἅμα τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ διέπλασε τὸ ἦθος καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, τοῦθ' ὑπὲρ σπανίως δυστυχῶς ἀπαντᾷ· διότι συχνότατα βλέπομεν ἀνδρας ἐξόχου καὶ παντοίας παιδείας, ὧν ὁ βίος πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ ἦναι σύμφωνος πρὸς τὴν σοφίαν αὐτῶν, πλήρεις ἐλαττωμάτων, ἅτινα ἡ μάθησις δὲν ἔσχευε νὰ ἐκρίζωσῃ ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν. Τοιαύτην ψευδῆ σοφίαν δὲν εἶχεν ὁ Καρούσος. Τίς τῶν γνωρισάντων αὐτῶν δὲν ἐθαύμασε τὰς πολλὰς ἀρετὰς του; Ποίαν τούτων πρώτην, καὶ ποίαν ὑστέρον νὰ καταλέξω;

«Ἴδαν εἰς πολυδενδρον ἀνὴρ ὀλοτόμας ἔλθων

Παπταίνει, παρεόντος ἄθην πόθον ἄρξεται ἔργον»

κατὰ Θεόκριτον. Τίς δὲν ἐξετίμησε τὸ πρῶτον τοῦ ἠθους αὐτοῦ, τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ εὐπροσῆγορον τοῦ χαρακτῆρος, τὴν γλυκύτητα τοῦ μειδιάματος, τὴν μέχρις ὑπερβολῆς ταπεινώσιν; Νομίζων ὀρθῶς «σοφὸν χρῆμα τὸ τῆς ἡσυχίας πρὸς τ' ἄλλα καὶ εἰς ἐπιστήμην καὶ φρονήσεως μελέτην» κατὰ Πλούταρχον, εἰς τὰς πονηρίας τοῦ κόσμου δὲν ἀνεμιγνύετο· ἦτο φιλήσυχος καὶ ἀπεσῦρετο τῆς τύρβης· ἔχαιρε διὰ τὰ καλὰ καὶ ἐσκήρτα ἡ καρδία αὐτοῦ διὰ τὴν πρόσδον τῆς νεότητος, ἣν ἐκθύμως διὰ βίου ἠγάπησε.

Δὲν ἠρέσθη δὲ μόνον ὁ Καρούσος ἀπὸ τῆς ἑδρας διδάσκων, ἀλλὰ καὶ συγγραφῶν κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως ἀπέδλεπε πρὸς τὴν ὠφέλειαν τοῦ πλησίον, πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, πρὸς ἡν, ὡς πρὸς πολικὸν ἀστέρα, διὰ βίου ἠτένευ. Αἱ συγγραφαὶ τοῦ αἰσιδύμου Καρούσου, αἱ δημο-

σιευθεῖσαι καὶ αἱ ἀνέκδοτοι, ἀποτελοῦσιν ἀληθῶς καλλιμάρμαρον πνευματικὸν οἰκοδόμημα. Πάντες σχεδὸν οἱ τόμοι τῆς γνωστῆς *Πανδώρας*, ἀλλὰ περιδικὰ καὶ ἐφημερίδες κοσμοῦνται ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων σοφῶν διατριβῶν αὐτοῦ. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Καρούσου εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς προοιμαζόμενος ἐν αὐταῖς λέγει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὸν συγγραφικὸν κάλαμον χάριν τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅπως καθοδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀρετὴν, δι' ἣς κατορθοῦται ἡ ἐν τῷ βίῳ εὐδαιμονία.

Τῶν ἔργων τοῦ Καρούσου τὰ κυριώτατα εἶνε τὰ ἑξῆς.

Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν σειρὰν τῆς Φιλοσοφίας, κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν μαθημάτων τῆς ἐν Παλαιῷ Κεφαλληνίας Πετριτσείου σχολῆς (*Πανδώρα* 1856)· ἐν ᾧ ἐκτιθεῖται τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, προτρέπει τοὺς νέους νὰ παιδεύωνται φιλοσοφικῶς ἅμα καὶ ἠθικῶς, ὅπως τέλειον μορφωθῶσιν, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ τοῦ ἀνθρώπου προορισμός.

— *Νύξεις εἰς τὸ περὶ Νεοελληνικῆς Γλώσσης ζήτημα* (αὐτῷ 1857), ἐν αἷς τὴν μέσην καὶ βασιλικὴν ὁδὸν βαδίζων, ἐπικρίνει μὲν τοὺς θέλοντας νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν ὀμιλουμένην γλῶσσαν πάντας τοὺς χυδαίσιμους, κατακρίνει δὲ καὶ τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τοὺς νεκροὺς ἀρχαίσιμους.

— *Ἐκθεσις τοῦ συστήματος τῆς Λογικῆς ὑπὸ τοῦ K. R. Wately* (αὐτ. 1858)· τοῦτον ἐπικρίνει θεωροῦντα τὴν λογικὴν ἐπιστήμην ἅμα καὶ τέχνην.

— *Ἀπάντησις εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Κεφαλληνίας* τοῦ κ. Λασκαράτου (Ἐφημ. τῶν Εἰδήσεων, ἐν Κερκύρα). Ὁ Καρούσος τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως δὲν ἐνόει, ὡς τινες, ἀχαλίνωτον, ἀλλ' ὡν ἀληθὴς φιλόσοφος, εἶχεν ἅμα καὶ ἀπεριόριστον σέβας εἰς τὰ δόγματα καὶ τὰς διατάξεις τῆς ἀγίας ἡμῶν ἐκκλησίας. Ἐν τῇ *Ἀπαντήσει* λοιπὸν ταύτῃ μετὰ πολλῆς λογικότητος ἐλέγχει τὰς ὑπερβολὰς τοῦ κ. Λασκαράτου, ὅστις πηδήσας ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἀντὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἔτι μᾶλλον τὴν ἐξηυτέλισε.

— *Χριστιανικὴ Ἀγιοτή*. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ διδάσκει ὅποῦς τις πρέπει νὰ ἦναι ὁ ἅγιος βίος τῶν ὁπαδῶν τοῦ Εὐαγγελίου.

— *Ὁ Σωκράτης πρόδρομος τοῦ Χριστοῦ*. Ἐνταῦθα ποιεῖται τὴν δυνατὴν παραβολὴν τοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι προδρόμου τοῦ χριστιανισμοῦ σοφοῦ Σωκράτους πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ δεικνύει τὴν οὐσιώδη διαφορὰν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον Σωκράτην.

— *Κριτικὴ ἐκθεσις* τοῦ ὑπὸ E. Perranos βίου τοῦ Ἰησοῦ. Εἶναι τοῦτο ἐν τῶν σπουδαιότερων ἔργων τοῦ Καρούσου, μαρτυροῦν ἅμα μὲν φιλοσοφικὰς γνώσεις ὕψους, ἅμα δὲ θρησκευτικὸν αἰσθημα βαθύ. Ἡ θρησκευτικὴ πίστις, λέγει προοιμαζόμενος, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις εἶναι οἱ δύο πόλοι τῆς διανοίας, περὶ οὓς ἡ ἀνθρωπότης ἀενάως στρέφεται. Ἀνάγκη ὅμως ἡ γνῶ-

σις νὰ μὴ φυσιοῦνται καὶ νὰ μὴ περπερεύηται πηδῶσα ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, ἀποπειρωμένη καὶ αὐτὰς τὰς μυστηριώδεις βουλὰς τοῦ ὕψιστου νὰ ἐκδιώσῃ, ὅπως ἀποκαλυφῶσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὅθεν, καὶ ἐνῶ ἡμεῖς ἀφ' ἑνὸς ἀσπαζόμεθα τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ ᾖ ἐλευθέρη καὶ νὰ ἔχῃ ἀείποτε ἀκώλυτον τὴν εἴσοδον εἰς τὰ θεῖα οὐχ ἤττον ἢ τὰ ἐγκόσμια, καὶ ὅτι οὐδὲν πρόχωμα, οὐδὲν περίφραγμα ἐπιτρέπεται πρὸς ἀναχαίτισιν τῶν πολυευμόνων ρευμάτων τῆς, ἀφ' ἑτέρου ὁμολογοῦμεν ὅτι τότε μόνον ἀναδεικνύεται εὐμενὴς καὶ σωτήριος ἡ ἐνέργεια αὐτῆς, ὅτε, ἀντὶ τοῦ νὰ συμπαραλάβῃ ἀδιακρίτως τὰ πάντα εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς, ὡς καταστρεπτικὸς χεῖμαρρος, ἐγκαταλείπουσα κατόπιν ἐρείπια καὶ ἀναστατώσεις, προχέει καθαρὰ νάματα, ἅτινα, ἀρδύοντα καὶ γονιμοποιούντα τὴν διψῶσαν διάνοιαν συντελοῦσιν εἰς ἐκβάστησιν νέων θαλαρῶν γνώσεων». Μετὰ τοὺς ὀλίγους τούτους ἀλλὰ σοφοὺς εἰσαγωγικοὺς λόγους, προβαίνων ἀνασκευάζει ἄρδην καὶ μετατρέπει ἐκ θεμελίων τὸ φανταστικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Ρενναῖος, τὸν *Bior* τοῦ *Ἰησοῦ*, ὃν ἀποδεικνύει μυθιστόρημα αἰσθηματικόν, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς πλαστοουργοῦ φαντασίας ἐπενόησε καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λαμπηδόνος τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἐκόσμησεν, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ὕψηλοῦ ἐκεῖνου ἰδανικοῦ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ ὑπερουσίου λόγου, εἰς ὃ πᾶσαι αἱ ἐλπίδες τῆς καρδίας ἡμῶν, ὡς εἰς λιμένα ἀσφαλῆ, συνεννοῦνται.

— *Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ὑπὸ Alfr. Fouillée (Βύρων 1876)*. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ, ἣν ἀποθνήσκων, οὕτως εἰπεῖν πρὸ ὀλίγων μηνῶν συνέγραψεν, ἀναλύει τὸ σύγγραμμα τοῦ Fouillée, ἀνδρὸς ἐπίσης σοφοῦ, ὅστις ἔτυχε τοῦ βραβείου ἐν διαγωνίσματι τεθέντι ὑπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ τμήματος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων, περὶ τῆς σοκρατικῆς φιλοσοφίας. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Fouillée ὁ Καρούσος ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι πρωτότυπον καὶ εὐμέθοδον, ἐπικρατεῖ δὲ ἐν αὐτῷ δεινότης συλλογισμῶν, καὶ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πρώτων συγγραμμάτων τῶν Γάλλων τῶν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς παρ' Ἑλλησι φιλοσοφίας πραγματευομένων. Ἠμέρησεν ἡμῶς κατὰ τοῦτο ὁ Fouillée, ὅτι ἐφαρμόζων ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους τὴν μειωτικὴν αὐτοῦ μέθοδον, ἐξάγει πολλάκις ὡς ιδέας τοῦ Σωκράτους, ιδέας ὧν οὐδεμίαν συνείδησιν ὁ σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀνὴρ εἶχε ἐκέκτητο, καὶ δυσνόητους μεταφυσικῆς τύπου, παραλαμβανόμενους ἐκ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ἐφαρμοζομένους εἰς τὴν ἀρχαίαν. Καὶ κατὰ τοῦτο ἐπικρίνει τὸν συγγραφέα ὁ Καρούσος, δικαιολογῶν ἡμῶς αὐτὸν, διότι κακῶς ἔθηκε τὸ θέμα ἢ Ἀκαδημία.

Καὶ ἄλλας δὲ βιβλιοκρισίας κατὰ καιροὺς ἐδημοσίευσεν· οἷον τοῦ συγγράμματος τοῦ σοφοῦ ἐφαμίλλου αὐτῷ κ. Πέτρου Βράβλια *Θεωρητικῆς καὶ Πρακτικῆς Φιλοσοφίας Στοιχεῖα*, τοῦ κ. I. Σκαλτσούνη «*Ἡ Ἐπιστήμη τοῦ ἐμπορίου*», Ἀνάλυσιν τοῦ *Βλοσσίου καὶ Διογάρου* τοῦ κ. M. Ρενιέρη (Βύρων 1874) κλπ. Καὶ *Λόγοι*, ἐν τῷ κατ' ἔτος τελουμένῳ μνημοσύνῳ ὑπὲρ τοῦ

ἀειμνήστου ἱδρυτοῦ τῆς Πετριτσίου Σχολῆς, καὶ ἄλλαι διατριβαὶ καὶ ἄρθρα πολιτικὰ καὶ φιλελεύθερα, χωριστὰ καὶ ἐν τῇ ρίζοσπαστικῇ ἐφημερίδι *Ἐνώσει*, ἐν τῇ *Κλεισῇ* καὶ ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύθησαν. Προσέτι πλεῖστον συμμετέσχεν ὁ Καρούσος, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ συγγράμματος τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα μόνου τοῦ κ. Βερρυκίου *Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ῥίζοσπαστισμοῦ*.)

Τὸ ἐξοχώτατον ἔμως τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὅσα γνωρίζομεν, εἰσὶν αἱ *Πλατωνικαὶ Μελέται*, σύγγραμμα ἐξόχων ἐπαίνων τυχόν, οὐ μόνον παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ λογίων, καὶ δυνάμενον ν' ἀπαθανάτισῃ τὸν Καρούσον. Ἐκ τῶν *Πλατωνικῶν Μελετῶν* μέρος μόνον εἶναι γνωστὸν, δημοσιευθὲν, τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν μένει ἐν τοῖς ἀνεκδότοις αὐτοῦ συγγράμμασιν. Εἶχεν ὁ Καρούσος ἀχώριστον σύντροφον τὸν Πλάτωνα ἰδίως ἐν ταῖς μελέταις αὐτοῦ· οἱ ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸν κατ' οἶκον, σπανίως τὸν ἐβλεπον μὴ ἔχοντα ἀνὰ χειρὸς ἕνα ἐκ τῶν τόμων τῶν *Διαλόγων* αὐτοῦ. Ἐν ταῖς *Πλατωνικαῖς Μελέταις* μετὰ βαθείας κριτικῆς ποιεῖ ἔκθεσιν σαφεστάτην τῶν ἐν τῷ Πλάτῳ ἐμπεριεχομένων θεωριῶν, τῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπαρχουσῶν σχέσεων καὶ τῶν πρὸς ἀπόδειξιν αὐτῶν ἐφαρμοζομένων λογικῶν μέσων. Μέθοδον δὲ πρὸς τοῦτο ἐξελέξατο ὁ Καρούσος, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλους φιλοσοφούντας, ἐκεῖνην, καθ' ἣν ἐπιστῶν διαδοχικῶς τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ταῦτα κατὰ πρῶτον φιλοπόνως ἐπεξεργαζόμενος διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τοῦ θέματος καὶ τοῦ ἐμπεριεχομένου τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, καὶ διὰ τῆς μετ' ἐπιστασίας ἀνεχνύσεως τῆς σημασίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, προεξομαλύνει τὴν ὁδὸν, ὅπως μετὰ τὴν εἰδικὴν γῶσιν τῶν μερῶν, προβῆ ἀνίων διὰ τῆς ἐξαγωγῆς θετικῶν πορισμάτων εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ ἰστάμενοι εὐσυνόπτως καθορῶμεν τὴν τοῦ ὅλου πλατωνικοῦ ἀριστοτεχνήματος συμμετρικὴν καὶ εὐρυθμὸν διάταξιν. Ἐκ τῶν *Πλατωνικῶν Μελετῶν* ἐδημοσιεύθησαν ἐν μὲν τῇ Πανδώρα τὸ *Συμπόσιον* (1867), ὁ *Φαίδων* (1868), ὁ *Φαῖδρος*, ὁ *Φίλητος* (1869), ὁ *Εὐθύδημος* (1870), ἐν δὲ τῇ ἐφημερίδι Κλεισῆ ὁ *Πρωταγόρας*, ἀνεγνώσθη δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ ὁ *Πορρίας* ἐν δυαὶ συνεδριάσει τῷ 1873.

Ταῦτα ἐν ὀλίγοις τὰ γνωστὰ συγγράμματα τοῦ ἀειδμήτου Καρούσου. Ἐκ δὲ τῶν ἀνεκδότων σπουδαιότατα εἶναι ἡ *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, σύγγραμμα πλῆρες καὶ, κατὰ τοὺς εἰδότες αὐτὸ πολύτιμον, καὶ τὰ *Φιλοσοφικὰ Ἐγχειρίδια*, ὧν τὴν δημοσίευσιν, μεθ' ὅλων τῶν *Πλατωνικῶν Μελετῶν*, ἀνέλαθεν, ὡς μετὰ χρεῶς ἐμάθομεν, ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ κ. Δ. Λιναρδάτος. Τὰ ἀνεκδότα ἔργα τοῦ Καρούσου, ὅταν ἐξέλθωσιν εἰς φῶς, θέλει κρίνη ἡ ἐπιστήμη· ἀρκούμεθα μόνον παρατηροῦντες ἐνταῦθα ὅτι μετὰ τοῦ σοφοῦ Βράβλια ὁ Καρούσος, ἐγκαταλείψας τὴν ἐκλεκτικὴν τῶν Γάλλων Σχολὴν, καὶ τραπεῖς εἰς τὰ νεώτερα τῆς βαθυσόφου Γερμανίας συστήματα, ἀποτε-

λοῦσι τὴν συνωρίδα τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες κατέθεντο τὰ θεμέλια τῆς περαιτέρω ἐθνικῆς ἡμῶν ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως.

Τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός καὶ τὴν πολυμάθειαν ἐκτιμῶσα ἡ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ πατρίς, πλὴν τῶν ἄλλων ἀξιομμάτων, εὐγνωμονοῦσα ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς ἐν τῷ IB' Ἰονίῳ Κοινοβουλίῳ ἐν ἔτει 1862.

Ἡ Ἐπτανήσος τότε ἠγωνίζετο τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως ἐναντίον τῆς προστασίας Ἀγγλίας, ἧς τὴν προστασίαν, εἰς κυριότητα μεταβληθεῖσαν δὲν ἠδύνατο ἐπιπλεόν ν' ἀνεχθῆ. Ἡ Ἀγγλία, μὴ θέλουσα νὰ ἐκφύγη τῶν χειρῶν αὐτῆς ἡ χώρα, προσέφερε δώρημα δόλιον, τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου' ἀλλ' οἱ Ἰόνιοι δὲν ἤθελον ν' ἀκούσωσι μεταρρυθμίσεις, ἐξήτουν ἐπιμόνως τὴν Ἐνωσιν. Καὶ πῶς ἦτο ποτε δυνατὸν λαὸς καθόλου ἑλληνικὸς καὶ ἔχων συναίσθησιν ἐαυτοῦ, λαὸς παρ' ᾧ εἶχεν ἡδὴ ὠριμάσῃ ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ἀναφανείσης ὡς ἐκ θαύματος ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χάρτου μιᾶς Ἑλλάδος, νὰ δεχθῆ καὶ ἐπὶ στιγμὴν τὰς μεταρρυθμίσεις, τὰς ὑπὸ τῆς φιλελευθέρως Ἀγγλίας διὰ τοῦ φιλέλληνος ἐντιμοτάτου ἀπεσταλμένου Γλάδστον προσφερομένας μεταρρυθμίσεις, αἵτινες, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ μακαρίτου Παδοβᾶ, ἐμπεριείχον τὸ δηλητήριο τῆς ἐπὶ τῆς χώρας τῶν διαιωνίσεως τῆς ξυγκρατίας; πῶς ἦτο ποτε δυνατὸν νὰ ὑπογράψωσιν οἱ Ἰόνιοι διὰ τῆς ἰδίας τῶν χειρῶν τοιοῦτον συμβόλαιον; πρὸς τί ἄλλως αἱ μεταρρυθμίσεις; μήπως αἱ ἐπὶ Ουάρδου καὶ αἱ ἔτι προγενέστεραι δὲν ἀπεδείχθησαν λόγοι κενοί; Ἐταλαντεύθη πολλάκις ἡ Ἀγγλία, μεταξὺ τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, ἃς θέλει νὰ κηρύττῃ, καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ, ὃν δὲν θέλει νὰ ἐγκαταλίπη. Θέλει, ἐπιζητεῖ νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν κόσμον ὅτι στέργει τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ἐν ταῖς μικραῖς νήσοις τοῦ Ἰονίου ἡ κυβέρνησις αὐτῆς ἐπὶ πενήντα ὅλα ἔτη ἐνήργει ἀντιθέτως πρὸς τὰς τάσεις αὐτῆς, καὶ ἐλευθερία, ἐθνικότης, ἀνεξαρτησία ἐν ταῖς προστατευομέναις νήσοις ἦσαν λέξεις κεναὶ ἐνοιαῖς. Ἡθέλομεν πολὺ ἐκτραπή τοῦ ἱεροῦ ἀντικειμένου τοῦ λόγου ἡμῶν, ἐὰν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὰς μομφὰς, τὰς ὑβρεῖς, τὰ σκώμματα, τὰς συκοφαντίας, ἃς οἱ Ἀγγλοὶ ἀπένεμον τότε εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τῶν Ἰονίων, οὓς ἀπεκάλουν φυλὴν πεισματώδη καὶ δύστροπον, τὴν ἀχαριστοτάτην τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον φυλῶν, ἀνθρώπους τέλος τῆς γαλέρας, ἀξίους διὰ ψῶμι καὶ ξύλο. Δὲν εἶναι ταῦτα ἡμέτεροι λόγοι; ὁ θέλων ἃς ἀναγνώσῃ τὰ πρωτεύοντα ὄργανα τῆς τότε ἀγγλικῆς δημοσίας γνώμης, καὶ θέλει εὖρη ταῦτα καὶ χεῖρονα τούτων. Ἐξεπλήσσαντο οἱ Ἰόνιοι ἀκούοντες τὸν ἀπεσταλμένον φιλέλληνα Γλάδστονα λέγοντα ὅτι ἀπατῶνται οἱ νομίζοντες ὅτι τὴν ἰδέαν τῆς Ἐνώσεως δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ὑποτιθέμενος φιλελληνισμὸς τοῦ — ὅτι τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικότητος δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ δικαίου — ὅτι ἄλλως κατανατᾷ ἀρχῇ

ἀταξίας καὶ ἀναρχίας, αἰσθηματικῶν, φανταστικῶν, ἀνταρτικῶν, ὄνειρον, τρέλλα — ὅτι οἱ ζητοῦντες τὴν ἔνωσιν εἶναι ὀπισθοδρομικοὶ — ὅτι δὲν εἶναι τόσο μωρὸς νὰ προτείνῃ, οὔτε ἡ κυβέρνησις τοῦ τόσο μωρὰ νὰ συγκατατεθῆ εἰς τὴν ἔνωσιν — ὅτι καὶ ἡ συνείδησις τοῦ αὐτῆ δὲν τῷ ἐπιτρέπει νὰ προτείνῃ αὐτήν' ἐξίσταντο δὲ μανθάνοντες ὅτι ὁ αὐτὸς ἔγραφε πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ ὅτι οἱ κραυγάζοντες ἔνωσιν εἶναι τις μικρὰ σπεῖρα δολίων, ὀχλαγωγῶν καὶ θελώντων νὰ ἔχωσι διαρκῆς τὸ μονοπώλιον τῶν δημοσίων θέσεων, ἡ μεγάλη δὲ ὁμὰς τῶν φρονίμων παραδέχεται τὰς μεταρρυθμίσεις. Ἀλλ' ὁ Ἰόνιος λαὸς καὶ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἀντιπροσώπων ἦσαν ῥιζοσπάται. Ὁ ῥιζοσπαστισμὸς ἀπέκρουε πᾶσαν ἰδέαν μεταρρυθμίσεως καὶ συμβιβασμοῦ πρὸς τὴν Προστασίαν, καὶ ἐπιμόνως ἀντιπάσης θυσίας ἐξήτει τὴν Ἐνωσιν. Καὶ εἰς τῶν πρώτων καὶ ἐνθερμοτέρων ῥιζοσπαστῶν ἦν καὶ ὁ Θεόδ. Καρούσος.

Κατὰ δύο ἐποχὰς διέτρεξε μέγαν κίνδυνον ὁ ῥιζοσπαστισμὸς καὶ ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ἐν Ἐπτανήσῳ, ἐπὶ Γλάδστονος καὶ ἐν τῷ IB' Κοινοβουλίῳ εἰς ἀμφοτέρας δὲ ἐκθύμως ὁ Καρούσος εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς νίκης αὐτοῦ. Καὶ ὅτε μὲν ὁ φιλέλληνα Γλάδστον περιήρχετο τὰς νήσους κρούων τὰς θύρας καὶ προτείνων μεταρρυθμίσεις, ὁ Καρούσος ἐν Κεφαλληνίᾳ προσήνεγκεν αὐτῷ ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐξεδήλου ὅτι ὁ λαὸς τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἐν γένει οἱ Ἐπτανήσιοι ἀπαθοῦσι τὰς μεταρρυθμίσεις προσελκόμενοι διὰ τῆς ἐθνικῆς ἀγάπης εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐθνισμοῦ αὐτῶν, τούτου δ' ἕνεκα πᾶσα μεταρρύθμισις εἶναι περιττὴ, ἐπιβλαβὴς, ἰατρικὴν, ὡς ἔλεγεν, ἄχρηστον. Ἐν δὲ τῷ IB' κοινοβουλίῳ, ἐν ᾧ τινες ἐκ τῆς πλειονότητος, ἐκ τῆς μερίδος τῶν ῥιζοσπαστῶν, ἤρξαντο κλίνοντες πρὸς τὴν μειονότητα τῶν μεταρρυθμιστῶν, καὶ ὁ Καρούσος γενναίως εἰργάσθη πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ῥιζοσπαστικμοῦ, ἐνωθεὶς τοῖς ἐκ Ζακύνθου ῥιζοσπάταις καὶ μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Γερασίμου Λιβαδά, οὗ τὸν θάνατον πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐθρήνησεν ἡ Ἐπτανήσος. Ἦτο ὁ Λιβαδάς, ὁ πρῶτος σφοδρῶς ἀντιπολιτευθεὶς ἀρχῆθεν τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν ἐν Ἐπτανήσῳ, ἀμείλικτος αὐτῆς ἐχθρὸς καὶ εἰς τῶν πρώτων ἀρχηγῶν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πολιτικοῦ λόγου τῶν ῥιζοσπαστῶν, πατριάρχης αὐτῶν, ὡς τὸν ἀπεκάλει ὁ Καρούσος, ἀληθὴς ἐθνομάρτυς, πολλὰ παθὼν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, πολλὰς ἐξορίας καὶ καταδρομὰς ὑποστὰς χάριν τῆς ἐνώσεως, καὶ θυσιάσας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὀλόκληρον εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος. Τὸν μέγαν αὐτοῦ χαρακτήρα καὶ τὴν ἡρωϊκὴν αὐταπάρνησιν εἶχεν ἐπιχειρήσῃ ἐσχάτως νὰ ἐξυμνήσῃ ὁ Καρούσος ἐν συγγράμματι ἐπιγραφομένῳ *Τὸ πολιτικὸν θάρρος τοῦ ἀειμνήστου ἀγωνιστοῦ Γ. Λιβαδά*, ὃπερ ὁμοῦς ἀπέμεινεν ἡμιτελές ἕνεκα τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν σημαίαν λοιπὸν τοιούτου ἀνδρός ταχθεὶς ὁ Καρούσος εἰργάσθη ἐν τῷ IB' Κοινοβουλίῳ ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἐπτανήσου.

Πρῶτον βῆμα αὐτοῦ, εἰσελθόντος εἰς τὴν Βουλὴν ἐκείνην, ὑπήρξε, μιμούμενος τὸ παράδειγμα ἄλλων συναδέλφων του νὰ δηλώσῃ ἐν τῇ ὀρκουσίᾳ

ὅτι ἀναδέχεται τὸν ὄρκον, ὡς ἀπλήν βουλευτικὴν ἐθιμοτυπίαν, διότι ὄρκος ἀντιβαίνων, εἶπεν, εἰς τὰ ἀναφαίρετα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ὅποια εἶναι ὁ ἐθνισμὸς καὶ ἡ ἐλευθερία, εἶναι πάντη ἀνίσχυρος καὶ δὲν δύναται νὰ ῥυθμίσῃ ὑποχρεωτικῶς». Ἐν τῇ Βουλῇ ἐκείνῃ εἰργάσθη ὡς ἀληθὴς πατριώτης καὶ ἄκρος ῥιζοσπάστης· καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ψῆφος εἶχε κῦρος καὶ βαρῦτητα, διότι ἦσαν φωνὴ καὶ ψῆφος ἀνδρὸς σοφοῦ ἄμα καὶ τιμίου. Διὰ τοῦτο, ὅτε διεκλήρυσεν ὅτι δὲν θέλει νὰ μισθοδοτηθῆται καθ' ὃ δὲν δόξαται ἡ Βουλὴ ἐσχολάζει, διαθέτων τὸ ἀναλογουὸν χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ὄφελος κοινὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τὴν γενναίαν ἀπόφασιν ἐμμύηθησαν πολλοὶ τῶν ἀντιπροσώπων. Διευκαταστάθη μετὰ τῶν ῥιζοσπαστῶν κατὰ τῆς αὐθαίρετου χρήσεως τῶν ἐν ταῖς νήσοις φρουρίων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς, ὡς ὠρίζε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1817, καὶ διὰ λόγων νευρωδῶν πολλὰς ὑπερήσπισε τὰ δίκαια καὶ τὰς ἐλευθερίας τῶν Ἑπτανησίων. Μετὰ τῶν λοιπῶν ῥιζοσπαστῶν διεκλήρυσεν ὅτι ἡ Βουλὴ ἀθεωροῦσα τὴν μεταρρύθμισιν τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ὡς συνθηκολόγησιν πρὸς παράτασιν τῆς Προστασίας ἐν Ἑπτανήσῳ, κηρύττει ἀνθεθνικὴν πάσαν προσπάθειαν πρὸς συνταγματικὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἐγκλημα καθοσιώσεως κατὰ τῆς πανελληνίου ἐθνικότητος». Καὶ ἡ διαγωγή αὐτῆ τοῦ Καρούσου ἐν τῇ IB' Βουλῇ ἀποδεικνύει ἰσχυροτάτην θέλησιν· διότι μὴ παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ τοπικισμοῦ συνετάχθη μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Λιβαδά τοῖς ἐκ Ζακύνθου ῥιζοσπασταῖς, ἐγκαταλείψας τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ Ζερβὸν καὶ Μομφερράτον. Ἀπῆτει δ' ἄμα καὶ μέγα πολιτικὸν θάρρος· διότι ἀνέλαβεν ἀγῶνα πρὸς τὸν Ζερβὸν καὶ Μομφερράτον, αἰτινες, διὰ λόγους ἀγνωστούς, ὑπεχώρουσαν ἤδη εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, βελτιώσεις μετονομασθείσας, τὸν Ζερβὸν, λέγομεν, τὸν δικαίως ἕνα τῶν πρώτων ἀρχηγῶν τοῦ ῥιζοσπαστισμοῦ θεωρούμενον, τὸν ἐξόριστον τῶν Ἀντικυθέρων, τὸν ἀπολαύοντα δημοτικότητος μοναδικῆς ἐν Ἑπτανήσῳ, καὶ μάλιστα ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἣτις μονονουχί τὸν εἶχεν ἀποθεώσῃ. Ὅτε δὲ περὶ τὰ τέλη τῶν ἐργασιῶν τῆς IB' Βουλῆς, ὁ Ἀρμολογὸς δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῆ καὶ διαβιβάσῃ εἰς τὰς Δυνάμεις παράστασιν αὐτῆς διαλαμβάνουσαν περὶ τῆς ἑνώσεως, μετ' ἀγανακτικῆς ὁ Καρούσος ἐγερθεὶς ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ εἰς τὴν Βουλὴν νὰ διαμαρτυρηθῆ καὶ νὰ παραιτηθῆ σύσσωμος. Καὶ ὅτε, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1863, ὁ διάδοχος τοῦ Γλαδστωνος Σίρ Ἐρρίκος Στόρξ, ἀπατῶν ὁμοίως τὴν κυβέρνησίν του, ἐβεβαίωσεν αὐτὴν ἐπισημῶς, ὅτι αἱ Ἰόνιοι ἀποκρούουσι τὴν ἑνωσιν, μετὰ τῶν διαμαρτυρησῶν αἰτινες πανταχόθεν τῆς Ἑπτανήσου διέψευσαν αὐτὸν, μία εἶναι καὶ ἡ ἐκτενὴς δῆλωσις τινῶν ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων Κεφαλληνίας, ἣν συντάξας ὁ Καρούσος ὑπέγραψε μετὰ πέντε ἄλλων συναδέλφων του, ὅτι δηλαδὴ «ἡ ὁμόθυμος καὶ ἀμετάθετος θέλησις τοῦ λαοῦ ἦτο καὶ ἔσεται ἡ ἄριστος τῆς Προστασίας καὶ ἡ μετὰ τῶν ἐλευθερίων ὁμογενῶν αὐτῶν ἑνωσις εἰς ἓν κράτος, ὅπως δῆποτε καὶ ἂν ῥυθμίσῃ ἐν Ἑλλάδι ἡ πολιτικὴ τῶν πραγμάτων κατὰστάσις, καὶ

διαμαρτύρονται παντὶ σθένει κατὰ τῆς ἑκθέσεως τοῦ Ἀρμολογοῦ, καθὼ ἀποδόσης πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὀρθότητα, τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἰονίου λαοῦ, ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν».

Πληρωθέντων τῶν πόθων τῶν Ἰονίων, μετὰ τὴν ἑνωσιν ὁ Καρούσος διῆγε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ βίον ὁλῶς ἡσυχόν, ἔμφορον καὶ φιλοσοφικόν, καταγινόμενος εἰς τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας καὶ εἰς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῷ Πλάτωνα. Καὶ ἰδιωτεύων ὁμοῦ δὲν παρημέλει τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων. Ὅθεν ὡς ἔφορος τῶν ἐκπαιδευτηρίων εἰργάζετο μετὰ νεανικοῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευομένων. Ἦτο ἔνθερος δικαστικῆς τοῦ ὀρκωτικοῦ συστήματος· αἰετοὶ δὲ προεβηκῶς τὴν ἡλικίαν τακτικῶς μετ' ἀξιοθαυμάστου ζήλου περὶερίσκετο ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῶν Κακουργιοδικῶν, καὶ πάντων σχεδὸν τῶν ἀπὸ τῆς δικαστικῆς ἐν Ἑπτανήσῳ ἀφομοιώσεως ἐνόρκων προεδρεύων, ἐπεδίωξε τὴν τελειώσιν τοῦ συστήματος, ἀπονεύμων ἄμα ἐκάστω τὸ δίκαιον. Καὶ ὅτε ἐν ἔτει 1873, ὁ πρὸς διδόσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Σύλλογος ἔθηκε διαγώνισμα, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὁμογενοῦς ἀνδρῶν, ὁποῖον ἔργον πρακτικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον τῆ πατρίδι δύναται τις νὰ πράξῃ, διαθέτων ἐτησίως 150 χιλιάδας δραχμῶν, ὁ Καρούσος, θεωρῶν ἔργον σπουδαῖον τὴν μεταρρύθμισιν τῶν Φυλακῶν, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Συλλόγου ὑπόμνημα, προτείνων τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἀναδιοργάνωσιν φυλακῶν κατὰ ἐν τῶν γνωστῶν συστημάτων τοῦ τῆς ἀπὸ κοινῆς ἐν σιγῇ ἐργασίας ἢ τοῦ τῆς αὐστηρίας ἀπομονώσεως». Ἡ δὲ τῶν ἀγωνοδικῶν ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν δικαφῶρων προτάσεων, τέσσαρας ἐνέκρινε καὶ ἐθεώρησεν ἀξίας νὰ υποβληθῶσιν εἰς τὴν ἀίρεσιν τοῦ φιλογενοῦς ἀγωνοθέτου, ὧν μία ἦτο καὶ ἡ ἀνωτέρω τοῦ Θ. Καρούσου.

Τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν πολυμάθειαν τιμῶν καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1870, προεδρεύοντος τοῦ κ. Θαλοῦ Ἀντωνιάδου, κατέταξεν αὐτὸν παμψηφεί μετὰ τῶν ἐπιτίμων αὐτοῦ μελῶν. Ἀπεδέχθη ὁ Καρούσος τὴν ἐκλογὴν, ἀσεμνυνόμενος, ὡς ἔγραφεν, ὅτι θὰ ἀπαρτίξῃ μέλος τοῦ Συλλόγου, ὅστις συγκείμενος μάλιστα ἐξ ἐπιλέκτου νεότητος, ἀροτροῦσας τὰς βαθείας τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων αὐλακας, ὀργᾷ πρὸς ἐκβλάστησιν γενναίων κάρπων», καὶ διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ μετριοφροσύνης «ἀγωνίων μὴ ἐξελεγχθῆ κηγήρησι κοθοῦροι εἰκελος ὄν, οἵτινες μελισσῶν κάματον τρύχουσι ἀργὸν ἔσθοντες». Ἀλλ' ὅχι ὁ Καρούσος, ἀγαπήσας ὡς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἡμᾶς, οὐδέποτε ἐπελάθετο ἡμῶν, εἰργάσθη μάλιστα ὡς φιλόπονος μελίσσα μετ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μαρτύρια τούτου ἔστωσαν ὅτι καὶ χρηματικῶς συνέδραμε τὸν Σύλλογον καὶ τὴν βιβλιοθήκην ἡμῶν ἐπλοῦτισε, καὶ διατρέβαί αὐτοῦ ἀνεγνώσθησαν ἐν τῷ «Συλλόγῳ», ἐκ τῶν Πλατωνικῶν Μελετῶν ὁ ἐν δυοὶ συνεδρίασσι (1873) Γοργίας καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ Βλοσσίου καὶ Διοφάνους τοῦ κ. Μ. Ρενιέρη (1874), ἐν τέλει δὲ τὸ κληροδότημα ὃ ἀποβηθήσκειν ἀφῆκεν εἰς τὸν Παγρασσόν.

Διὰ τῆς αὐστηρᾶς οἰκονομίας καὶ φιλοσοφικῆς λιτότητος, ὁ Καρούσος ἀπέκτησεν ἰκανὴν περιουσίαν· ἡ δὲ Διαθήκη αὐτοῦ ἐπεσφράγισε τὸν χριστιανικὸν αὐτοῦ βίον.

Διὰ τῆς διαθήκης του καθιστᾶ γενικὴν ἐπικαρπώτριαν ἀπάσης τῆς κινήτης καὶ ἀκινήτου αὐτοῦ περιουσίας τὴν σύζυγόν του, ὑποχρεωμένην ὅμως νὰ δίδῃ, ἐκ τῶν ἐν ταῖς Τραπεζίαις κατετεθειμένων χρηματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, ἀνερχομένων ὡς λέγεται εἰς 80,000 δραχμῶν, τοὺς ἡμίσεις τῶν ἐξαμηνιαίων τόκων εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ἐθνικοῦ στόλου καὶ τὸν πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλλην. γραμμάτων Σύλλογον ἐναλλάξ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του, ἡ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αὕτη ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον, ὅτε θέλει λαμβάνει μόνον χίλια τέλληρα, ἀποβάλλουσα πᾶν ἄλλο ἐκ τῆς διαθήκης δικαίωμα.

Ἡ ἀκίνητος αὐτοῦ περιουσία νὰ περιέλθῃ ἅπασα εἰς τὸν μικρὸν ἀνεψιὸν του Διονύσιον Νικόλαον Ι. Καρούσον.

Τὸ παρὰ τὴν προκυμαίαν οἰκόπεδόν του νὰ δοθῇ εἰς τὸ τῆς πατρίδος του Νοσοκομεῖον.

Τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια νὰ διατεθῶσιν ὡς ἐξῆς.

1000 τέλληρα νὰ δοθῶσιν εἰς τὸ Νοσοκομεῖον.

1000 τέλληρα νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀποκατάστασιν 10 ἀπόρων κορασιῶν.

100 » εἰς τὸν Σύλλογον Παρνασσόν.

100 » εἰς τὸν Σύλλογον Βύρωνα.

200 » εἰς τὸν Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων.

300 » ἀνὰ ἑκατὸν, εἰς τρεῖς Ἐκκλησίας.

3,000 » εἰς διαφόρους συγγενεῖς καὶ φίλους.

Ἄπαντα δὲ τὰ λοιπὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Στόλου.

Ἡ Βιβλιοθήκη του κληροδοτεῖται εἰς τὸ Γυμνάσιον Κεφαλληνίας.

Ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης, μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τῆς συζύγου του, διώρισε τὸν δήμαρχον καὶ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Κρανίων, καὶ τὸν ἱατρὸν κύριον Ἀντώνιον Μηλιαρέσην.

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου Καρούσου, τελευταίαντος τῆς 3 Νοεμβρίου ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Κεφαλληνίᾳ. Εὐγνωμοσύνης δ' ἔργον, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς ἡμετέρας μου εἶπον, ἐκπληρῶν ὁ Παρνασσὸς πρὸς τὸν ἀείμνηστον συνάδελφον, ἀνέθηκεν εἰς ἐμέ τὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ.

Σ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ

ΜΙΚΡΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ.

§. 3.

Ῥύμμα ἐκ τοῦ ῥύπτειν καὶ σμῆμα ἐκ τοῦ σμῆν ἢ σμῆγμα ἐκ τοῦ σμῆχειν, σμῆματοφορεῖον ἢ σμῆγματοφορεῖον.

Γῆ σμηκτρὶς ἢ πλουτρὶς.

Γῆ Κιτωλλία, γῆ Ἀμυρία, γῆ Κρητικὴ, κτλ.

Λίτρον ἢ νίτρον, νιτροῦν (ἐξ οὗ νίτρομα), ἐκνιτροῦν (=νίτρον καθαίρειν ἢ φαιδρύνειν), προεκνιτροῦν, νιτριτις, κτλ., Χαλαστραῖον λίτρον ἢ νίτρον.

Κορία, στακτὴ κορία (lixivium), στακτὴ—στάκτη=σποδὸς ἢ τέφρα.

Χαλαίρυπος, οὖρον, τρέξ.

Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἠγνόουν τὸν σάπωνα· τὰ δὲ λόγον σάπωνος παρ' αὐτοῖς ἐπέχοντα ὠνομάζοντο ῥύμματα ἐκ τοῦ ῥύπτειν ἢ σμῆματα ἐκ τοῦ σμῆν. Εἶνε δὲ τὸ ῥύπτειν καὶ τὸ σμῆν ἢ σμῆχειν συνώνυμα δηλοῦντα καθαίρειν, φαιδρύνειν, πλύνειν, κτλ.

Ἄριστοφάν. Αὐστιστρ. 377:

εἰ ῥύμμα τυγχάνεις ἔχων, λουτρὸν γ' ἐγὼ παρέξω.

Σχολ. «Ῥύμμα: τὸ παρ' ἡμῖν σμῆγμα ἢ νίτρον». Πλάτ. Πολιτ. σελ. 429, ε' «καὶ ἡ πλύσις οὗτ' ἂνευ ῥυμμάτων οὔτε μετὰ ῥυμμάτων δύναται αὐτῶν τὸ ἄνθος ἀφαιρεῖσθαι». Πρβ. καὶ Ἀθήν. σελ. 351, ε' «τοῦ δὲ βαλανέως ἐν Καρδίᾳ ῥύμμα γῆν μοχθηρὰν καὶ ὕδωρ ἀλυμρὸν παρέχοντος, πολιορκεῖσθαι ἔφη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν». Ἀλκίφρ. Ἐπιστ. Γ', 11 «ὁποιᾶν σε τὸ ὕδωρ ἢ τὸ ῥύμμα τὸ πρὶν ἐκάθηρε». Φιλόστρ. Ἐπιστ. 58 «εἴτ' ἄριστος δακτύλοις εἴτε ῥύμμασι καὶ πόαις». Ἄριστείδ. Τόμ. Α', σελ. 467 «ἔπειτα ῥύμματ' ἄττα διὰ σταφίδων καὶ ἐτέρων μικτὰ». Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 254 «καὶ τῇ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκτεῖον μακραινύσαι ἄνθος». Ἀντίγον. Καρύστ. 172 «καὶ τὴν Ἀσκανίαν πότιμον οὕσαν τὸ προσενεχθὲν αὐτῇ πλύνειν ἄνευ ῥύμματος», κτλ. Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῷ Λεξιφάνει τοῦ Λουκιανοῦ § 2 «οὐδέ, ὦ παῖ, σπλεγγίδα μοι καὶ βύρσαν καὶ φασώνια καὶ ῥύμματα ναυατολεῖν ἐς τὸ βαλανέειον». Ἐν ταῖς εἰς Ἄριστοφάνη Σχολίαις Ἀχαρν. 17 ἀναγινώσκειται «Ἐξ οὗ γ' ὡς ῥύπτομαι: Ἀντὶ τοῦ σμῆγμαι, τουτέστι ζῶ, μεταφορικῶς τῷ γὰρ ζῶντι ἔπεται τὸ ῥύπτεσθαι· ῥύμματα γὰρ τὰ σμῆγματα. Καὶ Ὅμηρος: ῥύμματα πάντα κάθηρον». Ἄλλ' ὁ Ὅμηρος εἶπεν Ἰλ. Ε, 171:

λύματα πάντα κάθηρον, ἀλείψατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ.

Τὸ ῥύμματα ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀκαθαροῦ ἐκ πλύσεως εὐρίσκεται παρὰ τῷ Γαληνῷ Τόμ. Γ', σελ. 795 «ἐκκαθαίρον ἀποπάτους τε καὶ βαλανεία καὶ μαγειρεῖα καὶ τὰ τῶν πλυνόντων τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν ὀδόνη ῥύμματα».

Ἄθην. σελ. 409, γ' «Ἐχρῶντο δὲ εἰς τὰς χεῖρας ἀποπλύνοντες αὐτάς καὶ σμήματι ἀπορροῦσεως χάριν, ὡς παρίστησιν Ἀντιφάνης ἐν Κορύκῳ»

Ἐν ὄσῳ δ' ἀκροῶμαι σου κέλευσόν μοι τὴν φέρειν ἀπονίψασθαι. — Δότω τις δεῦρ' ὕδωρ καὶ σμήμαα.

Πρόβ. καὶ σελ. 409, ε' «Καὶ Φιλόξενος δ' ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ φησὶν»

Ἐπειτα δὲ παῖδες νίπτρ' ἔδοσαν κατὰ χειρῶν σμήμασιν ἱρινομήκτοις χλιεροθαλάπες ὕδωρ ἐπεγχεόντες τόσσον, κτέ.»

Γράφεται δὲ καὶ παρὰ Θεοκρίτῳ ΙΕ', 30 ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν νέων ἐκδοτῶν καθ' ὑφήγησιν τοῦ Ἑρμαννοῦ ἀξ δὲ σμάμα φέρει» ἀντὶ τοῦ «ἄδ' ὡς γάμα φέρει» ἢ «ἄδ' ἐς γάμα φέρει», κτλ. Τὸ ἀγγεῖον ἐν ᾧ ἐφέρετο τὸ σμήμα ἐκαλεῖτο *σμηματοφορεῖον*. Ἐποίησατο δὲ τῆς λέξεως ταύτης χρῆσιν ὁ Ἀριστοφάνης, καθὰ διδάσκει ὁ Πολυδεύκης λέγων Ι', 127 «Ἐν δὲ Ἀριστοφάνους Αἰολοσίκωνι καὶ *σμηματοφορεῖον*». Ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ σελ. 354, 8 ἀναγινώσκειται «φέρουσαι χρυσίου λεκανίδας, *σμήματα*, φορεῖα, κτένας, κτέ.» ἀντὶ τοῦ *σμηματοφορεῖα*. Ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου μνημονεύεται καὶ *σμηματοδοκίς* καὶ *σμηματοθήκη* «Ῥύμμα: σμήμα. Καὶ ἡ σμηματοδοκίς, σμηματοθήκη». Ἄλλ' ἴσως γραπτέον *σμηματοδόκη* ἀντὶ τοῦ *σμηματοδοκίς*.

Τὸ ἐκ τοῦ *σμήχειν* παρηγημένον ὄνομα *σμήγμα* ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ Φρονίχου γράφοντος σελ. 253 «*Σμήγμα* καὶ *σμήξαι*: Καὶ ταῦτα ἀνάττικα· τὸ γὰρ Ἀττικὸν *σμήμα* καὶ *σμήσαι*· τὸ μὲν ἀνευ τοῦ Γ, τὸ δὲ διὰ τοῦ Σ». Πρόβ. καὶ Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 333, 12 «*Σμῶμαι* καὶ *σμήσαι* καὶ *σμήμα* Ἀττικὰ *σμήχομαι* δὲ καὶ *σμήξαι* καὶ *σμήγμα* ἀνάττικα» καὶ σελ. 322, 4 «Ῥύπτεσθαι καὶ ῥύμμα Ἀττικοί, *σμήχεσθαι* καὶ *σμήγμα* Ἑλληνες» καὶ Μοῖρον σελ. 336 «Ῥύπτεσθαι ῥύμμα Ἀττικῶς, *σμήχεσθαι* *σμήγμα* Ἑλληνικῶς». Τὸν μετὰ τοῦ Γ ἐκφερόμενον τύπον *σμήγμα* βλέπει τις ἐν τοῖς Ἱπποκρατεῖσι Τόμ. Α', σελ. 325 «καὶ μᾶλλον μὲν μὴ *σμήχεσθαι* ἦν δὲ *σμήχεται*, θερμῷ χρέεσθαι αὐτῷ καὶ πολλαπλασίῳ ἢ ὡς νομίζεται *σμήματι*» καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ Δημητρ. 27 αἰδῶν ἠθροισμένον τὸ ἀργύριον ἐκέλευσε Λαμία καὶ ταῖς περὶ αὐτὴν ἐταίραις εἰς *σμήγμα* δοθῆναι καὶ παρὰ Διοσκορίδῃ Τόμ. Α', σελ. 646 «μίγνυται *σμήμασι* τοῖς πρὸς τραχύτητας καὶ κνησμὸς εὐθετοῦσιν» καὶ ἀλλαχοῦ καὶ παρὰ Σωρανῷ σελ. 301 Ἑρμ. «φοινίσσειν δὲ τὰ περὶ τὸ ἐφήθαιον καὶ τὴν ὄσφον καὶ τὸ ὑπογάστριον παροπτῆσει, *σμήμασι* δριμύσιν ἢ τοῖς πεσοῖς τοῖς διὰ νίτρου καὶ σταφίδας» καὶ παρ' ἄλλοις. Παρεθέμεθα δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ὀρειβάσιου ἐν § 2, σελ. 192

ῥῆσιν, ἐν ᾗ κεῖται «τῷ Ἑρμανικῷ *σμήματι*». Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ζωναρᾶ λέγεται σελ. 1660 «*Σμήγμα*: τὸ καθάρισμα, σαπῶνιον· *μήγμα* δὲ Ι», Ἐκ τοῦ *σμήγμα* παρήχθη τὸ ἐπίθετον *σμηγματώδης*, ὅπερ καὶ παρ' Ἀρεταίῳ ἀπαντᾷ ἐνιοχοῦ καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατεῖσι Τόμ. Α', σελ. 317 «ἔχει γὰρ *σμηγματώδες* τι, ὃ μᾶλλον τοῦ κριφοῦ καταγλισχραίνει τὸ πτύαλον». Πρόβ. Γαλην. Τόμ. ΙΕ', σελ. 653 «Μελικράτῳ δὲ καὶ μάλιστα τῷ ὕδαρεῖ τῆς ῥυπτικῆς δυνάμεως ὀλιγίστης μέτεστι· καλεῖται δ' ἡ τοιαύτη καὶ σμηκτική, καὶ νῦν ὁ Ἱπποκράτης ἀπ' ἐκείνης ἐποίησατο τὸ *σμηγματώδες* ὄνομα περὶ τοῦ μελικράτου γράφας· ἔχει γὰρ *σμηγματώδες* τι· μετρίως αὐτῷ μετεῖναι τῆς τοιαύτης δυνάμεως αἰνιζόμενος ἐκ τοῦ προσθεῖναι τῷ *σμηγματώδες* τὸ τί βραχύτητα δηλοῦν οἷς ἀν' οὗτω προσκείται». Περὶ τοῦ τύπου *σμήχειν*, ἐξ οὗ οὐ μόνον τὸ *σμήγμα* καὶ *σμήξαι* καὶ *σμηκτικός* ἐσχηματίσθησαν ἀλλὰ καὶ τὸ *σμηκτρίς* καὶ *ἄσμηκτος* καὶ *νεόσμηκτος*, θὰ διαλάβωμεν ἀκριβῶς ἐτέρωθι.

Ὡς ῥυπτικὴ ἢ σμηκτικὴ ὕλη ἐλαμβάνετο παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἢ καλουμένη *σμηκτρίς* ἢ *πλυτρίς* γῆ, ἢ *Κιμωλία* γῆ, τὸ *λίτρον* ἢ *νίτρον* καὶ ἡ *κοκία*. Πολυδεύκ. Ζ', 39 «Ἐν ᾧ δὲ ἐξέπλυνον, οὐ μόνον λίτρον καὶ Χαλαστραῖον λίτρον ἀλλὰ καὶ χαλαίρουπος, ὡς Κρατῖνος ὠνόμασεν. Ἀριστοφάνης δὲ τῶν πλυντικῶν καὶ τὴν κοκίαν καὶ τὴν Κιμωλίαν εἶναι φησιν ἐν Βατρᾶχος εἰπῶν·

ψευδολίτρον τε κοκίας
καὶ Κιμωλίας γῆς.

Καὶ Πλάτων δὲ ὁ φιλόσοφος τὴν κοκίαν ἐν τι τῶν ῥυπτικῶν ἔστι δὲ τὸ ἐκ τέφρας καθιστάμενον¹ ὕγρον. Γῆν δὲ *σμηκτρίδα* Κηφισόδωρος ἐν Τροφονίῳ εἴρηκεν. Ἰχθύων δὲ πλῆμα Πλάτων ἐν Νίκαις εἴρηκεν ὁ κωμικός. Ἡ δὲ *πλυτρίς* παρὰ Νικοχάρει ἐν Ἡρακλεῖ γαρουμένῳ² καὶ Ι', 135 «Καὶ γῆ *σμηκτρίς* κατὰ Νικοχάρην² καὶ λίτρον καὶ Χαλαστραῖον λίτρον κατὰ Πλάτωνα, κοκία καὶ Κιμωλία γῆ κατὰ Ἀριστοφάνην».

Τῆς *πλυτρίδος* γῆς παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Θεόφραστος μαρτύριον λέγων Αἰτ. Φυτ. Β', δ', 3 «τοιαύτην δ' εἶναι τὴν *πλυτρίδα*, χροῖμα δ' ὑπόλευκον», τῆς δὲ *σμηκτρίδος* γῆς γίνεται μνεία καὶ ἐν τοῖς Ἱπποκρατεῖσι Τόμ. Β', σελ. 772 «ἢ τὴν *σμηκτρίδα* γῆν ζῦν οἶνῳ ἢ ῥοδίῳ κτέ.» καὶ Τόμ. Γ', σελ. 270 «γῆ διαχρίσας *σμηκτρίδι* τὸν ἀρχὸν ἔχον». Κακῶς εἶνε παρὰ τῷ Γαληνῷ γεγραμμένον Τόμ. ΙΘ', σελ. 90 «Γῆ *σμηκτρίδι*: τῇ Κιμωλίᾳ» καὶ σελ. 139 «*Σμηκτρίδα* γῆν: τὴν Κιμωλίαν» ἀντὶ τοῦ *σμηκτρίδι* καὶ *σμηκτρίδα*. Πρόβ. Ἑρωτικῶν. σελ. 122, 7 «*Σμηκτρίδα* γῆν: τὴν Κιμωλίαν».

¹ Γραπτέον ἴσως κατεσταγμένον.

² Ἴδε Μενέκιον Ἀποσπ. Κωμ. Τόμ. Β', σελ. 843.

Παρ' Ἠσυχίῳ φέρεται «Ὀφέλλαν: γῆν τὴν εἰς τὰ ἱμάτια. Πρὸς καὶ «Ὀφέλλμα:—κάλυπτρον» καὶ «Ὀφέλμασι: σαρώμασιν» καὶ «Ὀφέλτρον: κάλυπτρον». Περί τοῦ *ὀφέλλμα* ποιεῖται λόγος καὶ ὁ Εὐστάθιος σελ. 1887, 35 «Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ ῥηθὲν σάρον ἦτοι σάρωτρον καὶ *ὀφέλλμα* ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς παλαιούς ἐν ἀντιφράσει». Ἐν τοῖς εἰς Λυκόφρονος Σχολίους στίχ. 1165 ἀναγινώσκειται «Σάρον γὰρ καὶ *ὀφέλλτρον* καὶ *ὀφέλλα* καὶ *ὀφέλλμα*—λέγεται. Καὶ τοῦτο Ἰππῶναξ φησὶν».

Ἄνθρωπον εὔρε τὴν στέγην ὀφέλλοντα,
οὐ γὰρ παρὴν ὀφέλλμα, πυθμένι στοιδῆς».

Κιμωλία γῆ μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Βατραχίοις στίχ. 713 εἶνε γῆ ἐκ τῆς νήσου Κιμώλου. Στράβων σελ. 484 «ἐγγὺς δὲ τούτων Κίμωλος, ὅθεν ἡ γῆ ἢ Κιμωλία». Εὐστάθιος Διον. Περιηγ. 530 «ναὶ μὴν καὶ ἡ Κίμωλος περὶ Κρήτην, ἐξ ἧς ἢ Κιμωλία γῆ ἐπιτηδεῖα εἰς νίτρον παρασκευήν, ὡς καὶ ὁ κωμικὸς λέγει». Πρὸς καὶ Πλίνιον XXXV, 196 «est et alius Cimoliae usus in vestibus». Ὑπῆρχε δὲ καὶ *Λημνία* γῆ ῥυπτικὴν δύναμιν ἔχουσα καὶ *Σελινουσία* καὶ *Χία* καὶ *Κρητική*. Γαλην. Τόμ. IB', σελ. 170 «Τρεῖς δ' αὐτῆς (τῆς Λημνίας γῆς) εὐρίσκονται διαφοραὶ μία μὲν ἢ προειρημένη τῆς ἱερᾶς γῆς, ἧς οὐδεὶς ἄλλος ἀπτεται πλὴν τῆς ἱερείας· δευτέρα δ' ἑτέρα τῆς ὄντως μίλτου, χρῶνται δ' οἱ τέκτονες αὐτῇ μάλιστα· τρίτη δ' ἢ τῆς ῥυπούσης (Γρ. ῥυπούσης), ἣ χρῶνται τῶν πλυνόντων ὀθόνας τε καὶ ἐσθῆτας οἱ βουληθέντες». σελ. 180 «Ῥυπτικὴν τε δύναμιν ἔχει, εἰ καὶ μετρίαν, Σελινουσία τε γῆ καὶ Χία· διὸ καὶ τινες τῶν γυναικῶν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐταῖς χρῶνται». σελ. 187 «Τὸ γὰρ ἀδήκτον καὶ μέτριον καὶ παρηγορικὸν οὐκ ἔχει, καθάπερ ἢ Χία τε καὶ Σαμία καὶ Σελινουσία. Καὶ περὶ τῆς Κιμωλίας δὲ προεῖρηται βραχὺ τούτων οὕσης ἰσχυροτέρας, ἀδήκτου δ' ἔτι καὶ αὐτῆς, καὶ μάλιστα εἰ πλυθεῖη. Καὶ ἡ Κρητικὴ δὲ γῆ παραπλησία πῶς ἐστὶ ταύταις, ἀλλ' ἱκανῶς ἀσθενῆς ὑπάρχει πολὺ τὸ ἀερῶδες ἔχουσα, τὸ μέντοι ῥυπτικὸν ἔχει· διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι λαμπρύνουσιν αὐτῇ τὰ ῥυπαρὰ τῶν ἀργυρωμάτων· ὥστ' ἔχουσιν ἂν καὶ ταύτην εἰς ὅπερ καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἀδήκτως ῥυπούσας προεῖρηκαμεν ἐπιτηδεῖους εἶναι». Ἐν τῷ περὶ Αἰθίων τοῦ Θεοφράστου § 63 λέγεται ἀκαλεῖται ἀστῆρ' χρῶνται δὲ τῇ γῇ πρὸς τὰ ἱμάτια μάλιστα ἢ μόνον· χρῶνται δὲ καὶ τῇ Τυμφακίῃ πρὸς τὰ ἱμάτια καὶ καλοῦσι γύψον οἱ περὶ τὸν Ἄθων καὶ τοὺς τόπους ἐκείνους». Περί τοῦ Σαμίου ἀστῆρος ποιεῖται λόγος ὁ Γαληνὸς ἐν Τόμ. IB', σελ. 178 κέξ. Πρὸς καὶ Σχολ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. στίχ. 149 καὶ 150, κτλ.

Ἔστι ἐγένετο ὑπὸ τῶν παλαιῶν χρῆσις τοῦ *λίτρον* ἢ *νίτρον* πρὸς πλύσιν ἱκανῶς δηλοῦνται ἐκ τῆς Ἀριστοφανείου ῥήσεως (Βατρ. 712):

ὁ πονηρότατος βαλανεύς ὅποσοι κρατοῦσι κυκησιτέφρου
ψεῦδολίτροσὺ κωνίας
καὶ Κιμωλίας γῆς.

Λέγεται δὲ καὶ ἐν τοῖς εἰς Λουκιανὸν Σχολίοις σελ. 145 «ῥύμματα τὸν σάπωνα ἢ καὶ τὸ νίτρον· ἐγγῶντο γὰρ καὶ τῷ νίτρον οἱ παλαιοὶ ἐν τοῖς λουτροῖς» καὶ ἐν ταῖς Ἐπικτητοῦ Διατριβαῖς Δ', ια', 12 «ἀμήχανον μὴ ἀπὸ τοῦ ἰδρωτός καὶ τῆς κατὰ τὴν ἐσθῆτα συνοχῆς ὑπολείπεσθαι τι περὶ τὸ σῶμα ῥυπαρὸν καὶ δεόμενον ἀποκαθάρσεως· διὰ τοῦτο ὕδωρ, ἔλαιον, χεῖρες, ὀθόνιον, ζύστρα, *νίτρον*, ἔσθ' ὅτε ἢ ἄλλη πᾶσα παρασκευὴ πρὸς τὸ καθῆραι αὐτό» καὶ παρὰ Γαληνῷ Τόμ. Γ', σελ. 530 «τὴν δ' οὐσίαν οὐ πυκνὴν καὶ βαρεῖαν ἀλλὰ χαυνὴν τε καὶ κούφην ἔχουσιν οἱ κύμαροι καὶ τι ῥυπτικὸν ἔχουσαν ὁμοίως τῇ πτισάνῃ¹ φαίνεται γὰρ ἐναργῶς τὰ ἐξ αὐτῶν ἄλευρα τὸν ῥύπον ἀποσμώντα τοῦ δέρματος, ὃ κατανοήσαντες οἱ τ' ἀνδρονάπηλοι καὶ αἱ γυναῖκες ὁσημέραι χρῶνται τῷ τῶν κύμων ἄλευρον λούμεναί, καθάπερ ἄλλοι *νίτρον* τε καὶ *ἀγρονίτρον* καὶ ὅλως τοῖς ῥυπτικοῖς» καὶ παρ' Ἰσιδώρῳ Origin. XVI, 2, 7 «nitrum—ex quo et medicinae fiunt et sordes corporum vestiumque lavantur». Πρὸς καὶ Ἠσυχίῳ «Νίτρον: σάπων καὶ εἶδος ἱατρικοῦ» καὶ Ζωναρᾶν «Νίτρον: σαπῶνιον καὶ εἶδος ἱατρικοῦ». Ἄξια παραθέσεως εἶνε καὶ τὰ ἐν τῷ Τιμαίῳ τοῦ Πλάτωνος γεγραμμένα σελ. 60, δ' «τὸ μὲν ἔλαιον καὶ γῆς καθαρτικὸν γένος λίτρον» καὶ σελ. 65, δ' «τὰ δὲ τούτων τε ῥυπτικὰ καὶ πᾶν τὸ περὶ τὴν γλῶτταν ἀποπλύνοντα, πέρα μὲν τοῦ μετρίου τοῦτο δρῶντα καὶ προσεπιλαμβανόμενα, ὥστε ἀποτήκειν αὐτῆς τι τῆς φύσεως, οἷον ἢ τῶν λίτρων δύναμις, πικρὰ πάνθ' οὕτως ὠνόμασται, τὰ δὲ ὑποδεέστερα τῆς λιτροῦδος ἐξέως ἐπὶ τὸ μέτριόν τε τῇ ῥύψει χρώμενα ἀλυκὰ ἄνευ πικρότητος τραχείας καὶ φίλα μάλλον ἡμῖν φαντάζονται». Πρὸς καὶ Θεόφραστον π. Φυτ. Αἰτ. Γ', α', 4². Ἡ Πραξινοῆ τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἐαυτῆς ἀνδρὸς παριστώσα παρὰ Θεοκρίτῳ Εἰδυλλ. IE', 16 λέγει:

νίτρον καὶ φύκος ἀπὸ σκανᾶς ἀγοράσδων
ἦνθε φέρων ἄλας ἄμιν, ἀνὴρ τρισκαίδεκάπηγος.

Ἐκαλεῖτο δὲ *νίτρον* καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπωλεῖτο νίτρον, ὡς ἐλέγετο καὶ *ὄψον*, *κρόμμυον*, *τυρός*, *οἶνος*, *ἐλαιον*, *λιθαγωγός*, κτλ. ὁ τόπος ἔνθα ἐπωλεῖτο ὄψον, κρόμμυον, τυρός, οἶνος, κτλ. Ἀνάξιππ. παρ' Ἀθην. σελ. 169 β':

οὐ μὴ πρότερον ὄσεις, θεοῖσιν ἐχθρὲ σὺ,
τὸ λεβήμιον· τὰκ τοῦ νίτρον· πάλιν ὕστερεις;

Πρὸς Ἠσυχ. «Τὰκ τοῦ νίτρον: τὰ τῶν μαγειρίων ξηρὰ ἀρτύματα διὰ τὸ ἔνθα καὶ τὸ νίτρον πωλεῖσθαι». Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἠσυχίου κεῖται *τακτο-νίτρον*, ὅπερ πρῶτος ἐπηνώρθωσεν ὁ Πειρῶν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Μοίριδος σελ. 352³. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γίνεται μνηστία τοῦ

¹ Πρὸς καὶ Τόμ. Γ', σελ. 569, κτλ.

² Περὶ τοῦ νίτρον διέλαβεν ὁ Κρευζήρος Comment. Herod. σελ. 41 κέξ. Ἰδε καὶ Ἰδαίηρον Ἀριστοτ. Μετεωρολ. Τόμ. Β', σελ. 474 καὶ Βαίριον Ἠροδ. Τόμ. Α', σελ. 616 κέξ. β'.

³ Ἰδε καὶ Μενέλιον Fragm. Com. Τόμ. Α', σελ. 466 καὶ Εἰδότην Var. Lect. σελ. 140 καὶ Nov. Lect. σελ. 180.

νίτρου ὡς ρυπτικού ἢ σημηκτικού. Ήρερμ. Β', 22 «Ἐὰν ἀποπλύῃ ἐν νίτρῳ καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πόαν, κεκληθῆσθαι ἐν ταῖς ἀδικίαις σου ἐναντίον ἐμοῦ, λέγει κύριος». Τὴν βῆσιν ταύτην ἐξετάζων ὁ Ὀριγένης Τόμ. ΙΕ', σελ. 130—132 γράφει «Ἄρα φετό τις ἀμαρτήσασα ψυχὴ νίτρον λαβοῦσα καὶ ἀποπλυναμένη νίτρῳ αἰσθητῶ ὅτι πέπαυται τῆς κηλίδος καὶ παύεται τῆς ἀμαρτίας, ὑπελάμβανε δὲ τις πόαν ταύτην τὴν ἀνατέλλουσαν ἀπὸ γῆς λαβῶν καὶ ἀποπλυνάμενος καὶ ἀποσηξάμενος καθαρῆναι τὴν ψυχὴν;» καὶ «Ἐστὶν οὖν τις λόγος νίτρον καὶ ἔστι τις λόγος πόα, ὅστις τοὺς τοιούτους ρύπους καθαίρει λαληθείς. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τοῦ τοιούτου λόγου, ὅστις ἐστὶ νίτρον, καὶ ἀπὸ τοῦ τοιούτου δὲ λόγου, ὅς ἐστι πόα, οὐ πᾶσα ἀμαρτία θεραπεύεται, ἀλλ' ἔστιν ἀμαρτήματα οὐ δεόμενα νίτρον οὐδὲ πόας' λέγεται πρὸς τὴν οἰομένην ἀμαρτήματα ἔχειν ὡς ἄναμνα ἀποπλυθῆναι ἐν νίτρῳ καὶ πόα τὸ κτέ.»¹

Ἐκ τοῦ ὀνόματος νίτρον παρήχθη τὸ βῆμα νιτροῦν—νιτροῦσθαι. Συνέσις σελ. 182, α' «εἰ τοῖς ἱματίοις αἰσθησις ἦν, τί ἂν οἶε πάσχειν αὐτὰ λακτιζόμενα καὶ νιτρούμενα;». Ἀλλὰ συχότερον ἀπαντᾷ τὸ σύνθετον ἐκνιτροῦν—ἐκνιτροῦσθαι καὶ προεκνιτροῦν—προεκνιτροῦσθαι. Ἄλεξις παρ' Ἀθην. σελ. 230, β':

τάκνωματ' εἰς τὸ φανερόν ἐκνιτροῦμένα
θεῖναι.

Ἄντυλλος παρ' Ὀρειβάσ. Τόμ. Β', σελ. 69 «τὸ βδελιζόμενον μέρος προεκνιτροῦσθαι καὶ καταχρῆσθαι αἵματι ζώου τινός». σελ. 414 «ὁ δὲ τόπος ὁ μέλλων σιναπίζεσθαι προεκνιτροῦσθαι» (Πρβ. καὶ σελ. 416: προεκνιτροῦσθαι τε καὶ λουτέον καὶ θεραπευτέον). Διοσκορίδης Τόμ. Α', σελ. 619 «προεκνιτροῦσθαι τὴν κεφαλὴν». σελ. 687 «δεῖ δὲ προεκνιτροῦν τὸν τόπον». Γαληνός Τόμ. ΙΒ', σελ. 404 «καὶ προεκνιτροῦσθαι ἐμπλάσσει εἰς ὀθόνιον καὶ ἐπιτίθει» καὶ «ξυρῆσθαι καὶ προεκνιτροῦσθαι κατάχρη» καὶ «προξυρῆσθαι καὶ ἐκνιτροῦσθαι τὸν τόπον». σελ. 406 «τὰς ἐπιπολαίους ἀλωπεκίας ἐκνιτροῦσθαι». σελ. 414 «κατάχρη προεκνιτροῦσθαι τὸν τόπον». σελ. 418 «προξυρῶν τὸν τόπον καὶ προεκνιτροῦν». σελ. 625 «δεῖ δὲ προεκνιτροῦν». σελ. 831 «λαπάθου ἡμέρου τὸν φλοιὸν τῆς βίβης μετ' ὄξους λεάνης κατάπλασσε προεκνιτροῦσθαι». Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΑ', σελ. 353 καὶ σελ. 425. Εὐρίσκειται δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ Σ. Κομάνουδου ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἀθηναῖον Τόμ. Δ', σελ. 372, 86 «ἐπειτεν ἐκνιτροῦσθαι τὰς στήλας» καὶ σελ. 374, 169 «ἐκνιτροῦσθαι καὶ ἐκπλύναι ὕδατι καθαρῶ».

Ὄνόματα ἐκ τοῦ νίτρον ἐσημηκτισμένα εἶνε τὸ νιτροῦσθαι, ὅπερ καὶ παρ' ἄλλοις ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ, καὶ τὸ νιτροῦσθαι, οὐ ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Στράβων. Εὐστάθ. Διον. Περιηγ. 988 «Ὅτι ἡ Θώντις λίμνη ἐστὶ νιτροῦσθαι κατὰ μέσον τοῦ Τίγριος—Ὁ δὲ γεωγράφος φησὶ καὶ Ἀρσηνὴν καλεῖ-

¹ Πρβ. καὶ Κουατῆρον εἰς Σουίδαν λ. κονία.

σθαι τὴν νιτροῦσθαι ταύτην Θωντίνην καὶ πολλοὺς ἔχειν ἰχθύας, ῥήττειν δὲ τὰς ἐσθῆτας καὶ διαξέειν καὶ ἀποτον ἔχειν τὸ ὕδωρ». Τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος κείμενον ἐν σελ. 529 ἔχει οὕτως: «ἢ δὲ Ἀρσηνή, ἣν καὶ Θωντίνην καλοῦσιν' ἐστὶ δὲ νιτροῦσθαι, τὰς δ' ἐσθῆτας ῥήττει καὶ διαξάειναι' διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀποτόν ἐστὶ τὸ ὕδωρ». Φέρεται δὲ παρ' αὐτῷ καὶ «ὕπερ δὲ Μωμεμφεῶς εἰσι δύο νιτροῦσθαι πλείστον νίτρον ἔχουσαι καὶ νομὸς Νιτροῦσθαι» (σελ. 803. Πρβ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. σελ. 477, 13). Ὁ Μεινέμιος εἶκασε νιτροῦσθαι καὶ Νιτροῦσθαι. Νιτροῦσθαι γῆ εὐρίσκειται ἐν τοῖς εἰς Ἀριστοφάνην Σχολίοις Βατρ. 712.

Κατὰ τοὺς παλαιούς γραμματικούς ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν ἐλέγετο λίτρον διὰ τοῦ Λ, οὐχὶ νίτρον διὰ τοῦ Ν. Φρόνιχος σελ. 305 «Νίτρον: τοῦτο Διολεὺς μὲν ἂν εἴποι, ὡσπερ οὖν καὶ Σαπρῶ, διὰ τοῦ Ν' Ἀθηναῖος δὲ διὰ τοῦ Λ, λίτρον». Φώτιος σελ. 227, 23 «λίτρον: οὐ νίτρον Ἀττικοί. Οὕτως Ἀριστοφάνης» (Πρβ. Πολυδ. Ζ', 95). Μοῖρις σελ. 246 «λίτρον Ἀττικῶς, νίτρον Ἑλληνικῶς». Γρηγόρ. Κορ. σελ. 147 «Οἱ Ἀττικοὶ καὶ τὸν πνεύμονα πλούμονα λέγουσι καὶ τὸ νίτρον λίτρον». Εὐστάθιος σελ. 483, 9 «Ἀθηναῖοι γὰρ ἀντὶ τοῦ Ν ἔστιν ὅτε Λ τιθέασιν, ὅποιον καὶ τὸ νίτρον καὶ ὁ πνεύμων, ἃ ἐκεῖνοι λίτρον φασι καὶ πλεύμονα, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ κωμικός ἐν τῷ ψευδολίτρον κονίας καὶ ἐν τῷ πλεύμονων ἀνάψεται» (Πρβ. καὶ σελ. 918, 32 καὶ σελ. 1141, 9). Τοῦ τύπου λίτρον ἐποιήσατο χρῆσιν καὶ ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τοῦ προκειμένου ἀλλαχού¹. Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου φέρεται «λίτρον: πυξὶς σηματοδόχος», ἐν δὲ τῷ τοῦ Φωτίου, «λίτρον: τὴν νομιμοδόχην καλοῦσι τὴν δὲ αὐτὴν καὶ λιτροδόχην καλοῦσιν». Ὁ Κόβητος (Μνημοσ. 1859, σελ. 32) ἀναγινώσκει νομιμοδοδόχος καὶ νομιμοδοδόχην. Ἀλλ' ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ὁ μὲν Ἡσυχίος ἔγραψε «λίτρον: πυξὶς σηματοδόχος», ὁ δὲ Φώτιος «λίτρον: τὴν σηματοδόχην καλοῦσιν».

Ὁ ἀφρός τοῦ νίτρον ὠνομαζέτο καὶ ἀφρόνιτρον, ὅπερ εὐλόγως ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ Φρόνιχου λέγοντος σελ. 303 «Ἀφρόνιτρον: τελείως ἐξίτηλον καὶ ἀδόκιμον. Χρῆ οὖν λίτρον λέγειν ἢ λίτρον ἀφρόν». Ἐν τοῖς τοῦ Γαληνοῦ ἀναγινώσκεται Τόμ. Ι', σελ. 569 «Ἐπι δὲ τοῦδε μᾶλλον (ρύπτει) ὁ ἀφρός τοῦ νίτρον καὶ τὸ νίτρον αὐτὸ καὶ τὸ ἀφρόνιτρον' εἶναι δὲ χρῆ τὸ μὲν νίτρον λεπτομερές, οἷον πέρ ἐστι τὸ Βερενίκιον' εἰ δὲ τὸ λιθῶδες εἶη, καίειν τε καὶ λειοῦν ἀκριβῶς αὐτό». σελ. 966 «Ἀνωδίνου δὲ γινόμενου τοῦ μυός, ἔξεται σοι μὴ πρῶτος τῆς κονίας ἀντ' αὐτῆς ἐμβάλλειν ἀφρόνιτρον' ἔστω δὲ τοῦτο μὴ λιθῶδες ἀλλ' ἀφρώδες μᾶλλον' ἔστι δὲ τὸ μὲν λιθῶδες σκληρόν καὶ πυκνὸν καὶ δυσκόλως διαχεόμενον ἐν τῷ μίγνυσθαι τοῖς εἰρημένοις ὕγρασι, τὸ δὲ ἀφρώδες μαλακὸν καὶ χαλνόν, ἔτι τε λευκότερον τοῦ λιθῶδους». Τόμ. ΙΑ', σελ. 695 «Οὕτω δὲ δὴ καὶ τὸ νίτρον αὐτὸ καὶ ὁ ἀφρός αὐτοῦ καὶ

¹ Ἴδε Μαιτταῖρον π. Δ: αλ. σελ. 4. Σταυρῆ. Λοβέκιον Φρόνιχ, σελ. 305. Ἰδὲ ἄλλοις Ἀριστοτ. Μετεωρολ. Τόμ. Α', σελ. 639 καὶ Βρεδδῶδιον π. Δ: αλ. Ἡρόδ. σελ. 90.

τὸ συνθέτω προσηγορία καλούμενον ἀφρόνιτρον ἔτι μάλλον τῶν ἄλλων πέφυκε
 ῥύπτειν, ὡς ἂν ἤκιστα μὲν στύφοντα, πικρὰ δ' ἀκριβῶς ὑπάρχοντα». Τόμ.
 IB', σελ. 210 «Εἰρήσεται δὲ καὶ νῦν ὡς ὁ μὲν ἐν τοῖς ἀφρόνιτροις (χυμὸς)
 πικρὸς τε ἔστι καὶ ῥυπτικός, ὁ δ' ἐν τοῖς ἄλοις τοσοῦτον ἀπολείπεται κατὰ
 τὸ ῥύπτειν, ὅσον πλεονεκτεῖ κατὰ τὴν στύψιν· ἔστι γὰρ μικτὸς ἐκ δυοῖν ποιο-
 τήτων, ῥυπτικῆς τε καὶ στυπτικῆς· ὅτι δ' ἰκανῶς ἀμφοτέροι ξηραίνουσιν ἐδέ-
 δεικτο καὶ πρόσθεν· ἐν τῷ μέσῳ δ' ἀμφοῖν ἔστιν ὁ τοῦ λίτρου». σελ. 212
 «Ἀφρόλιτρον ἀφρόνιτρον διαφέρει. Νίτρον μὲν γὰρ ἀφρὸς ξηραντικὸν ἔστι
 φάρμακον ἀλεύρω πυρίνω παραπλήσιος ὀφθῆναι· καὶ γὰρ καὶ λευκὸς ἔστιν,
 οὐχ, ὡσπερ τὸ τῆς Ἀσίας (Γρ. Ἀσσίας) πέτρας ἄνθος, τεφρώδης. Ἀφρόνι-
 τρον δ' οὐκ ἀλευρώδες οὐδὲ διαλελυμένον ἀλλὰ πεπηγὸς ἔστι καὶ συνεστός
 (Γρ. συνεστός), ὃ πάντες οἱ ῥυπῶντες ἐν τοῖς βαλανείοις ὁσημέραι χρωῖνται,
 ῥυπτικὴν ἔχοντι δύναμιν, ὡς μὴ μόνον ἀποσμηξαι ῥύπον ἀλλὰ καὶ κνησμὸν
 ἰάσασθαι, διαφοροῦμένων ὑπ' αὐτοῦ τῶν ἐργαζομένων αὐτὸν ἰχώρων. Εἰκό-
 τως οὖν δι' αὐτοῦ σκευάζουσιν ἰατροὶ πολλὰ τῶν διαφοροῦντων φαρμάκων.
 Ὁ δ' ἀφρὸς τοῦ νίτρον τῆς αὐτῆς μὲν ἔστι φύσεως καὶ δυνάμεως τῷ νίτρον,
 λεπτομερεστέραν δ' ἔχει τὴν οὐσίαν. Ἐρρέθη γε μὴν ὀλίγον ἔμπροσθεν ἐν τῷ
 μεταξὺ κατὰ τὴν δύναμιν εἶναι τὸ ἀφρόλιτρον ἀφρόνιτρον τε καὶ ἄλλων ἀ-
 φρόλιτρον μὲν γὰρ ἡ ῥυπτικὴ δύναμις ὑπάρχει μόνη, τοῖς δ' ἄλοις καὶ ἡ στυ-
 πτικὴ, πολὺ πλείων δὲ ἡ ῥυπτικὴ»¹. Τόμ. II', σελ. 568 «Καὶ τῶν γεω-
 δῶν ὁ τ' ἀφρὸς τοῦ νίτρον καὶ τὸ ῥαδίως ὕδατι λυόμενον ἀφρόνιτρον, ὡς ἐν
 γεώδεσι σώμασι δηλονότι ἀκούοντων ἡμῶν. Ἐφεξῆς δ' αὐτῶν ἔστι τὸ Βερε-
 νίκιον ὀνομαζόμενον νίτρον ἢ τ' Ἀσία (Γρ. Ἀσσία) πέτρα». σελ. 593 «Ταύ-
 τη μὲν οὖν καὶ ἀφρόνιτρον καὶ Βερενίκιον λίτρον καὶ ἀφρόλιτρον τὸ μὴ λιθώ-
 δες, ἀλλ' ὄντως ἀφρόλιτρον, ὅπερ ἀφρώδη τὴν οὐστάσιν ἔχει, μίξας ἐχρησά-
 μην πολλάκις». σελ. 664 «καθάπερ ὁ ἀκαστος ἰὸς καὶ ἡ ἀσβεστος καὶ ἡ
 ἀπλυτος τίτανος καὶ τὸ μαλακὸν ἀφρόνιτρον, ὅπερ ὄντως ἔστιν ἀφρόλιτρον·
 ὅσα γὰρ ἂν ἀφρωδέστερον ἦ, τοσοῦτω κάλλιόν ἔστι κατ' ἀμφῶ, καὶ τὸ δά-
 κνειν ἤττον καὶ τὸ διαφορεῖν μάλλον». σελ. 924 «ἢ τὸ τῆς Ἀσίας (Γρ.
 Ἀσσίας) πέτρας ἄνθος ἢ ἀφρὸς νίτρον ἢ ἀφρόνιτρον ἢ ὄξος ἢ κονία στα-
 κτή». Κοραῆς Ξενοκρ. καὶ Γαλην. σελ. 199 «Τοῦ τῶν λίτρων ἀφροῦ, καὶ
 τοῦ τῶν χαύνων ἀφρολίτρων.] Λίτρων Ἀττικῶς εἴρηκεν, ἀντὶ τοῦ Νίτρων.
 Διὸ καὶ ἐχομένης Ἀφρολίτρων ὄφειλεν εἰπεῖν, ὡς ἔγραψα, καὶ οὐκ Ἀφρο-
 λίτρων, οὐδ', ὡς φέρεται ἐν τοῖς τοῦ Γαληνοῦ, τυπογραφικῇ ἀμαρτίᾳ, Ἀφρο-

¹ Ὁ Κοραῆς Ξενοκρ. καὶ Γαλην. σελ. 200 γράφει «Ἀφρόλιτρον ἀφροῦ λίτρον
 διαφέρει» καὶ «Ἀφρόλιτρον δ' οὐκ ἀλευρώδες» καὶ «ἀφρόλιτρον ἀφροῦ λίτρον τε
 καὶ ἄλλων» καὶ «τοῖς δ' ἄλοις καὶ ἡ ῥυπτικὴ, πολὺ πλείων δὲ ἡ στυπτικὴ». Παρ' Ὀρει-
 θασίῳ Τόμ. Β', σελ. 714 φέρεται «Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κατὰ τὴν δύναμιν ἔστι τὸ λίτρον
 ἀφρόνιτρον τε καὶ ἄλλων ἀφρόνιτρον μὲν γὰρ ἡ ῥυπτικὴ δύναμις ὑπάρχει μόνη, τοῖς δ' ἄλοις
 καὶ ἡ στυπτικὴ, τῷ λίτρον δὲ ἀμφοτέρω μὲν εἰσιν, ἀλλὰ ἐλαχίστη μὲν ἡ στυ-
 πτικὴ, πολὺ πλείων δὲ ἡ ῥυπτικὴ».

λίτρων. Ἦν δὲ τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νίτρον, οὐχ ὁ τῷ αὐτῷ ὀνόματι (Ni-
 tre, ἢ Nitrate de Potasse) καλοῦσιν οἱ νεώτεροι χημικοὶ, τὸ συγκαίμενον ἔκ-
 τε νιτρικοῦ ὀξέος καὶ ἀλκαλίου φυτικοῦ· ἀλλὰ τὸ λεγόμενον νῦν Νάτρον,
 αὐτοφύες σύγκριμα ἀνθρακικοῦ ὀξέος καὶ ἀλκαλίου (Natron, ἢ Carbonate de
 soude natif). Καὶ Νίτρον μὲν, ἢ Λίτρον, ἐκάλουν τοὺς στεβρότερος καὶ λι-
 θώδεις τῶν βῶλων, Ἀφρόνιτρον δὲ, ἢ Ἀφρόλιτρον, τοὺς χαυνοτέρους τε
 καὶ μαλακωτέρους, Ἀφρόν δὲ Λίτρον, ἢ νίτρον, τὸ ἐξανθοῦν ἐπιπολῆς τοῦ
 νίτρον καὶ ῥαδίως ἀποξυόμενον ἀλευρώδες». Τὰ χωρία τοῦ Γαληνοῦ θὰ ἐξε-
 τασθῶσιν ἀκριβέστερον ἐν ἄλλῳ τόμῳ.

Τὸ Χαλαστραῖον λίτρον ἐμνημόνευσε ὁ Πολυδεύκης, ὡς εἰρημένον ὑπὸ
 τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος σελ. 430, α' κεῖται «καὶ
 μὴ αὐτῶν ἐκπλύναι τὴν βραχὴν τὰ ῥύμματα ταῦτα δεινὰ ὄντα ἐκκλύζειν,
 ἢ τε ἠδονὴ παντὸς Χαλαστραίου δεινότερα οὐσα τοῦτο δοῦν καὶ κονίας λύ-
 πη τε καὶ φόβος καὶ ἐπιθυμία παντὸς ἄλλου ῥύμματος». Σχολ. «Χαλάστρα·
 πόλις τῆς Μακεδονίας καὶ λίμνη, ἐνθα τὸ Χαλαστραῖον νίτρον γιγνόμενον
 διὰ ἐνεσκατηρίδος πήγνυται, ὁμοίως δὲ καὶ λύεται». Ἡσύχ. «Χαλαστραίων
 συῶν· Πόλις τῆς Μακεδονίας καὶ λίμνη, ἐνθα τὸ Χαλαστραῖον νίτρον γε-
 γένηται». Περὶ καὶ Τίμαιον Σοφ. Πλάτ. Δέξ. σελ. 272 καὶ Ἐτυμολ. Μέγ.
 σελ. 805, 3 καὶ Στέφαν. Βυζάντ. σελ. 679, 11, κτλ. Φέρεται δὲ καὶ ἐν
 ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀλκίφρονος Γ', 61 «Ἠράκλεις, ὅσα ὑπέστην πράγματα
 ῥύμματα καὶ νίτρον Χαλαστραῖω χιθινοῦ ζωμοῦ τοῦμοι περιχυθέντος τὴν
 γλισχρότητα ἀποκαθαίρων» καὶ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 134,
 ε' «Ὡς γὰρ τὰ ὀθόνια ῥύμματα καὶ Χαλαστραῖοις πλυόμενα μάλλον ἐκπλύ-
 νεται τῶν ὕδατοκλύστων, οὕτως οἱ μετὰ φαρμάκων ἔμμεστοι λυμαινόνται τῷ
 σώματι καὶ διαφθεύουσιν». Τὸ παρὰ Θεμιστίῳ σελ. 359, γ' «ἀπονίζειν οὖν
 αὐτὸν ἐπειράτο καὶ ἀποσμηχεῖν περιζῶν κρήνας καὶ ποταμούς καὶ ῥύμματα
 χρώμενος καὶ χαλαστραῖς» μετετύπωσεν ὁ Ρουγκήνιος (Τίμ. Σοφ. σελ. 272)
 εἰς τὸ Χαλαστραῖοις. Περὶ τοῦ προκειμένου νίτρον ποιεῖται λόγος καὶ ὁ Πλί-
 νιος γράφων XXXI, 10, 1 «Optimum copiosumque (nitrum) in Litis Ma-
 cedoniae, quod vocant Chalastricum, candidum purumque, proximum salis»¹.

Τῆς κονίας γίνεται μνεία ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν τοῖς Ἀχαρνέσιν
 στίχ. 18 :

ἀλλ' οὐδεπόποι' ἐξ ὅτου γὰρ ῥύπτομαι
 οὕτως ἐδήχθη ὑπὸ κονίας τὰς ἀφροῦς.

καὶ ἐν τῇ Λυσιστράτῃ στίχ. 470 :

οὐκ οἶσθα λουτρὸν οἷον αἶδ' ἡμᾶς ἔλουσαν ἀροῖ
 ἐν τοῖσιν ἱματιδίοις καὶ ταῦτ' ἀνευ κονίας;

¹ Ἰδε' Ρουγκήνιον Τίμ. Σοφ. σελ. 272 καὶ Περσώνα Μοίρ. σελ. 417 καὶ Βυττεμβά-
 χιον Πλουτ. Ἠθικ. Τόμ. ε', σελ. 856.

και ἐν τοῖς Βατραχίοις στίχ. 711 :

ὀπνηρέατος βλαναεὺς ὀπόσοι κρατοῦσι κνησιτέφρου
ψευδολίτρου κονίας
καὶ Κιτωλίας γῆς».

Πρβ. καὶ Πλάτ. Πολιτ. σελ. 430, α' «παντὸς Χαλκιστραίου δεινοτέρα οὔσα τοῦτο δρᾶν καὶ κονίας». Σχολ. «Κονία: σημημα, σποδός». Σαυιδ. «Κονία: ὁ κονιορτός, νίτρον, ρύπος».

Ἡ λέξις *κονία* τὴν κόνιν καθόλου παρ' Ὀμήρῳ σημαίνουσα ἐλαμβάνεται παρὰ τοῖς ἔπειτα εἰδικώτερον εἰς δήλωσιν τῆς τέφρας καὶ μάλιστα τοῦ διὰ τῆς τέφρας ἠθουμένου ὑγροῦ τοῦ περιέχοντος τὴν λεπτομερῆ καὶ ρυπτικὴν αὐτῆς οὐσίαν. Ἠσύχ. «Κονία: σημημα, σποδός» (Πρβ. καὶ «Ἴκνυον: κονίαν, σημημα»). Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 684, γ' «Τῆς γὰρ συκῆς καὶ τὸ φύλλον διὰ τραχύτητα θρίον ὀνόμασται καὶ τὸ ξύλον ὀπῶδές ἐστιν ὥστε καιόμενον μὲν ἐκιδιδόναι δριμύτατον καπνόν, κατακαυθέν δὲ τὴν ἐκ τῆς τέφρας κονίαν ρυπτικωτάτην παρέχειν ὑπὸ δριμύτητος». σελ. 911, ε' «Ἡ γέγονεν ἄποτον καὶ πικρὸν τὸ ὕδωρ, ὡς Ἀριστοτέλης φησίν, ἀναμίξει κατακακαυμένης γῆς; καὶ γὰρ ἡ κονία γίνεται, γλυκέος ὕδατος εἰς τέφραν ἐμπεσόντος, ἢ δὲ διάλυσις ἐξίστησι καὶ φθείρει τὸ χρηστὸν καὶ πότιμον». Γαλην. Τόμ. IB', σελ. 143 «Κατὰ ἀναλογία δὲ τῆς εἰρημένης αὐτῶν δυνάμεως ἡ τέφρα καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς κονία». Διοσκουρίδ. Τόμ. Α', σελ. 164 «Γίνεται δὲ καὶ κονία ἀγρίας συκῆς καὶ ἡμέρου, καέντων τῶν κλάδων, ἐκ τῆς τέφρας». σελ. 801 «Τέφρα κληματίνη δύναμιν ἔχει καυστικὴν—καὶ γίνεται ἢ ἐξ αὐτῆς κονία πρὸς πτώματα καὶ μύκητας». Τόμ. Β', σελ. 34 «καὶ κονία συκίνη ἢ κληματίνη σὺν οἴνῳ πολλῷ πινομένη». σελ. 35 «ὁμοίως καὶ κράμβης σπέρμα *κονία* τε συκίνη». Θεόφραστ. π. Φυτ. Ἱστορ. Β', θ', 5 «Δριμύτι δὲ καὶ ἡ τέφρα καὶ ἡ κονία ἢ ἀπ' αὐτῶν μάλιστα δὲ φασὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀμυγδαλῆς», κτλ. Ἐν τοῖς Ἀλεξιφαρμάκιοις τοῦ Νικάνδρου ἀναγινώσκειται στίχ. 95:

ἢ ἐ σὺ κληματέσσαν ἐν ὕδατι πλύνεο τέφρην
θαλομένην, τὸ δὲ ρύμμα νεοπλεκέος καλάθιοι
κόλποισι ἐμψήνεις· ὁ γὰρ τ' ἀναδέχεται ἰλόν.

Σχολ. «Κελεύει κονίαν ἀπὸ τῶν κλημάτων πλύναντα καλάθῳ καλάθῳ διωλίζειν καὶ μετ' ὕδατος θερμάναντα δίδοναι πίνειν· δοκεῖ γὰρ ἡ κονία ἦγουν ἢ τέφρα ἦτοι στακτὴ ἀπορρίπτειν ἀπὸ τῶν σωμάτων πᾶν τὸ περιπλασσομένου τοῦ ψιμυθίου τὰς σπλάγγους. Ρύμμα δὲ τὸ σημημα, τὸ κάθισμα (καθάρισμα), τὸν ρύπον. Φησὶ δὲ πλύνεσθαι τὴν τέφραν τὴν κληματίνην καὶ διηθεῖσθαι ἐν τοῖς κόλποισι τοῦ νεοπλεκοῦς καλάθου διὰ τὴν ἰλόν».

Ἄξια παραθέσεως εἶνε καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τοῖς Μετεωρολογικοῖς γεγραμμένα. Β', α', 5 «καθ' ἕνα γὰρ τὸ διὰ τῆς τέφρας ἠθουμένον ἀλμυρὸν γίνεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ταύτην ἀλμυρὰν εἶναι, μιχθείσης αὐτῇ τοιαύτης γῆς». Β', γ', 13 «ἢ συμμιχθέντος τινός, καθ' ἕνα ἐν τοῖς

διὰ τῆς τέφρας ἠθουμένοις ὕδασι». Β', γ', 14 «εἰ δὲ ὡσπερ τὸ διὰ τῆς κονίας ἠθουμένον ὕδωρ γίνεται πικρὸν, κτέ.». Δ', ζ', 9 «ὅσα μὲν οὖν μὴ παχύνεται ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ ἀλλὰ πήγνυται, ὕδατος ἐστὶ μάλλον, οἶον οἶνος καὶ οἶρον καὶ ἔξος καὶ κονία καὶ ὄρρος». Πρβ. καὶ π. Χρωμ. Α', 1 «ἀδιὸ καὶ ἡ κονία ξανθὴ γίνεται, τοῦ φλογοσιδοῦς καὶ μέλανος ἐπιχρῶχοτος τὸ ὕδωρ». Μνημονεύει δ' ἐνίοτε ὁμοῦ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν κονίαν καὶ τὴν τέφραν λέγων Μετεωρολ. Β', γ', 29 «ἦρᾶν δ' ἔξεστι καὶ τὴν κονίαν καὶ τὴν τέφραν καὶ τὴν ὑπόστασιν τῶν ζῶων καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν ὑγράν». Β', γ', 44 «εἴτα τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπεσβέσθαι τοῦ πυρός, δι' ἧς δὲ διηθούονται γῆς ἔτι μένειν οὔσαν οἶον *κονίαν* καὶ *τέφραν*». π. Ζῳ. Μορ. Β', 2 «ἔχει δὲ θερμότητα καὶ τὰ πυρωθέντα πάντα σχεδόν, οἶον *κονία* καὶ *τέφρα*, καὶ τὰ ὑποστῆματα τῶν ζῶων». Ὑπολαμβάνουσι δὲ τινες ὅτι *κονία* ἐν τούτοις εἶνε ἡ τίτανος ἢ ἄσβεστος. Πρβ. καὶ Θεόφραστ. π. Λίθ. 69 «ὀπτησάντες δὲ (τοὺς μαρμάρους) κόπτουσι, ὡσπερ τὴν κονίαν» καὶ π. Πυρ. 65 «διὰ τοῦθ' ἡ *κονία* ὕδατος ἐπιχουμένου καίει μᾶλλον—καὶ οὔθ' ἡ παλαιὰ σφόδρα οὔθ' ἡ λεία ἀλλ' ἡ ἀρτίκαυστος καὶ βωλοσιδῆς», κτλ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ *κονία* ἐξ οὗ τὸ *κονιῶ*—*κονίαμα*—*κονιατός*, κτλ. θὰ διαλάβωμεν ἀλλαγῶν, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀμμοκονία, ὀστρακοκονία, κτλ.

Κατὰ τὸν Πολυδεύκη Ζ', 40 *κονία* εἶνε τὸ ἐκ τῆς τέφρας καθιστάμενον (ἢ *κατεσταγμένον*) ὑγρὸν, κατὰ δὲ τὸν Γαληνὸν τὸ οἶον περίπλυμα τῆς τέφρας. Τόμ. IB', σελ. 35 «Κονία. Τὸ οἶον περίπλυμα τῆς τέφρας οὕτως ὀνομάζεται¹. Ῥυπτικωτάτη δ' ἐστὶ καὶ ξηραντικωτάτη πασῶν ἢ ἐκ τῆς συκίνης τέφρας καὶ τῆς τῶν τιθυμᾶλλον καὶ σχεδὸν ἦδη τῆς καλουμένης σπητικῆς δυνάμεως, ἣν οἷα τις ἐστὶν ἐν τῷ πέμπτῳ λόγῳ διῆλθον» (Πρβ. καὶ Ὀρειβάσι. Τόμ. Β', σελ. 650). Ἄλλα τοῦ Γαληνοῦ χωρὶς εἰς πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν γινῶσιν τοῦ προκειμένου συμβαλλόμενα εἶνε τὰκόλουθα. Τόμ. IA', σελ. 629 «Καὶ ἐν ἐκείναις (ταῖς τέφραις) τὸ μὲν οἶον ἐμπύρευμα κατὰ μικρὰ μόρια παρέσπαρται, καὶ τοῦτο μὲν ἰκανῶς ἐστὶ θερμόν, τὸ δ' ἄλλο πᾶν γεῶδές τε καὶ ψυχρόν. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴν ὕδατι βραχεῖσα τέφρα διὰ τινῶν σωμάτων ἀραιῶν συμμέτρως ἠθῆται, συναποφέρεται μὲν ἐν τῷδε τὰ θερμὰ καὶ δριμύτα μόρια, τὸ δ' ὑπόλοιπον οὐκέτι θερμόν ἐστιν ἐναποθέμενον τῷ ὕδατι τὰ πυρώδη μόρια. Καλοῦσι δὲ τὸ τοιοῦτον ὕδωρ οἱ ἄνθρωποι *κονίαν* ἀνάλογον ὅν τῇ θαλάττῃ καὶ ἄλλῃ διαθέσεως καὶ γενέσεως ἕνεκα καὶ δυνάμεως· ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ ἄλων σύγκειται, τὸ δὲ περιπλῦνον ὕδωρ τὴν τέφραν σύνθετον ἐξ αὐτοῦ καὶ ὡς ἀπηνέγκαστο μορίων γενόμενον οὕτως ἀπειργάσαστο τὴν ὀνομαζομένην *κονίαν*, ἣν εἰ μὴ φθάνοντες ἐγινώσκομεν ὡς ἐξ ὕδατος τε καὶ τῶν αἰθαλωδῶν μορίων τῆς τέφρας ἐγένετο, τάχ' ἂν ὑπελαμβάνομεν ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον ὑπάρχειν σῶμα». Τόμ. IB', σελ. 138 «Τέφρα. Τῶν κεκαυμένων ξύλων τὸ λείψανον οὕτω προσάγο-

1 Ἴδε καὶ Ἰδελήρον Ἀριστοτέλ. Μετεωρολ. Τόμ. Β', σελ. 464.

ρσέεται, σύνθετον υπάρχον ἐξ ἐναντίων οὐσιῶν τε καὶ ποιότητων ἔχει γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ μὲν τι γεῶδες, τὸ δ' οἶον αἰθαλωδες ἢ λιγνῶδες ἢ ὅπως ἂν ἐθέλη τις καλεῖν¹. Ταῦτι μὲν οὖν τὰ μόρια λεπτομερῆ τ' ἐστὶ καὶ βροχομένης ὕδατι τῆς τέφρας καὶ διηθούμενης συναποφέρεται ὅσον δ' ὑπολείπεται γεῶδες ἀσθενές καὶ ἄδηκτον γίγνεται ἐν τῇ κονίᾳ τὴν θερμὴν δύναμιν ἀποτιθέμενον. Οὐχ ἅπασα δὲ τέφρα τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔχει κρᾶσιν ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς καυθείσης ὕλης διαφορὰν ὑπαλλάττεται. Διοσκοριδῆς δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως στυπτικὴν αὐτὴν ἔχειν φησὶ τὴν δύναμιν²· καίτοι γε ἡ συκίνη πάσης ἀπήλλακται τοιαύτης ποιότητος, κτέ.» (Πρόβ. καὶ Ὁρειβάσι. Τόμ. Β', σελ. 693). σελ. 164 «Τὰ μὲν οὖν δριμύα πολὺ τῆς θερμότητος ἀπόλλυσι καυθέντα, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα προσλαμβάνει, τελείως δὲ ψυχρὸν οὐδὲν τῶν καυθέντων ἐστίν. Ἐγκαταλείπεται γὰρ αὐτοῖς οἶον ἐμπύρευμά τι· καὶ γὰρ προσηγόρευεν οὕτως Ἀριστοτέλης αὐτό· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὰς πλύσεις ἀπορροπτόμενον. ἔστι δὲ τὸ λεπτομερέστατον τῆς τῶν καυθέντων οὐσίας, οὗ συναπελθόντος τῷ ὕδατι τὸ λοιπὸν τοῦ καυθέντος οὐσία γεῶδης ἐστὶ· τὸ μὲν γὰρ ὑγρὸν ἅπαν ἢ καῦσις ἐκδαπανᾷ, τὸ δ' ὑπολειπόμενον γεῶδες ἐστὶν ἅμα τῷ πρὸς Ἀριστοτέλους ἐμπυρεύματι κληθέντι. Τοῦτ' οὖν ὅταν τις ἀφέληται καὶ χωρὶς τῆς πλύσεως, τὸ μὲν ὕδωρ, ᾧ τὸ φάρμακον ἐπλύθη, θερμὴν δύναμιν ἐπεκτίησατο λεπτομερῆ, τὸ δ' ὑπόλοιπον γίγνεται γεῶδες ψυχρὸν ξηραίνειν ἀδήκτως δυνάμενον». σελ. 222 «Κονία. Τῆς τέφρας πλυθείσης ἡ κονία γίγνεται, τέφραν δὲ τὸ ὑπόλειμμα τῶν κεκαυμένων σωμάτων ὀνομάζουσιν οἱ Ἕλληνες, ἐάν τε λιθώδη τὴν φύσιν ἐάν τε δένδρων ἢ ζώων ἢ μόρια. Κατὰ τὴν φύσιν οὖν τοῦ πλυνομένου καὶ ἡ κονία γίγνεται, τοῦ μὲν ἐμπύρευμα δριμύτατον ἔχοντος δριμυτάτη, τοῦ δὲ μὴ τοιοῦτου μετριωτέρη· διὸ καὶ ταῖς σπυαῖς καλουμέναις δυνάμεσι μίγνυται καυστικὴν ἔχουσα θερμότητα τῷ λεπτομερεῖ τῆς οὐσίας ἀνωδύνως κάουσα». Πρόβ. καὶ Εὐδήμων σελ. 62 Σπεγγ. «Θερμὸν γὰρ ἐν τῇ τέφρᾳ περιλαμβάνεσθαι τι δοκεῖ, καθάπερ ἐν τῇ τιτάνῳ³ δῆλον δέ· ἐπιχομένου γὰρ ὕδατος ἀμφοτέρω καὶ ταῦτα καίει· ἡ μὲν τίτανος αὐτή, ἡ δὲ τέφρα τὸ διὰ τῆς τέφρας διηθούμενον ὕδωρ καίει τὰ σώματα». Οὐδεὶς, νομίζομεν, δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι αὐταρκέστατα τὰ κατὰ τὴν κονίαν ἐσαφηνίσθησαν ἐξ ὧν παρεθέμεθα χωρίων τοῦ Γαληνοῦ. Ἐπισυνάπτωμεν δὲ τούτοις τὸ ἐν Τόμ. II', σελ. 569 «Ἐκ ταύτου δὲ γένους ἐπὶ τῷ κεδρίῳ καὶ ἡ στακτὴ καλουμένη κονία, καὶ ταύτης αὐθις ἦτις ἂν ἐξ ὕλης λεπτομεροῦς γένηται καυθείσης ὑπερβάλλει τῇ δυνάμει τὸ κεδρίνον ἔλαιον. Ἐκ μηλέας τε οὖν καὶ συκῆς καὶ μᾶλλον γε τῆς ἀγρίας, ἣν ἐρινεὸν ὀνομάζουσιν, ἔκ τε τῶν τιθυμᾶλλον καιομένων τὴν τοιαύτην ἐργαζόμεθα κονίαν».

Πολλὰκις δὲ παρὰ τῷ Γαληνῷ γίγνεται χρῆσις τοῦ στακτῆ κονία ἢ κονία

¹ Πρόβ. καὶ Τόμ. Θ', σελ. 384.

² Διοσκοριδ. Τόμ. Α', σελ. 165 «Παρέχουσι δὲ τὰ αὐτὰ καὶ αἱ λοιπαὶ κονίαι, μάλιστα δὲ ἡ δρυῖνη· στυπτικαὶ δὲ εἰσι πάσαι».

στακτῆ, οἶον Τόμ. I', σελ. 395 «ἤτησα κονίαν στακτῆν ἑωρακῶς ἐκ γειτόνων τοῦ κἀμνοντος πιλοποιόν». σελ. 954 «διακρύπτειν χρῆ καὶ καθαίρειν τὸν ἐπιτυχόντα νίτρον τε καὶ ἀφρόνιτρον καὶ τῇ καλουμένη κονία στακτῆ». σελ. 964 «οἶόν περ ἐστὶ τὸ τῆς στακτῆς ὀνομαζομένης κονίας». Τόμ. IA', σελ. 102 «ἔστω ἀκριβῶς ἐκπεπλυμένος ἀφρόνιτρον τε καὶ νίτρον καὶ τῇ καλουμένη κονία στακτῆ». σελ. 129 «τινὲς μὲν δὲ κονίαν στακτῆν προπενιᾶσιν». Τόμ. IB', σελ. 451 «τῶν μὲν οὖν ὑγρῶν ἡ στακτῆ καλουμένη κονία τοιαύτην ἔχει δύναμιν, τῶν δὲ ξηρῶν καὶ μεταλλικῶν ἀρσενικόν τε καὶ σαρδάρα καὶ τίτανος ἢ ἀκατάσβεστος, ἣν οἱ πολλοὶ καλοῦσιν αὐτὸ δὴ τούτο μόνον ἀσβεστον». σελ. 589 «κονίας στακτῆς δριμύειας κύαθοι δύο». Τόμ. IΓ', σελ. 574 «τὸ μὲν σηπόμενον αὐτὸ κατέπλασα διὰ κονίας στακτῆς». σελ. 576 «ἐμίξα τὸ τῶν ὀρόδων ἄλευρον τῇ στακτῆ κονία». σελ. 924 «ἡ ἀφρός νίτρον ἢ ἀφρόνιτρον ἢ ὄξος ἢ κονία στακτῆ». Πρόβ. καὶ Ὁρειβάσιον Τόμ. Δ', σελ. 50 «ἐκ δὲ τῆς διαφορικῆς δυνάμεως ὄξος καὶ νίτρον, ἔτι τε μᾶλλον ὁ ἀφρός αὐτοῦ καὶ ἡ καλουμένη κονία στακτῆ» καὶ Διοσκοριδῆν Τόμ. Β', σελ. 75 «ἐπιτιθέσθω δὲ τέφρα κληματίνη ἢ συκίνη μετὰ κονίας στακτῆς πεφυραμένη» καὶ Σωρανόν σελ. 301 «τρυγὴ οἴνου κεκαυμένη ἢ νίτρον ἢ κονία στακτῆ περισμήξαντα ἡρέμα τοὺς τόπους».

Παραλειπομένου δὲ τοῦ ὀνόματος κονία παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ Βυζαντικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐλέγγο ἀπλῶς στακτῆ, ὅπερ τῆς κυρίας αὐτοῦ σημασίας ἐξιτήλου πως καὶ ἀφανοῦς γενομένης ἐξελαμβάνετο ἐνίστη καθολικώτερον ἀντὶ τοῦ τέφρα ἢ σποδός. Ψευδηρωδιαν. Ἐπιμερ. σελ. 28 «αἰθάλη ἢ στακτῆ». σελ. 106 «αἰθαλάη ἢ στακτῆ». Ζωναρ. σελ. 1664 «Σποδιὰ καὶ σποδός· ἡ στακτῆ». Σχολ. Ἰπποκρ. καὶ Γαλ. Τόμ. Α', σελ. 161 «ὥσπερ κόνις ἦγουν στακτῆ». Σχολ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 95 «δοκεῖ γὰρ ἡ κονία ἦγουν ἢ τέφρα ἦτοι στακτῆ». Γεώργ. Κωδίν. σελ. 115, 17 «ἀλλὰ καὶ στακτῆν καθαρὰν ἔβρεξεν ὡς κείσθαι ἐν τοῖς κερᾶμοις μέχρι σπιθαμῆς». Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α', σελ. 555, 11 «καὶ μετὰ τὸ ἄψαι τοὺς κηρούς λαμβάνει τὴν ἀγίαν στακτῆν ὁ πρακίπσιτος παρὰ τοῦ βαλνιαρτίου», κτλ.¹ Πρόβ. καὶ Αἰθ. Ὁρφ. Ἐπιτ. 192 «ἐστὶ δὲ (ὁ γλακτίτης) τὴν χροιάν ἔντεφρος ἦγουν στακτῆων» καὶ Σχολ. Ὀππιαν. Ἀλ. Α', 214 «αἰθαλόεσσα· σποδοειδής, στακτῶδης, μέλαινα, στακτοειδής».

Ἐν τῷ Ἰσακροσοφίῳ φέρεται σελ. 416, 2 Τεῦβν. «λαβὼν κονίαν στακτῆν βάλει αὐτὴν μεθ' ὕδατος εἰς ἀγγεῖον ἔχον ὀπήν μικράν εἰς τὸν πυθμένα». σελ. 416, 10 «σῆσον τέφραν καὶ βαλὼν ταύτην ἐν στάμνῳ τινὶ μετὰ ὕδατος ποίησον ὑποκάτω ὀπήν μικράν». σελ. 446, 3 «εἶτα θεραπίδιον καὶ στακτῆν δρυῖνην λαβὼν ἔγχες μετὰ ἀνάγκης». σελ. 446, 11 «εἶτα λαβὼν τέφραν ξύλου δρυῖνου καὶ τὸ λεγόμενον θεραπίδιον κτέ.». Ἐν δὲ τοῖς

¹ Ἐν τῷ παλαιῷ ἐπιγράμειν ἡ λέξις στακτῆ καθ' ἑαυτὴν τιθεμένη θὰ παραστήσωμεν ἀκριβῶς ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Γεωπονικοί ἀναγινώσκεται ΙΒ', η', 1 «*κοιλίαν ἀμπελίνην βάλε εἰς ὕδωρ*» Σ', ζ', 1 «*τὴν πίσσαν διὰ στακτῆς κοιλίας πλύνειν*». Γ', γ', 3 «*περὶ τὰς ρίζας στακτῆν ἢ κόνιν ἢ τέφραν ξηράν*». ΙΒ', η', 2 «*εἰδὼν τὸ σπέρμα προβρέξῃς εἰς κόνιν ἢ γουὸν στακτῆν ἐκ συκίνης τέφρας*». Εὐρίσκεται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ *κοιλία βαλαρευτική* Γ', 29. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ τὸ κοιλίωμα καλεῖται *στακτῆ* ἐν ΙΒ', ε', 12 «*ὀμαλίζουσι αὐτὸν κοιλίωμاتي ἡγουὺν στακτῆν, καθάπερ τὰς ληνούς*». Πρβ. καὶ Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 237 «*τίτανος ἢ μὲν ἄσβεστος καίει σφοδρῶς—Εἰ δὲ πλυθεῖν, τὴν μὲν δῆξιν ἐναποτίθεται τῷ ὕδατι καὶ ποιεῖ τὴν καλουμένην *κοιλίαν*, αὐτὴ δ' ἀδήκτως ξηραίνει*». Ἔτι δὲ Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχ. 18 «*ὅτι καὶ οἱ *κοιλίαι* ἦτοι ἄσβεστον σμῶμενοι δάκνονταί τὴν ὄφρυν*».

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *στακτῆ*, ὅπερ τὴν αὐτὴν τῷ *τέφρα* ἢ *σποδός* ἔχει δύναμιν, κατ' ἀναβιβασμὸν τοῦ τόνου ἐγένετο *στάκτη* ἢ, ὡς προφέρεται συνήθως ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, *στάχτη*, ὅθεν τὸ *βολδοσταχτη* καὶ *σταχτόνερο* καὶ *σταχτοκολλούρα* κτλ. καὶ *σταχτερός*. Παραδείγματα τοῦ τύπου *στάκτη* ἐκ τοῦ παρηκμακῶτος ἑλληνισμοῦ βλέπει τις ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Ζ', σελ. 651 Παρ. Ὁ Κοραῆς ἐν τοῖς Ἀτάκτοις γράφει «**ΣΤΑΚΤΟΚΥΑΙΣΜΕΝΟΝ**. Οὗτος εἶνε ὁ *Σποδίτης* ἄρτος τῶν παλαιῶν, ἀπὸ τὴν *σποδόν*, τὴν ὀνομαζομένην σήμερον *στάκτην*, διότι ἀπ' αὐτὴν, περιχυμένην μεθ' ὕδατος, τὴν ὀνομαζομένην *ἀλουσίαν* (*lessive*), τὴν ὁποῖαν οἱ Ἕλληνας ὀνομαζόντων *κοιλίαν στακτῆν*, ἢ καὶ ἑλλειπτικῶς *στάκτην*» (Τόμ. Α', σελ. 291. Πρβ. καὶ σελ. 328).

Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκου Ζ' 39 φέρεται κατὰ τοὺς κώδικας πλημμελῶς «*ἀλλὰ καὶ ῥύπος, ὡς Κρατίνος ὀνόμασεν*» καὶ «*ἀλλὰ καὶ χάρυπος, ὡς Κρατίνος ὀνόμασεν*» ἀντὶ τοῦ *χαλαίρυπος*. Παρ' Ἡσυχίου ἀναγινώσκεται «*Χαλαίρυπος: ὁ τῶν πλυνομένων ἱματίων ῥύπος*» καὶ «*Χαλαίρυπος: τὸ ῥύμμα τὸ ἀπὸ τοῦ νίτρου γινόμενον, ὃ τινες νίτρωμα λέγουσι*». Γνωστὸν δ' ὑπάρχει ὅτι συχνάκις ἐν τοῖς ἀντιγράφοις μεταπίπτουσιν εἰς ἄλληλα τὰ Αἰ καὶ Ε. Ἴδε Λόγιον Ἑρμῆν Τόμ. Ε', σελ. 132 κέξ.

Καὶ τοῦ οὐροῦ ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ γναφεῖς πρὸς πλύσιν τῶν ἱματίων, ὡς διδάσκόμεθα ἐκ τῶν τοῦ Μνησιθέου παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 484, α' «*τὸ δὲ ἀφ' ἡμῶν διηθούμενον οὐρὸν ἐστὶ δριμύ· τὰ γὰρ ἱμάτια τούτῳ χρώμενοι ῥύμματι πλύνουσιν οἱ γναφεῖς*». Πρβ. καὶ Στράβ. σελ. 164 «*Εἰ μὴ τις οἴεται πρὸς διαγωγὴν ζῆν τοὺς οὐρῶν λουομένους ἐν δεξαμεναῖς παλαιουμένῳ καὶ τοὺς ὀδόντας σμηχομένους καὶ αὐτοὺς καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, καθάπερ τοὺς Καντάβρους φασι καὶ τοὺς ἡμάρους αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο δὲ καὶ τὸ χαμμενεῖν κοινὸν ἐστὶ τοῖς Ἰβηρσι πρὸς τοὺς Κελτοὺς*».

Τὸ τοῦ Θεοφράστου π. Φυτ. Ἱστορ. Θ', θ', 3 «*εἴτ' οἶνω δεύσαντες τροχίσκους ποιοῦσιν ὡς περὶ τῆς τρυγῆς ἢ ῥυπτόμεθα*» σαφῶς, νομίζομεν, μὴνύει

ὅτι καὶ ἐκ τῆς τρυγῆς παρεσκευάζον οἱ παλαιοὶ ῥύμμα. Πρβ. καὶ Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 471 «*ἔλες γὰρ καὶ χαλκίτις καὶ ἡ κεκαυμένη τρυξ οἴνου καὶ σανδαράχη καὶ ἡ ἀκατάσβεστος τίτανος ἰσχυρότατα ταῖς δυνάμεσι φάρμακα θερμαίνοντά τε καὶ δάκνοντα καὶ διαφοροῦντα*» καὶ Σωφρ. σελ. 304 «*τρυγὶ οἴνου κεκαυμένη—περισμῆξαντα ἡρέμα τοὺς τόπους*».

Ἡ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΔΟΥΛΕΙΑ

ΚΑΙ Ἡ ΔΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΑΥΤΗΣ *

§ 4.

Ἀσχολίαι τῶν δούλων. Θέατρα.

**Artem magnificent, artificem notant.*
(Tertul. de Spect. c. 22.)

Οἱ δούλοι, ὡς παρατηρήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐνησχολοῦντο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὰς διαταγὰς τῶν κυρίων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, ἢ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν δεσποινῶν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ οἰκιακοῦ βίου καὶ ἀπετέλουν ἀναπόσπαστον μέρος τῆς οἰκογενείας. Ἀλλὰ τῆς πολυτελείας ἀύξανούσης καὶ τοῦ χρόνου προϊόντος, οἱ δούλοι ἐχρησίμευσαν εἰς τὰς ἡδυπαθείας τῶν δεσποτῶν, εἰς τὴν κομμωτικὴν, εἰς τὴν μαγειρικὴν, εἰς τὰ δεῖπνα, εἰς τὰ λουτρά, εἰς τοὺς δημοσίους περιπάτους, καὶ εἰς τὰς ἄλλας μυρίας ἀνάγκας βίου ἐκτεθηλυμένου καὶ ἐκνευρωμένου. Οἱ δούλοι δὲν ἠδύναντο ἐπομένως νὰ εἶνε ἠθικώτεροι δεσποτῶν διεφθαρμένων καὶ εὐλόως παρεῖχον ἑαυτοὺς ὄργανα τῶν ἡδονῶν ταῖς κυρίαις. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κύριοι ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν βάναισον καὶ δουλικὴν, πᾶσα ἐργασία ἦτο ἔργον τῶν δούλων. Ἐκαστος πλούσιος οἶκος ἔχει ἐκ τῶν πολυαριθμῶν δούλων ἐργάτας παντοειδεῖς· καὶ αὐτὴ ἡ βιομηχανία εἶνε ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν δούλων. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ αὐτὰς τὰς ἐπιστήμας καλλιεργοῦσιν οἱ δούλοι. Ὁ κύριος περιφρονῶν τὰ πάντα ἀπῆται παρὰ τῶν δούλων ὅτι αὐτὸς δὲν ἐγνώριζεν. Ἐάν τις ἤθελε νὰ ἐπιδειχθῆ ἐνώπιον ὀμίλου φίλων ἐπὶ δεινότητι σοφίας, ἔπραττε τοῦτο διὰ τῶν δούλων. Ἐντεῦθεν ὁ Καλβίσιος ἐπλήρωσεν ἑκατὸν χιλιάδας σεστερτίων (25000 φρ.) ἀντίτιμον ἑνδεκα δούλων, ὧν ὁ μὲν ἐγνώριζε τὸν Ὅμηρον ἀπὸ στίθους, ὁ δὲ τὸν Ἡσίοδον, οἱ δὲ ἄλλοι ἦσαν Λυρικοί. Ἐάν ἐν τοῖς δεῖπνοις ἀπητοῦντο στίχοι ποιητικοί, ὁ κύριος ἀπετίνατο πρὸς τοὺς παρ' αὐτῷ δούλους. Ἐἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι δούλοι ἦσαν οἱ διδάσκαλοι, δούλοι οἱ παιδαγωγοὶ καὶ ὅτι αἱ γονεῖς ἐξελέγοντο τοὺς οἰνόφυλας καὶ πάσης κακίας μεστοὺς εἰς τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς παιδαγωγίας.

* Συνέχεια ἀπὸ σελ. 100 καὶ τέλος.

Ἄλλὰ δὲν περιορίζοντο αἱ τῶν δούλων ἀσχολίαι εἰς τὰς ἀνωτέρω μόνον. Οἱ δούλοι ἦσαν ὄργανα τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἀτιμωτάτων καὶ βαρβαρικωτάτων διασχύσεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς μείζονα ἐξελκείωσιν. Ἐκ τῶν δούλων ἐλαμβάνοντο οἱ μίμοι, οἱ πρὸς αὐλὸν καὶ λύραν ἄδοντες, οἱ χορευταὶ καὶ χορεύτριαί, κοσμοῦντες τὰ δεῖπνα τῶν πλουσίων καὶ πρὸς οἰστρώδεις καὶ μανιώδεις ἡδονὰς διεγείροντες τοὺς κεκλημένους. Ἐν ᾧ τὸ πάλαι ἡ τέχνη ἢ δραματικὴ ἐν τιμῇ ἦγετο, οἱ δὲ ὑποκριταί, ὧν τινες πάλαι εἶσαν αὐτοὶ οἱ ποιηταί, εἰς τὰ μέγιστα ἀνῆρχοντο ἀξιώματα, εἰς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς καὶ τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως ὑποκριταί ἦσαν τὰ αἰσχίστα ἀνδράποδα, τὰ δὲ θεάτρα δὲν ἦσαν πλέον σχολεῖα τῆς καλαισθητικῆς καὶ τῆς διδασκαλικῆς καὶ παιδαγωγικῆς τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἦσαν ὄργανα τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐξῆς ἐν τοῖς θεάτροις ἄρχει ἡ αἰσχρότης καὶ κακοήθεια. Ἐν τοῖς θεάτροις δὲν ἐξεγείρεται ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωσ, δὲν ἐκπομπεύεται ἡ καλία ἐν τοῖς θεάτροις πρὸς τὴν συμβίβαντα συζύγων ἀπατωμένων, μηχανορραφίαι τῶν ἀκολάστων, σκηναὶ κακοήθεις. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναβαίνουσι γυναῖκες ἀκαίδεες καὶ ἄνδρες ἐκτεθηλυμένοι. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκτυλίσσονται αἱ ἀτιμωτάται σκηναί, ἐξευτελίζεται πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον, ἐμπαίζεται ἡ ἀρετὴ καὶ κωμωδοῦνται οἱ Θεοί. Ἐντεῦθεν οἱ φιλιππικοὶ τῶν Πατέρων κατὰ τοῦ θεάτρου. Ἄυτὸς ὁ ὑποκριτὴς καίπερ θηλάσας τὴν καλικὴν πάλαι ἐβουλήθη παρῆλθε τὰ αἰσχίστα ὄργανα.²

Οἱ ὑποκριταὶ ἀπετέλουν τᾶξιν ὀλοκλήρον, καὶ τὸ παράδοξον, ἀνῆκον εἰς ἱερὰς κλάσεις. Τὰ δράματα, ἅτινα ἐδίδασκον, οἱ λόγοι, οὗς ἀπήγγελλον, οἱ χοροὶ, αἱ χειρονομίαι εἶχον ἐξαλείψει καὶ τὴν ἐλαχίστην τύψιν τοῦ συνειδήτου. Καί τοι δὲ ἔφερον ἱερὰς καὶ χαρακτηριστικὰς περιεφρονοῦντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες δὲν ἠδύνατο νὰ ζῶσι χωρὶς αὐτῶν. Ὁ Ὀράτιος καταλέγει αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ἀνθρώπων τάξιν ὡς ἔχοντας ἦθη τὰ μάλιστα ὑποπτα.³ Ἦσαν δὲ τοιοῦτοι, διότι ἐλαμβάνοντο κυρίως ἐκ τῶν δούλων. Ὁ λαὸς παρίστατο θεατῆς μετὰ περιεργείας ἀκαταβλήτου. Καί τοι δὲ ἐπέζητε αὐτοὺς καὶ τὰς χεῖρας ἐρότει καὶ ἐπυφῆμαι, ἐνόμιζεν, ὅτι αὐτοὶ πρὸς τοῦτο ἐγεννήθησαν φύσει. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ νόμοι ἦσαν σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι. Ἄντι νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς βελτιώσεως τοιούτων ὄντων, ἀντὶ ν' ἀφραπάζωσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς κακοηθείας καὶ αἰσχρότητος, ἀπηγόρευον αὐ-

¹ Κρουσότ. ὁμιλ. εἰς Ματθ. λζ', β', πρὸς. καὶ ὁμιλ. ς'. β', ζ' καὶ η'. — Κύριλ. Ἱεροσ. Μυσταγ. α', § 8. — Ipsa etiam prostibula bullicae libidinis hostiae in scaena proferuntur, plus miserae in praesentia feminarum quibus solis latebant, per que omnis aetatis, omnis dignitatis ora transducuntur locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est praedicatur. Taceo de reliquis . . . (Tertul. de spect. c. 27.) — 2 Erubescunt videri etiam quae pudorem vendiderunt. (Cypri. de Spect.) — 3 Ambubajarum collegia, pharmacopolae, mendicij, mimae, balatrones, hoc genus omne moestum ac sollicitum est. Horat. Sat. A' 1, 1, 2.

τοὺς τὸ ἀποφεύγειν τὰς ἐν τῇ σκηνῇ πράξεις πρὸς διασκέδασιν τοῦ λαοῦ. Τὰ τέκνα αὐτῶν γεννῶνται ἐπίσης μίμοι καὶ ὑποκριταί, διότι γεννῶνται δούλοι. Καί τοι ὡς εἶδομεν φέρουσι χαρακτηριστὰ θρησκευτικὸν ὁ νόμος ἀποκαλεῖ αὐτοὺς αἰσχροὺς καὶ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν αἰσχρὸν! (Personae inhonestae. Munus turpe)¹. Ἀπαγορεύει αὐτοῖς νὰ φέρωσιν ἐνδύματα πολυτελεῖ καὶ ἀποστερεῖ τῶν δικαιωμάτων, ὧν ἀπολαμβάνουσιν οἱ ἐλεύθεροι. «Κατεδικάσθησαν», λέγει ὁ Τερτυλλιανὸς, εἰς τὴν ἀτιμίαν ἀπομακρύνονται τῶν πατρῶν, «τοῦ βήματος τῆς βουλῆς, τῶν ἵπποτῶν» ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰ ἀξιώματα καὶ τὴν χρῆσιν πολλῶν κοσμημάτων. Ὅποια βδελυρία! Οἱ ἔθνικοι ἀγαπῶσιν οὗς τιμωροῦσι καὶ ἐκτιμῶσιν οὗς ἐκφαυλίζουσιν ἐξυμνοῦσι τὴν τέχνην, «τοὺς δὲ τεχνίτας ἀποδοκιμάζουσιν»².

Οἱ ὑποκριταὶ πάλαι ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς Ῥώμης, εἴτε διότι παρεῖχον πράγματα τοῖς κυρίοις αὐτῶν, εἴτε διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν προσγινομένην ἠθικὴν βλάβην. Ὁ Δομιτιανὸς ἀπηγόρευεν αὐτοῖς τὴν σκηνὴν δημοσίαν. Ὁ Τραϊανὸς ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐξάσκησιν τῆς διαφθαρμένης αὐτῶν τέχνης· ἀλλ' ἐξοριζόμενοι ἀνεφαίνοντο πάλιν καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ μετὰ πλείονος ἢ πρὶν δεξιώσεως. Οὔτε ὁ λαὸς οὔτε ἡ ἀνωτέρα τάξις ἐδύνατο χωρὶς αὐτῶν νὰ ζῇ. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐν τοῖς μέγιστοις κινδύνοις ἤθελε νὰ γελᾷ καὶ ἠδέτο ἐν ταῖς τελευταίαις στιγμαῖς ταῖς χωριζούσαις αὐτὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως, βλέπων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοὺς ἐξωλεστώτους τῶν ὑποκριτῶν.

Ἄλλ' αἱ κακοήθεις παραστάσεις δὲν ἤρουν, οἱ ἀσεβεῖς τῶν μίμων χοροὶ, δὲν εὐφρέστουν, αἱ γυναῖκες ὀλόγυμνοι κολυμβῶσαι ἐν ταῖς δεξαμεναῖς ἐνώπιον ἀπέριου πλήθους θεατῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, οὐδὲν παρεῖχον θέλητρον· οἱ πλούσιοι δὲν εὐφρεστοῦντο εἰς τὰ ὄργανα τῶν ἀσέμων παιδιῶν τῶν μίμων καὶ τῶν ὄρχηστρίδων. Οἱ Ῥωμαῖοι σκληροὶ καὶ ἀνθρώπων, συνειθίσαντες εἰς τὴν ἐκχυσίν τοῦ ἀνθρώπινου αἵματος καὶ μεταχειριζόμενοι χωρὶς τύψεως συνειδήτου οὗς περιεφρόνουν, ἐπενόησαν ἄλλο εἶδος πρὸς ἠδονὴν καὶ τέρψιν τῆς αἰμοχαροῦς καὶ αἰμοδιψοῦς αὐτῶν ψυχῆς, τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε θὰ πραγματευθῶμεν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ χειραφέτησι τῶν δούλων καὶ ἡ κατὰ μικρὸν κατάργησις τῆς δουλείας.

«Οὐκ ἐν Ἑλλήνι καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα ἐν πατρὶ Χριστῷ»
(Γαλατ. γ', 11).

Ἐν τῇ τοιαύτῃ ὡς εἶδομεν καταστάσει εὐρίσκετο μέγα μέρος τῆς ἀνθρω-

¹ Codex Theodos. Lib. XV. — 2 Tertul. de spectat. 1 καὶ ἐξῆς.

πότητος. Ἡ δουλεία ἦτο ἐνσεσαρκωμένη ἐν τοῖς ἡθεσιν, ἐν ταῖς πράξεσιν, ἐν τοῖς νόμοις. Ὁ δούλος δὲν ἔθεωρεῖτο ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶχε δικαιοματά. Ὁ δούλος ἔθεωρεῖτο οὐχὶ μέλος, ἀλλ' ἐχθρὸς τῆς κοινωνίας. «Ὅσοι »δούλοι, τοσοῦτοι καὶ ἐχθροὶ» ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ἢ περὶ δούλων θεωρία τῶν σοφῶν καὶ νομοδιδασκάλων ἀρχεται μεταβαλλομένη ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, *Σήμερον ὁ δούλος λαμβάνει τὴν ἐαυτοῦ θέσιν* (Hodie incipit servus statum habere). «Ἡ δουλεία, λέγει ὁ Φλωρεντίνος, εἶνε θεσμός τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, καθ' ὃν υποβάλλεται τις »εἰς τὴν ἐξουσίαν ἄλλου *παρὰ φύσιν* (contra naturam). «Ἡ φύσις, λέγει ὁ »αὐτός, κατέστησε συγγενεῖάν τινα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων»¹. Καὶ ὁ Οὐλπιανός, λέγει· «Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ φυσικὸν δίκαιον, πάντες οἱ ἄνθρωποι »εἰσιν ἴσοι»². Πάντες οἱ ἄνθρωποι, λέγει, ὁ αὐτός, γεννῶνται ἐλεύθεροι. Ἡ φύσις λοιπὸν δὲν γεννᾷ πλέον τοὺς δούλους, ἢ δ' ἐποχὴ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους παρήλθεν ἀνεπιστρεπτί.

Ὁ Σενέκας, ὅστις, ὡς βεβαιούται, ἐποτίσθη τὰ νόματα τῆς Χριστιανικῆς φιλοσοφίας, παριστᾷ τὰς καταχρήσεις τῶν δεσποτῶν ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰ καθήκοντα τῆς φύσεως. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶνε μεττοὶ Χριστιανικοῦ πνεύματος. «Τί εἶνε ἰππότης Ῥωμαῖος, ἀπελεύθερος ἢ δούλος; Ὄνόματα ἐκ φιλοδοξίας »ἢ ἐξ ἀδικίας»³. — «Δούλοι μὲν εἶνε, ἀλλ' ἄνθρωποι»⁴. — «Ἐκ τῶν αὐτῶν »σπερμάτων ἐγεννήθησαν»⁵. — «Δούλος μὲν εἶνε, ἀλλ' ἴσως τὴν ψυχὴν »ἐλεύθερος»⁶. — «Πάντων αἱ αὐταὶ ἀρχαί, ἢ αὐτὴ γέννησις»⁷. — «Τὰ μὲν »σώματα ὑπόκεινται καὶ ἀνήκουσι τοῖς δεσπόταις, ἀλλ' ἡ ψυχὴ εἶνε αὐτε- »ξουσία»⁸. — «Μετὰ τοῦ ὑποδεστέρου ζῆθι οὕτως, ὡς ἦθελες νὰ ζῆ ὁ ἀνώ- »τερος μετὰ σοῦ»⁹.

Τοιαῦτα ἐδίδασκεν ὁ Σενέκας, ἀλλὰ τίς ἐνόει τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ; Αὐτὸς ἐφοβεῖτο μάλιστα μὴ καταγγεληθῆ ὡς προκαλούμενος τοὺς δούλους εἰς στάσιν³. Εἶνε, εἴπομεν, ἀληθές ὅτι ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ αἱ περὶ δούλων θεωρίαι μετέβαλον, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν Χριστιανισμὸν ἀπέκειτο νὰ φέρῃ καὶ τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Διότι ἡ φιλοσοφία, ὡς θὰ ἴδωμεν ἄλλοτε, ἦτο μόνον διδασκαλία, δὲν ἠδύνατο νὰ ριζοβολήσῃ οὐδὲ νὰ ἔγῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων.

Μόνη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία κατώρθωσε νὰ ὑψώσῃ τὰ πνεύματα καὶ νὰ

1 Tropiong πραγματεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν Ῥωμαίων δικαίου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Β. Νικολοπούλου σ. 71.

2 Quia quod ad jus naturale adtinet omnes homines aequales sunt. — 3 Quid est eques Romanus aut servus? Nomina ex ambitione aut ex injuria nata; subsillire in coelum ex angulo potest (Lot. 32). — 4 Servi sunt, imo homines (L. 47). — 5 Isidem seminiibus ortum (αὐτόθι) — 6 Servus est! Fortasse liber animo sit. — 7 Eadem omnibus principia, eadem origo (de Benefic. III, 2B).

8 Corpora obnoxia sunt, et adscripta dominis, mens quidem sui juris (αὐτόθι 20).

9 Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere.

μαλλᾶξ τὰς καρδίας τῶν τυράννων καὶ δεσποτῶν. Πρὸς τοὺς δεσπότας καὶ πρὸς τοὺς τυράννους ἐξήγγειλε τὰ δόγματα τῆς νέας τοῦ Χριστοῦ θρησκείας ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος. Συμβουλευῶν καὶ παραινῶν τοὺς δούλους νὰ ὑπομένωσι τὴν δουλείαν ἀποτείνει πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν τοὺς πλήρεις ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας τούτους λόγους. «Καὶ οἱ Κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε »πρὸς αὐτοὺς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός »ἔστιν ἐν οὐρανοῖς καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ»¹. «οἱ κύριοι τὸ »δικαίον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς »ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς»².

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς ἐφάνη τοσοῦτον εὐμενὴς πρὸς τὴν τάξιν τῶν δούλων, κηρύττων τὴν ἀδελφότητα καὶ ἐπιτάττων τοῖς κυρίοις τὴν ἐπιείκειαν, τίνας ἔνεκκ οἱ δούλοι ἀντέταξαν σφοδρὸν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν πόλεμον; Διότι δούλοι ἦσαν οἱ καταγγέλλοντες τοὺς Χριστιανούς ὡς τρώγοντας θεόστεια δεσπνα καὶ οἰδιποδεῖους μίξεις πράττοντες³. Αὐτοὶ ἐκράτουν διὰ τοῦ τρόμου τοὺς κυρίους, ὥστε νὰ μὴ τολμῶσι νὰ καταρρίψωσι τὰ εἶδωλα ἐν τοῖς ἀγροῖς. Πόθεν προήλθεν ἡ τοσαύτη καταφορά καὶ δυσμένεια τῶν δούλων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν, ἐὰν οὗτος πράγματι ἐκήρυττε τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐλευθερίαν αὐτῶν; Τοῦτο εὐκόλον νὰ ἐννοήσῃ τις, ὅταν συλλογιθῆ ὅτι οἱ δούλοι ἐλευθερίαν ἀκούοντες ἐνόμιζον ὅτι ἐλευθεροῦνται ἀπὸ τῶν σωματικῶν πόνων, καὶ τοῦτο μὴ ἐπιτυγχάνοντες διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐμαίνοντο καὶ ἐπὶ πολὺ ἀνθίσταντο πρὸς αὐτόν.

Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐκήρυττε τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας; Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐποιήσατο σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀδικημάτων πρὸς τοὺς δούλους καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως αὐτῶν; Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐκήρυξεν ἀμέσως τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας δι' οὗς λόγους θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦλθεν ἵνα κηρύξῃ πόλεμον πρὸς τὸ ὑπάρχον πολίτευμα, πρὸς τοὺς ἀρχοντας καὶ κοσμοκράτορας Ῥωμαίους ἢ βασιλεία τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ἦτο ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἐντεῦθεν καὶ ἐπιτάττει νὰ δίδωμεν «τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»⁴. Ἐντεῦθεν καὶ παρακελευόμεθα ποιεῖσθαι δεήσεις ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων⁵. Ὁ πόλεμος ὃν ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττει εἶνε ὁ πόλεμος πρὸς τὰ πάθη, πρὸς τὰς ἡδονὰς τὰς αἰσχροῦς, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ

1 Epist. 47. — 2 Εφεσ. ς', 9. — 3 Κολοσ. 3, 1.

4 Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἔθνη οἱ τινες οἰκέται, λέγει ὁ Εὐσέβιος, τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ »δημοσίᾳ ἐκέλευσαν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἱ καὶ κατ' ἐγέρων τοῦ Σατανᾶ, »φροδθίντες τὰς βασάνους, ἄς τοὺς ἀγίους ἐβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο »παρορμώντων αὐτοὺς καταφεύσαντο ἡμῶν θεόστεια δεσπνα καὶ οἰδιποδεῖους μίξεις καὶ ὅσα »μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴτε τοιοῦτο πῶποτε παρὰ ἀν- »θρώποις ἐγένετο». (Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱστορ. ε', 1).

5 Ματθ. κδ', 21.

της πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ¹. Ὁ Χριστὸς ἦλθε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν ². Δούλος δὲν εἶνε ὁ ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἄλλου ὄν, ἀλλ' ὁ τοῖς πάθεσι δουλεύων. «Ὀὐκ οἴδατε ὅτι ἢ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δούλοι ἐστε ἢ ὑπακούετε, ἢτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον;» ³.

Οἱ Ἰουδαῖοι ἐκαυχῶντο ἐπὶ πατραγαθία καὶ ἐλευθερία· «Οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε καὶ πῶς οὐ λέγεις ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε;» ⁴. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις· «Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δούλος ἐστί τῆς ἁμαρτίας» ⁵. Τῆς σωματικῆς ἐλευθερίας ἡ κτήσις δὲν εἶνε δυσχερής· δυσχερής, δυσχεροτάτη ὅμως εἶνε ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν παθῶν.

Ἀπὸ τοιαύτης δουλείας ὁ Χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἐχαρίζετο τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Ἀπόστολοι συνεβούλευον τοῖς δούλοις ὑπακοήν πρὸς τοὺς δεσπότης αὐτῶν. «Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δούλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότης πάσης τιμῆς ἀξίους ἠγείσθησαν, νῆνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημηθῶν» ⁶. «Οἱ δούλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότῃ καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ· μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δούλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις» ⁷. Τοιαύτην λοιπὸν ἀκούοντες ἐλευθερίαν οἱ δούλοι, ἠδύνατο νὰ διατεθῶσιν εὐμενῶς πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν; Ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῶσιν εὐαρέστως τὰ σωτήρια δόγματα αὐτοῦ καὶ νὰ μεταβάλλωσι τὴν διεφθαρμένην αὐτῶν φύσιν; Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ἀδιάλλακτος πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν πόλεμος καὶ τὸ δεινὸν μῖτος οὐ μόνον τῶν δούλων, ἀλλὰ καὶ τῶν χωρικῶν.

Ἀναγκαζόμεθα νὰ κάμωμεν ἐνταῦθα παρέκδοσιν τινα ἔνθεν μὲν ἵνα καταδείξωμεν τὴν εἰδεχθῆ κατάπτωσιν τῶν ἀνδραπόδων, ἐτέρωθεν δὲ νὰ δηλώσωμεν ὅποια προσκόμματα εὗρεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ὁ Χριστιανισμὸς καὶ παρ' ἐκείνοις, παρ' ὧν ἠλπίζε τις ὅτι θὰ εὕρισκεν εὐμενεστάτην ὑποδοχὴν.

Ἐπὶ πρῶτον χρόνος, ἴσως δὲ καὶ νῦν ἔτι ὑπάρχει, καθ' ὃν οὐχὶ ὀρθῶς ἐδόξαζον καὶ ἐφρόνουσαν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀνῆλθεν ὡς κισσὸς ἔρπων ἀπὸ τῶν κατωτάτων τῆς κοινωνίας στρωμάτων πρὸς τὰ ἀνώτατα. Ἐνόμιζον δηλονότι ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς μόνον χωρικούς καὶ παιδίσκας καὶ ἀνδράποδα καὶ δούλους καὶ ἀγενεῖς τὸ κατ' ἀρχὰς προσηλύτιζε καὶ προσεῖλκεν. Οὕτως ὁ Ἰεροκλῆς κατηγορεῖ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅτι ἐγεννήθη ἐν ταῖς ἐσχάταις τοῦ ὄχλου τάξεσι, διεδόθη παρὰ δούλων καὶ ἐκρύβη κατ' ἀρχὰς ἐν ἐρήμοις τό-

¹ Α' Τιμοθ. β', 1. — ² Εφεσ. ζ', 12. — ³ Ματθ. α', 2. Τὸ χωρίον τοῦτο ἐρμηνεύων ὁ Χρυσόστομος λέγει· «Καὶ ἐνταῦθα τὸ παράδοξον ἐνδείκνυται· οὐ γὰρ πολέμιον αἰσθητῶν οὐδὲ βαρβάρων, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζον τούτων ἦν, ἁμαρτημάτων ἐπαγγέλλεται, ὃ μηδενί ποτε ἔμπροσθεν ἐγένετο δυνατόν» (Ὁμιλ. δ', εἰς Ματθ. β', 3). — ⁴ Ρωμ. ζ', 16. — ⁵ Ἰωαν. γ', 33. — ⁶ Αὐτόθι. 34. — ⁷ Α' Τιμοθ. ζ', 1. 2. — ⁸ Εφεσ. ζ', 6. πρὸλ. καὶ Πέτρον Α', β', 18.

ποῖς. Πολλάκις οἱ πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἐνοχασίν ταύτην προτεινόνουσιν, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ὄχλος μόνον ὁ συρφετώδης ἐπίστευσεν. Καὶ ὅτι προσήρχοντο καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω στρωμάτων εἰς τὸν Χριστιανισμὸν, δούλοι καὶ γυναῖκες καὶ ὁ συρφετώδης ὄχλος, τοῦτο δὲν προάπτει οὐδὲν ὄνειδος εἰς τὸν Χριστιανισμὸν, ἀλλ' ἀπεναντίας εἶνε καὶ θαυμασμοῦ ἀξίον καὶ ἔργον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Ἐπίστου· διότι ὅσον εὐκόλον τὸ πείθειν τὸν νοήμονα καὶ λόγιον καὶ ἀνεπτυγμένον, τόσῳ δυσχερὲς τὸ τοιοῦτον, ὅταν ἐπιχειρῇ τις νὰ μεταβάλλῃ καὶ μεταστρέψῃ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τοῦ λαοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς προσεῖλκεν εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω τάξεων οὐδεμίαν φέρει αἰσχύνην αὐτῷ, διότι ὁ Χριστιανισμὸς οὐδένα ἀποκλείει. Διὸ καὶ ὁ Ἀθηναγόρας ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν πρεσβείᾳ αὐτοῦ λέγει ταῦτα οὐδὲ ὡς ὑποστελλόμενος καὶ ἀποκρυπτόμενος. «Παρ' ἡμῖν νεύροιτε ἂν ἰδιώτας καὶ χειροτέχνους καὶ γραῖδια, εἰ λόγῳ ὠφέλειαν παριστᾶν εἰσὶν ἀδύνατοι τὴν παρὰ τοῦ λόγου, ἔργῳ τὴν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ὠφέλειαν ἐπιδεικνυμένους. Οὐ γὰρ λόγους διακνημονεύουσιν, ἀλλὰ πράξεις ἀγαθὰς ἐπιδεικνύουσιν· παιόμενοι μὴ ἀντιτύπτειν καὶ ἀρπαζόμενοι μὴ ἠδικάζεσθαι, τοῖς αἰτούσι διδόναι καὶ τοὺς πλησίον ἀγαπᾶν ὡς ἑαυτούς» ¹. Εἶνε ὅμως ἀφ' ἑτέρου ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς οὐχὶ ἀπὸ τῶν χωρικῶν καὶ ἀνδραπόδων ἐχώρησεν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ τῶν εὐγενῶν καὶ περιωρίσθη εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ τὰ χωρία (pagos) καὶ ἐκ τούτου paganismus ὠνομάσθη ἡ τῶν ἐθνικῶν θρησκεία.

Ἄν εἶνε βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ ἐκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου· Ὅτι δὲ ἡ τῶν δούλων ἠθικὴ κατάστασις ἦτο ζωώδης καὶ ἀποτρόπαιος, ὃ δὲ Χριστιανισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὴν ἐλευθερίαν τὴν σωματικὴν, πρὶν ἢ μορφώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῶν, παρατιθέμεθα ἐνταῦθα πιστὴν εἰκόνα ῥωμαίου δούλου τοῦ παρακμᾶζοντος ῥωμαίου κράτους λαμβάνοντες αὐτὴν ἐκ τοῦ Παρθενῶτος (φυλ. β', 1871). «Τὸ μνημεῖον τοῦτο, λέγει ὁ κύριος Ἐμμ. Ροῖδης, εἶνε σατυρικὴ κωμῆς ἐπιγραφομένη Κούρολος, παρασταθεῖσα τὸν 4^{ον} Μ. Χ. αἰῶνα, σύγχρονος δηλαδὴ τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰρηγορίου, τοῦ Αὐγουστίνου, τῶν τελευταίων μαρτύρων τοῦ θριαμβεύοντος ἠθῆ Χριστιανισμοῦ. Ἐν ᾧ ἡ μεγάλη αὐτῆ ἀνάπλασις μετέβαλε τὰ πάντα ὑπερὶ αὐτὴν ὁ δούλος εἰκονίζεται ἐν τῇ κωμῆδι· αὐτὴ ψυχὴ ἔτι καὶ σωματικῶς προσηλωμένος εἰς μόναν τὰς ἀπολαύσεις τῆς σαρκός. Ἐσχίστη λέξις τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου μονολόγου τοῦ δούλου Παντομάλλου εἶνε ἐξῆς τῶν κακῶν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ βλασφημίας κατὰ τῶν ἀρετῶν τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ δούλος ἐκθέτει μετὰ κυνικῆς ὑπερηφανείας τοὺς κώμους, τὰς κραιπάλας, τὰς κλοπὰς καὶ τὰς αἰσχροτησίας του· ὑβρίζει τὸν αὐθέντην τοῦ ὁποῖου καταστρέφει τὴν περιουσίαν καὶ τέλος καταλύει εἰς

¹ Ἀθηναγ. πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν κεφ. 11.

»τὴν ἀπολογίαὶν τῆς δουλείας, τῆς ἀνάγκης καὶ ἀνεξόχως ἱκανοποιούσης πά-
»σας τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις του.

Παρτόμαλλος (δοῦλος).

«Εἶνε πράγμα πασίγνωστον καὶ πάνθομολογούμενον, ὅτι ὅλοι οἱ αὐθένται
»εἶνε ἀχρεῖοι ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ ἐμὸς αὐθέντης ὑπερβαίνει πάντας κατὰ τὴν
»κακίαν. Ἄληθές εἶνε ὅτι οὐδέποτε μὲ ἐβλάψεν ἢ μ' ἐκακοποίησεν· ἀλλ' ἡ
»ἠθιοτροπία αὐτοῦ δὲν ἔχει ὄρια. Ἄν ὑπεξαίρεσωμεν ἐκ τῆς οἰκίας τὸ πα-
»πραμικρὸν σκαῦος, ἐν ἀργύριον, μᾶς ὑβρίζει καὶ θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἐγκλημα
»ἀσυγχώρητον· ἂν θραύσωμεν ἀγγεῖόν τι, μᾶς ἀποκαλεῖ ἀπροσέκτους, ἂν
»τὸν χειμῶνα βαρυνθῶμεν ἐνίοτε νὰ φέρωμεν ξύλα καὶ ρίψωμεν εἰς τὸ πῦρ
»πράπεζάν τινα ἢ θρανίον, καὶ πάλιν ὀδύρεται καὶ θυμόνει· ἂν ἀφήσωμεν
»ἀνοικτὴν θύραν τινὰ, μᾶς κράζει νὰ κλείσωμεν αὐτήν· ἂν τρύπα τις ἀνοιχθῆ
»εἰς τὴν ὄροφὴν καὶ εἰσέρχεται βροχὴ εἰς τὸν κοιτῶνά του, ἀπαιτεῖ νὰ φρά-
»ξωμεν αὐτήν ὁ ὄχληρός οὗτος καὶ ἀνυπόφορος ἄνθρωπος. Καὶ δὲν εἶνε τοῦτο
»ἡμόνον, σημειώνει ἰδίᾳ χειρὶ ὅσα χρήματα δίδει ἡμῖν διὰ τὰ ἐξοδα τῆς οἰ-
»κίας, καὶ ὅσα δὲν δαπανηθῶσιν ἀπαιτεῖ νὰ τὰ ἐπιστρέψωμεν. Ὅσάκις δὲ
»ἐπιχειρήσῃ ὀδοπορίαν τινὰ, πόσον φορτικός εἶνε. Ἄν φθάσαντες τὸ ἐσπέρας
»εἰς τὸ ξενοδοχεῖον πῖωμεν μέχρις εὐθυμίας καὶ τὴν ἐπιούσαν κατὰ τὴν
»ῥῶραν τῆς ἀναχωρήσεως εὐρεθῶσιν αἱ ἄμαζαι ἐν ἀταξίᾳ, αἱ ἡμίονοι χολο-
»πίνουσαι, ὁ ἡνίοχος οἰνοβαρῆς καὶ τὰ σάγματα ἀνεστραμμένα, καὶ πάλιν
»διὰ ταῦτα μεμφιμοίρια καὶ παρὰ τὸ ἀτελεῦσθαι. Ἄλλὰ τὸ φοβερώτερον
»ἐλάττωμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου εἶνε ἡ ὑποκρισία· ὁσάκις ὑποπτεύσῃ κα-
»τὰ τὴν ἰδίαν τινὰ τῶν δούλων του, σιωπᾷ κατ' ἀρχὰς καὶ κατασκοπεύει μέχρις
»οὗ συλλάβῃ αὐτοὺς ἐπ' αὐτοφώρῳ. Οὐχ ἦττον ἀνυπόφορος εἶνε καὶ ἡ ἀπο-
»στροφὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν μέθην· ἐκ πρώτης ὄψεως διακρίνει τὸν μέθυσον
»δοῦλον καὶ πόσον οἶνον ἔπιεν καὶ ἐκ τίνος ἀφορέπει· τὸ δὲ περιεργότερον
»πρόβλημα καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ψεύστην, ἂν ἰσχυρισθῆ ὅτι ὕδωρ μόνον ἔπιε.
»Πόσον ὄχληρὰ δὲ εἶνε καὶ ἡ ἄκρα αὐτοῦ ἀγάπη πρὸς τὴν καθαριότητα·
»ἀηδιάζει διὰ μύϊαν πεσοῦσαν εἰς τὸν ζωμόν· ποτήριον ῥυπαρὸν, κηλὶς ἐλαίου
»ἢ κηροῦ ἐπὶ τῆς ὀθόνης, ἰστός ἀράχνης ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, πάντα ταῦτα κι-
»νοῦσι τὴν χολὴν του. Πῶς εἶνε ποτε δυνατόν ν' ἀγαπήσῃ τις ἄνθρωπον
»τοιούτον, ὅταν μάλιστα εἰς τὰ ἄλλα του ἐλαττώματα προστεθῆ καὶ τὸ
»πῆξ ὀξυδερκείας, δι' ἧς διακρίνει ἀμέσως ὑφ' ἡμῶν ῥησιθέντα νομίσματα
»καὶ ἀποκαλεῖ κιθνηλαίαν τὴν ἐλαχίστην ἔλλειψιν βάρους τοῦ χρυσοῦ ἢ
»ἀργύρου».

«Καὶ ἐν πούτοις καίτοι ὑπηρετοῦντες τοιοῦτον δεσπότην οὔτε δυστυχεῖς
»εἴμεθα οὔτε εὐχθροί, ὡς κηρύττουσιν οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, οἱ ταλα-
»νίζοντες τὴν τύχην μας καὶ ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως ἡμῶν. Τὸ πλε-

»στον τῆς ἡμέρας κοιμώμεθα ἐπὶ τῶν ἀνακλιντῶν τοῦ προηκλάμου, ἀλλὰ
»τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦμεν. Τὸ τελευταῖον ἔργον τῶν θεῶν εἶνε ἡ νύξ. Δι' ἡμᾶς
»ἡ ἡμέρα ἀνατέλλει ἄμα σβύσῃ ὁ ἥλιος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ λυχνία ἐν τῇ
»καϊθούσῃ τοῦ αὐθέντου. Τότε πρῶττον ἐπιθέλομεν. Οἱ ἐλεύθεροι πολῖται
»πορεύονται τὴν ἡμέραν εἰς τὸ λουτρὸν, ἀλλ' ἡμεῖς λουόμεθα τὴν νύκτα.
»Ἀφοῦ κλείσωμεν καὶ καλύψωμεν διὰ πυκνῶν παραπετασμάτων τὰς θύρας
»καὶ τὰ παράθυρα, φωτίζομεν τὸν λουτρῶνα διὰ λυχνιῶν καὶ λαμπάδων καὶ
»βυθίζομεθα εἰς χλιαρὰ ἀρώματα. . . . Τὰ πάντα δι' ἡμᾶς εἶνε εὐφρο-
»σύνη, χαρὰ, ἀγαλλίασις. Αἱ τράπεζαι κύπτουσιν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κρεά-
»των καὶ τῶν λαγῆνων. . . . Τὸ δὲ μέγιστον εὐτύχημα ἡμῶν τῶν δού-
»λων εἶνε ὅτι ἀγνοοῦμεν τί ἐστὶ φθόνος ἢ ζηλοτυπία. Τὰ πάντα με-
»ταξὺ ἡμῶν εἰσι κοινὰ· ἕκαστος κλέπτει κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ τὰ λάφυρα μοι-
»ράζομεν ἀδελφικῶς. Ἡμεῖς παριστάμεθα εἰς πάσας τὰς δεσπότου μετὰ
»τῶν φίλων του τὰς εὐαχίας, ἀλλ' οὗτος οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὰς νυ-
»κτερινὰς τῶν δούλων συνδριάσεις. Ὁ δεσπότης καὶ εὐθυμῶν καὶ συμποσιάζων
»σκέπτεται νὰ μετρήσῃ τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς δαπάνας του πρὸς τὸ ἐτήσιον
»αὐτοῦ εἰσόδημα· ἀλλ' ἡμεῖς ὑπ' οὐδεμιᾶς τοιαύτης κατεχόμεθα φροντίδος.
»Ὅλοι αἱ νύκτες τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶνε διὰ τοὺς δούλους ἡμέραι ἐορτῆς, κρο-
»νίων, λυκαίων, παληλίων, κώμων καὶ συμποσιῶν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐξ
»ἡμῶν ὑποκρινόμενοι ἀγάπην πρὸς τὸν αὐθέντην, ἀποποιούμεθα τὴν προσφε-
»ρομένην ἐλευθερίαν, διότι πῶς εἶνε ποτε δυνατόν, ἐλεύθεροι ὄντες νὰ ἐξαρ-
»κέσωμεν εἰς τὰς δαπάνας τοιαύτης ζωῆς; »

Πρὸς τοιαῦτα ὄντα κηρυττομένη ἡ ἐλευθερία δὲν ἔ' ἀνέτρεπε τὰ θεμέλια
τῆς πολιτείας; Ὁ Χριστιανισμὸς ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ κηρύττων ἀμέσως τὴν
κατάργησιν τῆς δουλείας οὕτω στενῶς συνδεδεμένης μετὰ τῶν νόμων καὶ
τῶν ἐθίμων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας; Ὁ Χριστιανισμὸς θὰ προσέκοπτεν εὐθὺς
ἐν ἀρχῇ, ἂν τοιοῦτόν τι ἐπεχείρει. Καὶ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττων ἔνθεν
μὲν τὸ δόγμα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ψυχῶν, ἐτέρωθεν δὲ τὴν ἰσότητά προ-
παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Αἱ κοινωνίαι
δὲν βελτιοῦνται ἄλλως ἢ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ψυχῶν· ὅταν δὲ ἡ ψυχὴ
βελτιωθῆ βελτιοῦται καὶ ἡ κοινωνία. Τὸ δὲ δόγμα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς
ἀδελφότητος, ὅπερ ὁ Χριστιανισμὸς ἐκήρυττε, ἀντεστρατεύετο διαρρηθὴν πρὸς
τὴν διαιώνισιν τῆς δουλείας. Ἡ θρησκευτικὴ ἰσότης φέρει κατ' ἀνάγκην εἰς
τὴν πολιτικὴν ἰσότητά· ὁ ἄνθρωπος εἶνε εἰς· πῶς εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ὁμοῖος
ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἔχῃ τὰ αὐτὰ δικαιώματα, νὰ εἶνε δὲ δοῦλος ἐν
τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ὁ Ἀποστολικὸς πατὴρ Βαρνάβας ἐκδηλῶν τὸ ἀποστολικὸν φρόνημα δι-
δάσκει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν κατήλθεν ἵνα προσκαλέσῃ μόνον τοὺς ἐλευθέρους, ἀλλὰ
καὶ τοὺς δούλους¹. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ὅτι οὐδεὶς ἐστὶ δούλος

¹ Ἐπιστ. κερ. 19.

κατὰ φύσιν ¹. Ὁ ἅγιος Κυπριανὸς μέμφεται τοὺς ἐθνικοὺς ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῶν ὁμοίων αὐτῶν ². Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν ὅτι ὁ θεὸς Χρυσόστομος καταστέλλων τὸ φρόνημα τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων διδάσκει ὅτι πολλοὶ τῶν πατριαρχῶν ἐκ δουλίδων ἦσαν γεννηθέντες. Ἐξετάζων δὲ ἀλλαχοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς δουλείας διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς ἐπλάσε τοὺς πρωτοπλάστους ἴσους καὶ ἐλευθέρους, δούλους δὲ δὲν ἐδημιούργησεν ³. Ὁ δούλος, λέγει ἀλλαχοῦ, ἔχει τὴν αὐτὴν εὐγένειαν, ἣν καὶ ὁ κύριος, τὴν αὐτὴν ψυχὴν τὴν αὐτὴν χάριν ⁴.

Ἐἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι δουλεία κυρίως εἶνε ἡ τῆς ψυχῆς ὑποδούλωσις εἰς τὰ πάθη. Τοιαύτη ἦτο ἡ τῶν Στωϊκῶν θεωρία· ἀλλ' οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας παραλαβόντες τὰς περὶ δουλείας θεωρίας αὐτῶν ἐπεξετείναν καὶ ἔδωκαν αὐταῖς ἔννοιαν πλατυτέραν καὶ ἀληθεστέραν. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνήγαγε τὴν περὶ δουλείας θεωρίαν εἰς ὑψηλοτέραν βαθμίδα καταδείξας ὅτι οὐχὶ τοῦτο ἦ ἐκεῖνο τὸ ἀμάρτημα ὑποδουλεῖ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, ἀλλ' ὅτι πάντες εἶνε ἐξ ἴσου καὶ ὁμοίως δούλοι τῆς ἀμαρτίας καθ' ὅλου. Οὐδὲν ἄλλο καθίστησι τὸν ἄνθρωπον δούλον ἢ μόνον τὸ ἀμάρτημα· ἡ ἀμαρτία εἶνε ἡ ἀληθὴς δουλεία, ἡ πραγματικὴ, ἡ κοινὴ κυρίῳ καὶ δούλῳ· ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία δὲν ἐξαιρεῖ οὐδένα τῆς δουλείας τοῦ ἀμαρτήματος καὶ ἡ χειραφετήσις οὐδένα ἀπαλλάττει. Κατὰ ταῦτα, ὁ δούλος, ἐὰν ἐνίκησε τὴν ἀμαρτίαν εἶνε μᾶλλον ἐλεύθερος ἢ ὁ κύριος αὐτοῦ, ἐὰν αὐτὸς εἶνε δούλος τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Εὐγενῆ καὶ κύριον καλῶ, λέγει ὁ θεὸς Χρυσόστομος, τὸν ἐν ἀλύσει δούλον, ἐὰν βλέπω τὸν βίον του καθαρὸν ἀνάξιον καὶ εὐτελεῖ καλῶ τὸν κύριον, ἐὰν ἐν τοῖς ἀξιώμασιν αὐτοῦ δουλεύῃ τοῖς πάθεσιν ⁵.

Πόσον ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ δουλείας εἶνε ὑψηλοτέρα τῆς θεωρίας τῶν Στωϊκῶν! Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς ἡ ἐλευθερία εἶνε ἰδίᾳ τῶν ἐλευθέρων καὶ οὐχὶ τῶν δούλων! Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία ἦτο προνόμιον ὀλίγων, τῶν σοφῶν! Ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς κατέστησεν αὐτὴν κτῆμα πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς εἰς ἐκ τῶν ἀναριθμῶν δούλων ὑπῆρξεν ἐλεύθερος, ὁ Ἐπίκτητος! Ἀλλὰ πόσοι Ἐπίκτητοι ἀνεδείχθησαν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ! Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνοίγων τοὺς κόλπους αὐτοῦ εἰς πάντας δὲν ἀπέκλεισε τοὺς δούλους. Καί τοι δὲ ἐπέταττε τοῖς δούλοις ὑπακοὴν καὶ δύσκολος ἦτο ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ ἐκηρύχθησαν οἱ σφοδρότατοι τῶν πολεμίων τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐχ ἦττον ὁ Χριστιανισμὸς εἰσεχώρησε καὶ παρ' αὐτοῖς, ὧν πολλοὶ ἐγένοντο Ἐπίκτητοι.

Λαμπρότατον καὶ συγκινητικώτατον θέαμα παρέσχεν εἰς τὴν διεφθαρμένην τῶν ἐθνικῶν κοινωνίαν ἡ ἐπιστροφή πολλῶν δούλων. Ἡ τάξις αὕτη ἡ τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀπερριμμένη παρέσχεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐν-

1 Παιδαγ. Γ', 12. πρὸς Μ. Βασιλείου περὶ ἀγ. Πνεύματος 21. Λακταντ. Divin. Institut. 3, 15.— 2 Πρὸς Δημήτρ.— 3 Ὁμιλ. εἰς τὸν σεισμόν καὶ τὸν Λάζαρ. §. 7.— 4 Ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. §. 3.— 5 Χρυσ. ὁμιλ. εἰς τὸν σεισμόν καὶ τὸν Λάζ, §. 7.

δόξους ἥρωας προτιμήσαντας τὸν θάνατον ἢ νὰ ἐξαμώσωσι καὶ νὰ πράξωσι τι αἰσχρὸν. Ὁ Χριστιανισμὸς κατώρθωσε νὰ ἐξαγάγῃ τὴν εὐτελεστάτην καὶ ταπεινοτάτην ταύτην τάξιν ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν ἔκειτο καὶ ν' ἀνυψώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ᾧ ἡ τῶν φιλοσόφων περὶ ἰσότητος θεωρία ἦτο ἰδανικόν τι, ὁ Χριστιανισμὸς κατέστησεν αὐτὴν ἔργον, κηρύττων ὅτι «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐν Ἑλλην καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Ἰησοῦς» ¹.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸ συμβουλεύειν τοὺς δούλους νὰ ὑπακούωσι καὶ νὰ εἶνε πιστοὶ πρὸς τοὺς κυρίους, αὐδὲ προέτρεπον τοὺς κυρίους νὰ εἶνε μόνον ἐπιεικεῖς καὶ συμπαθεῖς πρὸς τοὺς δούλους, ἀλλ' ἐπειρῶντο ν' ἀποδείξωσι ὅτι ἡ δουλεία εἶνε παρὰ φύσιν καὶ ἐναντίᾳ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἴνα δὲ ἀναγκάξωσι τοὺς κυρίους νὰ χειραφετήσωσι τοὺς δούλους καὶ ἐλευθερώσωσιν αὐτοὺς οὐδὲν μέσον παρημέλου. Αἱ προτροπαὶ καὶ νοουθεσίαι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Οἱ Χριστιανοὶ κύριοι δὲν ἐδύναντο νὰ κωφεύωσιν εἰς τὰς δικαίας παραστάσεις καὶ συμβουλὰς τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας.

Πολὺ πρὶν ἢ ὁ θεὸς Χρυσόστομος κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν δούλων καὶ ὑψώσῃ ὑπὲρ αὐτῶν φωνὴν προσηγήθησαν ἄνδρες ἐνδοξοὶ ἀπελευθερώσαντες τοὺς δούλους αὐτῶν. Πρῶτος ἐκ τῶν Χριστιανῶν ὁ ἐλευθερώσας τοὺς ἑαυτοῦ δούλους ὑπῆρξεν Ἐρμῆς τις, πολίταρχος (praefectus) τῆς Ῥώμης ἐπὶ Τραϊανοῦ. Ὁ Ἐρμῆς ἀσπασάμενος τὸν Χριστιανισμὸν μετὰ τῆς γυναικὸς, τῶν τέκνων καὶ τῶν 1250 δούλων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καθ' ἣν ἐβαπτίσθη, ἔδωκε τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ ἀποκατάστασιν αὐτῶν μέσα. Ὁ Ἐρμῆς οὗτος ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, ὅστις καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Ἄλλος δὲ πολίταρχος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ὁ Χωματίος, διάστημος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ Χριστιανικῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ ζήλῳ, ἔδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς 1400 δούλους αὐτοῦ, λέγων ὅτι οἱ ἀποδεχόμενοι τὸν Θεὸν ὡς πατέρα δὲν πρέπει νὰ εἶνε δούλοι τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς δὲ παρέσχε τοῖς ἀπελευθερωθεῖσι δούλοις τὰ μέσα. Ἡ Μελανία ἔδωκε, συναίνεσει τοῦ συζύγου αὐτῆς Πινίου, τὴν ἐλευθερίαν εἰς 8000 δούλων· ὁ δὲ τῶν Γάλλων μάχτης Ἀθίνιος ἠλευθέρωσε 5000. Τοῖς μεγάλαις τούτοις παραδείγμασιν ἠκολούθουν καὶ ἄλλοι ἦττον πλούσιοι. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος τρεῖς ἀδελφοὶ ἠλευθέρωσαν 73 δούλους. Οὐδεμίᾳ δὲ ἀμφιβολίᾳ ὑπάρχει ὅτι δὲν ἦσαν μόνον οἱ ἀνωτέρω μνημονευόμενοι οἱ ἀπελευθερώσαντες τοὺς ἑαυτῶν δούλους, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι.

Ἐνῶ δὲ οἱ τῶν ἐθνικῶν πλούσιοι διὰ διαθήκης ἐνετέλλοντο νὰ χύνηται τὸ αἷμα τῶν δούλων ἐν μονομαχίαις πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῶν, ἡ Ἐκκλησία συνε-

1 Κολοσ. γ', 11.

βούλευε τοῖς πλουσίοις Χριστιανοῖς νὰ παραγγέλλωσιν ἐν ταῖς διαθήκαις αὐτῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων καὶ διδῶσιν αὐτοῖς κληροδοτήματα πρὸς διατήρησιν. Ἐὰν ἐξῆς τοῦ θεοῦ Χρυσόστομου μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τῶν λεγομένων. «Κἀν γὰρ μυριάκις ἦς αὐτὸς ὦμος καὶ ἀπ' ἀνθρώπου καὶ θηρίου πούτων ἀγριώτερος, οὐκ ἂν ἔλοιον τὸν οἰκέτην τὸν εὖνον γενόμενον τσαυπῶν ἀφείναι ἀτιμον, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερίᾳ ἀμείβη καὶ χρημάτων δωρεᾷ» καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς λοιπὸν ἀπίων οὐδὲν δύνασαι εἰς αὐτὸν ἐργάσασθαι ἀγαπῶν, τοῖς μέλλουσί σου κληρονομεῖν τῆς οὐσίας ἐπισκήπτεις ὑπὲρ αὐτοῦ, υδόμενος, παρακαλῶν, πάντα ποιῶν, ὥστε μὴ μεῖναι αὐτὸν ἀγέραστον»¹.

Ἡ ἀπελευθέρωσις περιεβλήθη χαριτζήρα θρησκευτικὸν καὶ δημοτελεῖα. Ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος οἱ κύριοι ἀπηλευθέρουν τοὺς δούλους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνώπιον τοῦ κλήρου καὶ τῶν πιστῶν. Ἴνα τὸ τοιοῦτον εὐσεβὲς ἔθιμον τακτοποιηθῆ, Σύνοδοι γενόμεναι ἐν Ἀφρικῇ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἠτήσαντο παρὰ τοῦ αυτοκράτορος νὰ διαταχθῆ ὥστε αἱ ἀπελευθερώσεις νὰ γίνωνται πάντοτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ θέλων νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἑαυτοῦ δούλον, ἐλάμβανεν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς καὶ ἔφερεν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ἐνταῦθα ἀνεγιγνώσκετο ἡ πράξις τῆς ἐλευθερώσεως, δι' ἧς ὁ κύριος ἀπεδίδου τῷ δούλῳ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ ἱερεὺς ἠύλῳγει τὴν πράξιν καὶ οὕτως ἡ ἀπελευθέρωσις εἰς θρησκευτικὴν τελετὴν ἀναχθεῖσα ἔσχεν ὑψηλότεραν καὶ ἀληθεστέραν ἰσχὺν καὶ δυνάμιν ἐκαίνας, ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀρχαιοτάτῃ. Ὁ χριστιανὸς δούλος ἐλευθερούμενος ἀνεκτάτο ἐλευθερίαν ἀληθῆ καὶ ἐντιμον. εἰσήρχετο εἰς τὴν κοινότητά τῶν πιστῶν καὶ ἐτιμᾶτο οὕτως, ὡς ἐάν μηδέποτε ἐγένετο δούλος.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀμέσως μετ' αὐτὸν αἱ περὶ δουλείας θεωρίαι μετεβλήθησαν καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἤρξατο διδασκομένη ὅτι ἡ δουλεία οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν. Ἀλλ' ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἰσχὺς τῆς συνήθειας, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως ἡ χειραφέτησις τῶν δούλων, αἱ δὲ φωναὶ τῶν φιλοσόφων καὶ νομοδιδασκάλων ἦσαν φωναὶ βοῶντων ἐν ἐρήμῳ. Μόνος δὲ ὁ Χριστιανισμὸς εἰσδύων ἡρέμα καὶ ἀνευ θορύβων καὶ προσελκύων εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους κατώρθωσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ μεταβάλῃ τὰς δόξας καὶ πεποιθήσεις τῶν αυτοκράτορων καὶ κυρίων.

Πρῶτος ὁ σκληρὸς Νέρων κατέστησεν ἀρχόντα ἐν ἀκούῃ τὰ τῶν δούλων παράπονα κατὰ τῶν βίαιοπραγῶν τῶν ἰδίων δεσποτῶν. Οἱ δούλοι ἐν τοῖς Κρόνοις προστάτην ἰσχυρὸν ἔσχεν τὸν Νέρωνα. Ἀλλ' ὅμως εἶνε βέβαιον ὅτι αἱ τοῦ Νέρωνος προσπάθειαι μικρὸν ἐπ' ἠνεγκον ἀποτέλεσμα. Ὁ Πατρώσιος νόμος ψηφισθεὶς κατὰ τινὰς ἐπὶ Νέρωνος ἀπηγόρευε τοῖς δεσπότηταις νὰ παραδίδωσι τοὺς ἑαυτῶν δούλους εἰς θηριομαχίαν. Πλὴν καὶ ὁ νόμος οὗτος βεβαίως μικρὸν ἰσχυσεν. Ἐνα αἰῶνα ὕστερον ὁ Χριστιανισμὸς χωρῶν ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ μεταδιδούς τὰ εὐεργετήματα αὐτοῦ ἐμάλαττε τῶν πνευμάτων τῆς

¹ Χρυσόστ. ὁμιλ. εἰς Ματθ. ΙΙ, § 4.

σκληρότητα. Τὸ μὲν δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἐπὶ τῶν δούλων ἀφῆρη ἀπὸ τῶν δεσποτῶν καὶ μετεβιβάσθη εἰς τὸ δικαστήριον, τὸ δὲ τῆς τιμωρίας περιωρίσθη διὰ κανόνων φιλανθρωποτέρων¹.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς πραγματείας ταύτης ἐσημειώσαμεν ὅτι πρῶτος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος πνεύματι Χριστιανικῷ ἀγόμενος ἐξέδωκεν ἐν ἔτι 312 διάταγμα μεστὸν φιλανθρωπίας, δι' οὗ ἐπέταττε τὴν ἐπιείκειαν καὶ ἐκήρυττεν ἀνθρωποκτόνον τὸν φονεύσαντα ὅπως δήποτε τὸν δούλον αὐτοῦ². Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος κατὰ τὸν Τρολὼν συνετέλεσε λίαν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν, ἧτις κατὰ τὸν Σατωβριάνδον ἤθελον ἐπεκταθῆ ἐπὶ μέγα μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἂν ἔλειπεν ἡ τῶν χρόνων ἀταξία³. Κατὰ τοῦτο ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπῆρξεν ἀνώτερος τοῦ Αὐγούστου περιορισάντος τὴν χειραφέτησιν τῶν δούλων⁴. Ὅσω δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσεχώρηε, τοσαύτῃ καὶ ἡ περὶ τῆς ἰσότητος γνώμη συνήγορει ὑπὲρ τῶν δούλων. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθέσπισε μετὰ ἀπελευθερώσεως ἔτι εὐκολώτερα καὶ πλείονα. Βραδύτερον δὲ καὶ Λέων ὁ Γ' κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν.

Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι αἱ τοῦ Χριστιανισμοῦ προσπάθειαι δὲν παρήγαγον καὶ ἀμέσως τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Οἱ ἀνθρώποι πάντοτε χρόνου καὶ πάσης ἐποχῆς εἶνε οἱ αὐτοί. Ὁ Χριστιανισμὸς μεταβάλλων καὶ ὑψῶν τὸν ἀνθρώπον, εἶχε χρειάν καὶ πολλοῦ καὶ μακροῦ χρόνου ἵνα κατορθώσῃ ὅ,τι σήμερον εἶνε κοινὴ εὐχὴ καὶ ἐπιθυμία πάντων. Ἡ δουλεία ἦτο στοιχεῖον ἀναπόφευκτον, ἦτο ἡ βέσις καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταβληθῶσι τόσον ταχέως καὶ εὐκόλως αἱ περὶ δουλείαι; Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου, ἦτο ἀνάγκη νὰ μεταβληθῆ πρῶτον ἡ κοινωνία βίβηθον καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ φιλανθρωπία νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς πᾶσαν διάνοιαν. Ἴνα ὁ δούλος θεωρηθῆ ἴσος τῷ κυρίῳ, ἵνα ὁ δούλος αἴ διακρίνηται τοῦ δεσπότου, ἀνάγκη νὰ παρέλθωσιν αἰῶνες. Καὶ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς ἐποίησεν ὅ,τι ἠδύνατο· ἀνευ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ πλεῖστον τῆς ἀνθρωπότητος νὰ ἦτο ἔτι δούλον. Εἰς μάτην λοιπὸν ἐξερεύγονται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ βλασφημίας καὶ ἐκτοξεύουσιν ὕβρεις κατ' αὐτοῦ, ὅτι οὐδόλως μετέβαλε τὴν ἀνθρωπότητά καὶ οὐδόλως συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ εὐμενεστάτας κρίσεις ἀνδρῶν ἀπαθῶν καὶ διαπρεπῶν. «Ὁ Χριστιανισμὸς, λέγει ὁ Μοντεσκιέ, ἐπανήγαγε τὸν αἰῶνα τοῦ Κρόνου, καθ' ὃν οὔτε δούλος οὔτε κύριος ὑπῆρχε»⁵. «Ὁ λόγος, λέγει ὁ Λάμπεναί, ἐστήριξε τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ τῆς δουλείας καὶ οὐδέποτε ἐπίστευσεν ὅ,τι θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ κατάργησις αὐτῆς. Ἡ ἀνθρωπότης εὐγνωμονεῖ τῷ Χριστιανισμῷ ἐπὶ τῷ μεγάλῳ τούτῳ εὐεργετήματι»⁶.

ΚΩΝΣΤ. ΝΕΣΤΟΡΙΑΗΣ.

¹ Troplong, ἐπιρροή τοῦ Χριστ. κτλ. σελ. 126 καὶ ἐξ. Σαριπολ. περὶ ποιν. νομοθ. §. 355, σελ. 362. — ² Ἐνθ. ἀνωτέρ. σ. 128. — ³ Ἀύτθ. σ. 129. — ⁴ Ἀύτθ. σ. 131. — ⁵ Esprit des lois XV, κεφ. 7. — ⁶ Essai sur l'indifference chap. XI, παρὰ Laurent σ. 321.

ΛΟΓΟΣ
ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΚΕ' ΜΑΡΤΙΟΥ
 ΥΠΟ
ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ *

Κυρίες και Κύριοι!

Δικαίως επαινοῦνται οἱ τὰς πανηγύρεις συστήσαντες, διότι συναντιωμένων τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κοινὰ εὐχαὶ καὶ κοινὰ θυσίαι συσφιγγοῦσι τοὺς φυλετικούς δεσμούς ὑπὸ τὸ ἅγιον τῆς ἀδελφότητος αἶσθημα καὶ ὑπὸ τὰ ἰσχυρὰν τῆς ἀμίλλης ἐλατήριον. Αἱ συναθροίσεις τῶν λαῶν περιέχουσι τὸ μυστήριον τῆς πρακτικῆς δυνάμεως τῶν λαῶν. Ἡ ἰδέα εἶναι ἐξόχως Ἑλληνική τὴν ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἐνδοξοτέραν ἀρχαιότητα τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ νέᾳ ἀκόμη ζωῇ. Ἄς χαιρετήσωμεν τὴν νικητηρὴν ταύτην πανήγυριν μὲ τὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις.

Πρόκειται κατὰ τὴν πανήγυριν ταύτην νὰ συγκοινωνήσωσιν αἱ ψυχὰι ἡμῶν εἰς τὸν ὠραιότερον ὕμνον, τὸν ὁποῖον γνωρίζει ἡ καρδίαι* πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὁ Χριστιανισμὸς ἐτέλεσε 1844ην φορὰν τὴν πανήγυριν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, καὶ σήμερον ὁ Ἑλληνισμὸς τελεῖ 567ην φορὰν τὴν πανήγυριν τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Θάνατοι ἀμφοτέρωθεν μυστηριώδεις* ὁ εἰς τριήμερος, ὁ ἄλλος προαιώνιος* ἄς ἀποκαλυφθῶμεν ἐνώπιον τῶν δύο τούτων θαυμάτων τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Δι' ὅσους νομίζουσιν ὅτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου ὁδηγοῦνται ὑπὸ μοιραίας τινὸς ἰσχυρῆς, βεβαίως διὰ τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοὺς σοφοὺς θὰ φανῇ ὑπερβολικὴ ἡ ἀναγωγή τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν* ἐν τούτοις ὑπάρχουσι σημεῖα τινὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖται ἡ δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου γράφουσα* ἐνῶ τὰ ἔθνη βαδίζουσι μίαν διεύθυνσιν, ἐξαίφνης ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν μεταλλάσσουν τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Εἰς ἀπόστασιν χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν δύναται ὁ προσεατικὸς παρατηρητὴς νὰ εὕρῃ τὸν λόγον αὐτῆς τῆς μεταβολῆς. Εἶναι ὁ ὑπερτατος λόγος τῆς ἀενάου κινήσεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων* εἶναι ὁ παράκλητος τῆς γῆς, ὁ πολιτισμὸς. Ὁμοιάζει ὁ παράκλητος οὗτος τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ. Διαβαίνει τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους. Ἄς ἐρωτήσωμεν τὴν μεγαλειοτέραν ἱστορίαν τῶν μεταβάσεων αὐτοῦ. Μεταξὺ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως παρατηροῦμεν ἐν αἰώνιον ρεῦμα πολιτισμοῦ. Ποῖος μεταβι-

* Ἐξεφωνήθη ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ δημαρχείου κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς ἐθνικῆς εορτῆς, ἐορτάζοντος τοῦ Σουλῶγου ἰδίᾳ τὴν ἡμέραν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

βάξει ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὴν ἀρχαιότητα ἐν τῷ μυστηριώδει τούτῳ ρεῦματι; Ὁ δάκτυλος τοῦ Ὑψίστου δεικνύει τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

Ἄλλ' ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς κατατρώγει αὐτὸς ἑαυτὸν, καὶ πρέπει νὰ ἔλθωσιν οἱ βάρβαροι τῆς Ἀρκτου, διὰ νὰ τὸν ἀναζωογονήσωσι διὰ τῆς πορθενικῆς ἐπιρροῆς τῶν ἀρχίζει οὕτω νέος πολιτισμὸς εἰς τὴν δύσιν καὶ πρέπει ὁ πολιτισμὸς οὗτος νὰ μεταβῇ, κατὰ τὴν αἰωνιότητα τοῦ ρεῦματος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Πρέπει ἄραγε τὸ ρεῦμα αὐτὸ τοῦ πολιτισμοῦ νὰ ἀναβῇ εἰς τὴν πολιτικὴν Πετρούπολιν; Δὲν εἶναι εὐθυτέρα ἢ πρὸς τὴν Ἰωνίαν ἄγουσα τῶν Ἀθηνῶν ὁδός; Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀνθρώπου, θὰ προσέτιμα τὴν ἑλληνικὴν ὁδόν. Διὰ τί ὁ Ὑψίστος νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὴν λογικωτέραν;

Ἐπειτα ἡ ἀπολυταρχία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ σταθερὰ αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου* ἡ ἀπολυταρχία κατατρώγει τοὺς εἰς αὐτὴν πιστεύοντας. Ἄν ὁ ἀνατολικὸς κόσμος θέλει σωθῆ εἰς ἐποχὴν τινα, θὰ σωθῇ διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας* ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἑλληνικὴ ἐλευθερία, ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ ἄλλη ὁμοία.

Ἰδοὺ λοιπὸν αἱ βουλαι τοῦ Ὑψίστου φέρουσι κατὰ καιρὸν ἐκ νέου εἰς τὴν ζωὴν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀνάστασις αὐτῆς συνδέεται πρὸς τὴν γεωγραφικὴν καὶ τὴν φυλετικὴν ταύτην ἀλήθειαν, εἶναι ἡ γέφυρα ἡ ἀπὸ τῆς δύσεως εἰς τὴν ἀνατολήν, ἡ αἰωνία γέφυρα.

Κατὰ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐκτύλιζεν ἐν ἔτει 1821, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ὕμνουσιν αἱ ποιηταὶ καὶ ἐξαντλοῦσιν οἱ λογογράφοι* οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶναι ἀγωγοί, δὲν εἶναι δημιουργοὶ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἴσταται μᾶλλον ἢ σεβασμία μορφή τοῦ πατρὸς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ἐνῶ ἀναδιβάζει τὰ τέκνα του εἰς τὸν Ὀλυμπον, μένει αὐτὸς ἐπὶ τῆς γῆς. Δὲν ἵπταται ἐπὶ πτερόγων ποιητικῶν. Εἶναι ὁ αἰώνιος γίγας τῆς πραγματικότητος. Κινεῖται δι' ἀπείρων χειρῶν, δι' ἀπείρων ποδῶν. Ἡ ἰσχύς του δημιουργεῖ καὶ καταστρέφει, σωρεῖται ὅρη ἐπὶ ὀρέων καὶ προσπαθεῖ νὰ στήσῃ ἐπ' αὐτῶν τὴν κλίμακα τοῦ Ἰακώβ. Πίπτει, ἐγείρεται* πάλιν πίπτει, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐγερθῇ ἐκ νέου. Ποῖος εἶναι ὁ γίγας οὗτος; Εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαός. — Περὶ ἐλθετε τὰς χώρας καὶ τὰς ἐποχάς. Ἡ ἀναπνοὴ του μαρτυρεῖ τὴν παρούσιν του* καὶ ὅταν κοιμᾶται τὸν προαιωνίον ὕπνον, καὶ ὅταν κρατῇ τῆς ἐνεργείας τὴν ἰσχύν, ἀναγκάζει τὸν διαβάτην νὰ σταθῇ. Ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἀναγινώσκει ἡ ἀνθρωπότης τὸ θάρρος τοῦ προορισμοῦ καὶ τὴν παρηγορίαν τῆς ἐλπίδος.

Ὁ Ἄγων τοῦ 1821 εἶναι ἔργον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ ἄγων τοῦ 1821 εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας γενεῶν. Αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέτυχον εἰς τὴν δίκασιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀναβλαστάνουσιν, ἵνα δημιουργήσωσι τὸν νέον.

Ἡ μυστηριώδης αὕτη συνεργασία τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων μετὰ

τῶν ζώντων δύναται νὰ διαιρηθῆ εἰς τρεῖς εὐρυτάτους κύκλους. Ὁ πρῶτος τῶν πρῶτων τούτων κύκλων εἶναι ἐσωτερικός, ἐντὸς τῆς χώρας τῆς ἑλληνικῆς ἐκτυλίσσειται. Ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ ἡ μεγαλειτέρα θεότης, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ὁ Ἑλληνισμός, ἡ ἐλευθερία, συντριβέσσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐν τέλει ὑπὸ τῶν Τούρκων, κκταφεύγει εἰς τὰ ὄρη, τὰ σχολεῖα καὶ τοὺς νεούς. Αἶμα, γράμματα καὶ θυμίαμα, ἰδοὺ ἡ σωρία τὴν ὁποίαν κατεσκευάσεν ὁ χρόνος, ἵνα καταφάγη τὰ δεσμὰ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ σιδηροφορία καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῶν ἐθνικῶν καταδρομῶν ἀποτελεῖ τὸ πρόγραμμα τῶν ἑλληνικῶν ὁρέων. Ἐκεῖ ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Τούρκων κατακτήσεως τὰ στήθη, ἐν οἷς δὲν δύναται νὰ κατοικήσῃ δουλωμένη ψυχὴ, ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τοῦ κλέφτου. Ὁ Ὀλυμπος μὲ τὰς 42 κορυφὰς του καὶ τὰς 72 βούσεις του εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἐνόπλου ἐλευθερίας· πᾶσα βρῦση ἔχει σημαίαν καὶ πᾶν κλαδί ἔχει κλέφτην. — Ἡ Ἐκκλησία διετήρησε τὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας ἔχει τὸ ἔθνος ἐν τῷ πατριάρχει αὐτοῦ τὸν ἀρχηγόν, ἐν τοῖς ἐπισκόποις τοὺς διοικητὰς, καὶ πλησίον αὐτῶν ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν τὸ δημογεροντικὸν σύστημα. Ἡ ἐκκλησία εἶναι κέντρον θρησκευτικόν, διοικητικόν καὶ συγχρόνως ταμεῖον Ἑλληνομαθείας. Ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστιανισμὸς συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ πνευματικὴ διεύθυνσις του κατ' ἐξοχὴν ἑλληνίζει. Ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου μέχρι τοῦ μηχανικοῦ ἱερέως τῶν τελευταίων αἰώνων, αὐτὸς ὁ ἄρρηκτος δεσμὸς μεταξὺ πίστεως καὶ γλώσσης ἀποτελεῖ τὸ σημεῖόν τῆς συναθροίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. — Τὸ τρίτον καταφύγιον, τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, εἶναι ὁ θεματοφύλαξ αὐτῆς τῆς οὐρανίας γλώσσης. Ὅλοι οἱ φθόγγοι τῆς εἶναι ἐνκαρμόνιος φωνὴ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀπὸ τοῦ ὑποδένδρου σχολείου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἐν πνεύμα λειτουργεῖ, ἡ λατρεία τῶν ἀρχαίων ἰδεῶν.

Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα αἱ τρεῖς αὗται ἐν κεφαλαίῳ δυνάμεις ἀναδιοργανίζονται. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ τυράννου ὠθοῦσιν αὐτὸν εἰς μεταρρυθμίσεις ἐκ τῶν ὁποίων οἱ κλέφται γίνονται ἀρματωλοί. Ἡ προβαίνουσα κοινωνία δὲν εὐχαριστεῖται πλέον εἰς τὰ ἀπλὰ γράμματα τῆς σχολαστικῆς ρητορικῆς τοῦ ἄμβωνος· ἀναγκάζονται οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νὰ ἀνατρέξωσιν εἰς τὰς πηγὰς. Τότε καὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους τελειοποιοῦσι τὰ πνευματικὰ ἐργαστήρια τῶν Ἰωάννινων, Ζαγορᾶ, Σμύρνης, Θεσσαλονίκης, Χίου, Πάρος, Πάτμου, Δημοτσάννα, Ἁγίου ὄρος, Κρήτης κλπ. Ἰδοὺ τὰ κέντρα τῆς νέας τοῦ ἔθνους πνευματικῆς ζωῆς. Ἐλευθεροῦνται αἱ διάνοιαι, ἀναγεννῶνται αἱ ἰδέαι ἢ ἀνάστασις τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι μακρὰν. Ἄλλ' ἡ πρόοδος ἡ πνευματικὴ ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ὕλικήν, δὲν βραδύνει δὲ ἡ ὕλικὴ νὰ ἀντεπιδράσῃ. Αἱ βιομηχανικαὶ κοινότητες τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας, τὰ Μακεδμοχώρια καὶ τὰ Ἀμπελάκια εἶναι δημιουργήματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἡ Μεσσηνία καὶ ἡ Ἀχαΐα ἐν Πελοποννήσῳ, αἱ Κυδωνίαι, ἡ Σμύρνη ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, εἰς τὴν

αὐτὴν ἀνήκουσι περίοδον. Ἡ μεγάλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμπορικὴ ἐταιρεία χαρακτηρίζει τὸ σύνολον τῶν ἐθνικῶν τάσεων, τῶν ὁποίων ὁ λαμπρότερος καρπὸς εἶναι τὸ ναυτικὸν μεγαλεῖον τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετειῶν καὶ τῶν Ψαρρῶν. Εἶναι αἰὼν μέγιστος ὁ ΙΗ' αἰὼν διὰ τοὺς καταδυναστευομένους λαούς. Ἐξ αὐτοῦ μεταβιβάζονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὅλα τὰ ἐλατήρια τῆς συναθροισμένης ἐθνικῆς ὑπάρξεως ἐντεταμένα· — κλέπται ἐξησηχημένοι, διδάσκαλοι ἐνθουσιώδεις, ἱερεῖς ἐμπνευσμένοι, ἐμποροὶ πλούσιοι, ναῦται πολεμικοί. Τοιοῦτοτρόπως ἔτοιμος εἶναι ὁ πρῶτος κύκλος, ὁ ἐσωτερικός, νὰ συνδεθῇ. Ἰδοὺ ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 εἶναι ἐπὶ χειρὸς.

Ὁ δεύτερος κύκλος ἀνήκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Διαβαίνει τὰ ἔθνη διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν αἰώνων. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἔπεσεν ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸ πνεῦμα αὐτῆς διετήρησε πάντοτε τὸν χαρακτήρα του. Διαμύρφονει τὸν Ῥωμαϊκὸν κόσμον καὶ ποδηγετεῖ κατόπιν τὸν εὐρωπαϊκόν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κυριαρχεῖ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐντῆ δύσει. Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα διακιοιράζεται τὴν κυριαρχίαν του ὁ Πλάτων. Τότε συμπίπτει ἡ μετάβασις τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος συστήματα ῥίπτονται εἰς τὸ Εὐρωπαϊκὸν χωνευτήριον. Αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις πολλαπλασιάζονται κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ βαπτίζονται ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν· σχηματίζεται τοιοῦτοτρόπως κραταιὸν πνεῦμα, ἄγνωστον πρότερον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, κοινωνικῆς ἐκ θεμελιῶν μεταρρυθμίσεως· ἀφ' ἐνὸς εἶναι ἡ μεσαιωνικὴ ἐξουσία, καὶ ἀφ' ἐτέρου τοῦ νέου αὐτὸ πνεῦμα. Ὁ ἀνταγωνισμὸς των προμηνύεται φοβερός. Τέλος ἐπέρχεται ἡ κρίσις· εἶναι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789, Ἄνοιξατε τὰ βιβλία, ἀναγνώσατε τοὺς λόγους τῶν προδρόμων καὶ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐπανάστασεως· ἅπαντες εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μαθηταὶ τῶν ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν.

Ἐκ τοῦ κέντρου τῆς Εὐρώπης ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐλείνη φλόξ θερμαίνει ὅλους τοὺς λαούς· πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴ φωτίσῃ τὸν ἑλληνικόν; Αἱ ἰδέαι τῶν προγόνων, διεληθῶσαι διὰ τῶν νέων τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς χυμῶν, ἐπισπέρουσι πρὸς τὴν γεννήσασαν αὐτὰς γῆν. Εἶναι πολλαὶ αἱ ὁδοὶ, αἱ ὁποῖαι ὑπηρετοῦσι τὴν μετάβασιν τῶν ἐμπρηστικῶν ἐκείνων ἰδεῶν, ἀλλὰ μία αὐγὴ κεφαλαῖα ὅλας· εἶναι ὁ Ῥήγας. Ἀποθνήσκων ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, βαντίζει μὲ τὸ αἷμα του τοὺς φονεῖς του, λέγων «ἐσπεῖρά, τὸ ἔθνος μου θέλει θερίσει».

Ὁ τρίτος κύκλος ἀνήκει εἰς τὴν καλλιτεχνίαν· τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ εἶναι ἐπίσης ἀρχαῖα. Ὅπως συνδεθῶσι, ἐχρηιάσθη ἡ μετάβασις τῶν τεχνῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Δύσιν. Βαθμηδὸν τὸ πνεῦμα τῆς καλλιτεχνίας ἀναδρουται. Ἐκτακτὸς ὄργανισμὸς κατάλαμβάνει τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Τὸ νέον πνεῦμα τὸ καλλιτεχνικὸν θέλει νὰ ἰδῇ τὰ πρωτότυπα· μέγας δὲ ἀριθμὸς περιηγητῶν ὁρμᾷ πρὸς τὴν τυραννουμένην γῆν, ἡ ὁποία

περιέχει τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας, τῆς ἀθανάτου τέχνης. Τὰ ἄψυχα τότε ἀγάλματα ἐμψυχούνται, ἐμπνέουν τοὺς ἐνθουσιώδεις ξένους. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν περιέρχονται τὴν Εὐρώπην ὡς ἄλλοι ἀπόστολοι τοῦ ὑπὸ τὴν βαρεῖαν τῆς τυραννίας πλάκα στενάζοντος Ἑλληνισμοῦ. Ὑπάρχουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πέντε ἀδελφαὶ αἱ Καρυάτιδες, μία τῶν ὁποίων, θέλουσιν αἱ βουλαι τοῦ Ὑψίστου νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν μυστηριώδη ἐκείνην ἐκδρομὴν. Καταβαίνει εἰς τὴν κάτω πόλιν· τὴν δὲ νύκτα ἀκούει ὁ λαὸς μυστηριώδεις φωνάς· εἶναι θρηνοὶ τοὺς ὁποίους ἐκπέμπουσιν αἱ ἀποχωριζόμεναι ἀδελφαί. Ἀντιλαλοῦν τὰ τείχη τῆς Ἀκροπόλεως. Αἱ μένουσαι ζητοῦν τὴν ἀναχωροῦσαν. Συντρίβει τὴν καρδίαν ἡ δημοτικὴ αὐτῆ παράδοσις. Ἄλλ' ἡ φεύγουσα Καρυάτις ἐπὶ τέλος νικά. «Παρηγορηθῆτε, λέγει, ἀδελφαί μου· φεύγω, ἀλλὰ φεύγω διὰ νὰ δημιουργήσω φίλους, ἵνα εὖρω συμμάχους, ἵνα λάβω τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης, τὸν ὅποιον οἱ πολιτισθέντες ἐλεύθεροι ὀφείλουν διὰ τοὺς δουλωμένους ἀπογόνους τῶν πατέρων τοῦ πολιτισμοῦ» (χειροκροτήματα). Ἐκ τῆς κληρονομικῆς ταύτης ιδέας ἐξῆλθεν ἀκμαία ἡ δύναμις τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Εἶναι τὰ ἱερὰ ὄλου τοῦ κόσμου, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἡ διαδοχὴ τῶν χρόνων προκαλεῖ τοὺς ἀγῶνας τῆς προπορευομένης μερίδος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας.

Συμπλέξατε ἤδη τοὺς τρεῖς τούτους κύκλους, καὶ ρίψατε δάφνας ἐπ' αὐτῶν σκεπάσατε αὐτοὺς διὰ δαφνῶν, διότι ἐκ τοῦ συμπλέγματος τῶν ἐξῆλθεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν τὸ πολυτιμότερον τῶν ἀγαθῶν, τὸ ἀγιώτατον, τὴν Ἑλευθερίαν (χειροκροτήματα).

Οἱ παλαιοὶ Μακρονομιάχοι, οἱ παλαιοὶ Σκλαμινομάχοι ἐξέρχονται ἀπὸ τοὺς προαιωνίους τάφους τῶν διὰ νὰ συναγωνισθῶσι μετὰ τῶν νέων Μακρονομιάχων, τῶν νέων Σκλαμινομάχων. Τὰ ὀλοκαυτώματα τῶν Θερμοπυλῶν ἐκατονταπλασιάζονται. Οἱ ἀνδρεῖοι διασχίζουσι διὰ τοῦ ξίφους αὐτῶν τὴν ἀσεβῆ εἰκόνα, ἐν τῇ ὁποία ἡ βραδάρτης ἔγραφεν ὅτι ὁ Σουλτάνος «εἶναι σικιά τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς». Ἀποθνήσκοντες προθύμως οἱ ἄνδρες τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ὑπὲρ πατρίδος ἐδείκνυν πόσον οἱ λόγοι τῶν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὰ ἔργα τῶν. Ὑπάρχει τι ὠραιότερον τοῦ νὰ ἀποθνήσκῃ τις ὑπὲρ πατρίδος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ζωῆς τῶν ὄπλων κλαγγῆς; Ἐπὶ τὰ ἔτη τὸ αἷμα χύνεται εἰς τὴν διψασμένην γῆν· δὲν εἶναι τέφρα ἐκ τῆς ὁποίας ἀναγεννᾶται ὁ φοινῆξ, ἀλλ' εἶναι αἷμα θερμὸν, ἐρυθρὸν αἷμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται σφριγῶσα ἡ Ἑλλάς.

Εἰς γεγονός τόσον μέγα καὶ τόσον θετικὸν δι' ἔργων μόνον πρέπει νὰ γίνεταὶ ὁ ὕμνος· οἱ λόγοι εἶναι σκιαγραφίαι· ἢ εἶναι ὑπερβολικοὶ ἢ εἶναι ἐλάσσονες τοῦ θέματος· πρέπει δι' ἔργων οἱ λαοὶ νὰ ὑμῶσι τοὺς θεμελιωτάς των. Ἄς ἀναζητήσωμεν τοιαῦτα. Δὲν εἶναι μακράν. Ἴδου μετὰ βαρύτατον καὶ ἀπ' αἰῶνος χειμῶνα, ἰδοὺ τὸ ἔαρ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς παρίσταται ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ. Γνωρίζετε ἀνάρτημα καλλίτερον, ὠραιότεραν προσφορὰν,

διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρείων, οἵτινες ἐδημιούργησαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν;

Μετὰ τὸν ζῶντα, τὸν θετικὸν τοῦτον ὕμνον, τὸν ὅποιον ὀλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπευθύνει ἐνώπιον τοῦ εὐλογοῦντος Ὑψίστου, ὁ ἠρωϊκὸς τοῦ 1821 ἀγὼν μεγάλους καὶ λαμπροὺς ἔχει νὰ δείξῃ καρποεῖς τὴν ἱστορίαν. — Κατὰ τὸ 1815 εἶχε καταπονηθῆ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ὑπὸ τὸ βάρος τῶν προηγουμένων μακρῶν πολέμων. Οἱ λαοὶ κατεπιέζοντο ὑπὸ τῆς συμμαχίας τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἀναβιάσας τὸν δῆμιον εἰς τὴν στέγην τῆς πολιτικῆς δικαδομῆς καθίερν τὸ δόγμα, ὅτι ἀνεψῆθη νέος κόσμος, ὅτι οἱ βασιλεῖς εἶναι οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀνήκει νὰ τὸν διευθύνωσι κατὰ τὸ δοκοῦν. Αἰφνης ἡ ἑλληνικὴ Ἑλευθερία, ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερὰ, ἤρχισε νὰ βηματίζῃ μεγαλοπρεπῶς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Ἡ θέα τῆς ἐγαλθάνισε τὸ καταβεβλημένον σῶμα τῆς Εὐρώπης. Ἐνῶ οἱ ὀπισθοδρομικοὶ συγκεντροῦνται ἐντὸς τῶν Αὐλῶν, οἱ φιλελεύθεροι ἐμπνέονται ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς ἐλευθερίας. Εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὁ δαίμων. Ὑπὸ τὸ σύνθημα τῆς ἑλληνικῆς Ἑλευθερίας ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα πάλιν. Αἱ ἀποτυχίαι τῆς Ἰταλίας δὲν τὴν ἀπελπίζουσιν. Ἡ Ἑλευθερία ἡ ἑλληνικὴ δὲν ὁμοιάζει τὴν Ἑλευθερίαν τὴν ἰταλικήν. Ἐχει πλειότερον αἶμα νὰ χύσῃ, πλειότεραν ἐπιμονὴν νὰ καταβάλῃ, πλειότερους στεφάνους νὰ συλλέξῃ. Ἀγωνίζεται μακρὸν ἀγῶνα, δίδει καιρὸν εἰς τοὺς φιλελευθέρους τῆς Εὐρώπης νὰ προσβάλωσι ἀλλεπαλλήλως τὰς τάξεις τῶν ὀπισθοδρομικῶν. Ἡ ἱερὰ συμμαχία ἀρχίζει νὰ κλίνη. Ἐτελος οἱ λαοὶ νικῶσι. ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θριαμβεύει, κατόπιν δ' αὐτῆς σχηματίζεται νέον βεῦμα ἐλευθέρων ιδεῶν, τὸ ὅποιον κατατρώγει θρόνους ἐπὶ θρόνων, καὶ ἔκτοτε κρατεῖ ἐν ἑαυτῷ τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης. Τοιαύτη πάντοτε ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς. Ὁ ἀστὴρ τῆς ἔχει τι κοσμοπολιτικόν.

Ἐν δὲ τῇ ἡμετέρῳ χερσονήσῳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἐλευθερία ἔδωκε τὰς ἐκ τοῦ συστάδην μάχας αὐτῆς, τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν μᾶλλον ἄμεσα. Ἐθεμελιώθη εἰς φάρος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτέθη μία σημαία· ἐκ τοῦ ὕψους αὐτῶν ὀμιλεῖ ἡ Ἑλλάς πρὸς τοὺς τυραννομένους δούλους· εἶναι τὸ ὀρηκτόριον τῶν ἀνδρείων οἵτινες ποτὲ δὲν ἔλειψαν ἐκ τῆς μεγάλης γῆς. Ἐσχηματίσθη μία περιφέρεια τῆς ἐλευθερίας, μικρὰ μὲν, ἰκανὴ ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δεῖγμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστιγματίσθη τὸ ἀρχαῖον τουρκικὸν καύχημα ὅτι «ὄπου πατήσῃ ποὺς Μουσουλμάνου χόρτον δὲν βλαστάνει»· ἡ πρῶτη ἀγρία γῆ ἐγένετο γῆ καλλιεργουμένη. Ἐνῶ πρότερον ἡ ἐρήμωσις ἦτο ἡ τύχη τῶν ἀνθρωπίνων κοιτιῶν μετὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 αἱ πόλεις ἐγείρονται ἐκ τοῦ ἐδάφους ὡς διὰ βῆδου μαγικῆς. Ἡ θάλασσα ἀνοίγει τὰς ὑγρὰς ὁδοὺς τῆς εἰς τὰ τέκνα τῶν παλαιῶν κυρίων τῆς· δανεῖζει εἰς αὐτὰ τὸ χρῶμα τῆς διὰ σημαίαν, καὶ εἰς τὸ μέλλον αὐτῶν εὕρισκε τὰς περαιτέρω τύχας τῆς ἡ ἀνατολικῆς τῆς Μεσογείου λεκάνης. Ἡ ἐργασίᾳ ἀναδιοργανίζει τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν, εἰσάγει

αὐτὴν εἰς τὸ στάδιον τῆς εὐρείας τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ζωῆς. Τὰ κεφάλαια προδιβάζονται, χωρὶς τὰ πλούτη νὰ λησμονῶσι ποτε τὴν πατρίδα καὶ χωρὶς νὰ ἀφαιρῶσι τὴν γοητεῖαν τῆς ἐντιμῆς πενίας. Αἱ ἐπιστῆμαι τελειοποιούνται· υποφώσκει ἡ ἀρχαία λάμπρις αὐτῶν· ὁ δὲ νόσος τῶν περιλαμβάνει τὰ νήματα σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διπλασιάζεται ταχύτερον τῶν μᾶλλον προσδευτικῶν τῆς ἐποχῆς ἐθνῶν· ὁ πολλαπλασιασμός αὐτοῦ εἶναι τὸ πόρισμα ὄλων τῶν κοινωνικῶν ὄρων, τῆς εὐρωστείας τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐλευθερία ἀνατρέφει τὰ τέκνα τῆς· μὴ χαρῆ ὁ ἀπολυτισμός ὅτι τὰ πρῶτα βήματα αὐτῶν εἶναι ἀβέβαια καὶ ὀλισθηρὰ, διότι θὰ εὖρη πάντοτε ἰκανὰς δυνάμεις ἐνώσεως ἐντὸς τῶν παιδῶν αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας ἵνα τῷ ἀντικαθῶσι· μὴ χαρῆ ὁ ἀπολυτισμός διὰ τὰς παραφωνίας τῆς πρώτης αὐτῶν ἐνεργείας· τοιοῦτοτρόπως οἱ λαοὶ συνειθίζουσιν εἰς τὸν ἀνδρικὸν βηματισμόν· τροφὸς τῶν λαῶν εἶναι ἡ φύσις, καὶ ὁ χρόνος διδάσκαλος.— Ἀλλὰ τί βλέπω;

Ἡ ἐλευθερία ἀναβάσα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἑλληνικῶν Ἄλπεων ἔχει προσηλωμένους εἰς τὸν ὀρίζοντα τοὺς ὀφθαλμούς· ἔχει τὸ βλέμμα συθρωπὸν, βαρὺ ἀτενίζει πρὸς τὴν μεγάλην Πατρίδα. Ὑπὸ τὸ βλέμμα αὐτῆς μετρεῖ ὁ Ἑλληνισμός τὰς δυνάμεις του. Μακάριοι οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἀναθεωρῶσι τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς των.

Ἀπαιτεῖται εἰς στέφανος διὰ τὸ ἀνοιγόμενον στάδιον. Ἄς κατασκευάσωμεν αὐτὸν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς ἀνθῆς τοῦ ἔαρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἐλθέ, ὦ νέα γενεά, ἔλθέ νὰ πλέξης αὐτὸν τὸν στέφανον ὑπὸ τὸ ἄσμα, τὸ ὅποσον αἱ περιπτύσσονται αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἰσραήλ σικαὶ τῶν προγόνων καὶ τῶν πατέρων ἔδουσι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ τῶν ψυχῶν. Ἀκούσατε. . . . Εἶναι ἡ αἰωνία στροφή αὐτῆς τῆς οὐρανίας μελωδίας:

*Ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ, καὶ ἡ ἐλευθερία ἐν τῇ ἀνδρείᾳ
(Φωναὶ ΖΗΤῶ ΤΟ ΕΘΝΟΣ. Παρατεταμένα χειροκροτήματα).¹*

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΔΡΑΜΑΣ, ΖΙΧΝΗΣ
ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ. 2

γ' Ἐπαρχία Ἐλευθερουπόλεως.³

Ἐκ τῶν ἐκτεταμένων, τερπνῶν καὶ ἱστορικῶν ἐπαρχιῶν Δράμας καὶ Ζιχνης ἀναχωροῦντες πρὸς στιγμὴν καὶ πρὸς ταῖς ὑπηρεσίας τοῦ ὄρους Παγ-

¹ Ἐκ τῶν ἐπιτονογραφημένων πρακτικῶν τοῦ Συλλόγου.—2 Συνέχ. ἀπὸ σελ. 123 καὶ τέλος.

³ Ἡ ἐπαρχία αὕτη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦν ἡ ἑβδόμη καὶ τελευταία τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῶν Φιλιππῶν ἐπισκοπῶν.

γαίου παραλίως μέχρι Καβάλλας τὴν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἐπίσης ὠραίαν καὶ ἱστορικὴν ἐπαρχίαν Ἐλευθερουπόλεως διατρέχοντες, ὡς μέλλοντες νὰ ἐπαυέλθωμεν εἰς τὴν σύντομον μὲν ἀλλ' ἀκριβῆ ὅσον ἐνεστὶν ἐξιστόρησιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχαιοτάτων καὶ μεσαιωνικῶν μεγάλων τε καὶ μικρῶν πόλεων, πρῶτον αὐτῆς πολίχνης ἀπαντῶμεν τὸ Πράβιον.¹

Πράβι καὶ Πράβιον (τὸ). Εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου ὥρων ἀπὸ τῆς πόλεως τοῦ Φιλίππου παρὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ μεσημβρινῶς αὐτοῦ κειμένη ἡ πολίχνη αὕτη ἐν μικρᾷ μὲν καὶ πετρώδει, ἀλλὰ πᾶν ὠραίᾳ κοιλάδι διασχιζέται ὑπὸ λάκκου, διακοῦντος τὴν πολίχνην εἰς δύο κυρίως τμήματα, ἔχει δὲ κήπους ἀειθαλεῖς καὶ ὕδατα διαυγῆ. Κάτωθεν τῆς πολίχνης ταύτης ἀρχόμενον ἐκτείνεται λεκανοπέδιον εὐφορον καὶ τερπνότατον, ἀλλὰ κεκαλυμμένον ὑπὸ λιμναζόντων ὑδάτων καὶ ἐνεκα τούτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μένον ἀκαλλιεργητόν. Οἱ κάτοικοι τοῦ Πράβιου συγκεκμημένοι ἐκ 350 Χριστιανικῶν οικογενειῶν καὶ 280 περίπου μωαμεθανικῶν, μετέρχονται πλὴν τινῶν ἐξαίρεσεων οἱ πάντες σχεδὸν τὴν βυρσοδεψικὴν τέχνην, διατηροῦσι δὲ πάντοτε ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐκάστοτε τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπου Ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ στεροῦνται δυστυχῶς παραναγωγείου, εἰς οὗ τὴν σύστασιν πρέπει νὰ σπεύσωσιν οἱ φιλόμουσι οὗτοι πολῖται, ἐὰν θέλωσι τὴν ἀκράδαντον βάσιν τῆς κοινωνικῆς μαρψώσεως νὰ θέσωσιν ἐν τῇ πατρίδι των. Ἐν τῇ πολίχῃ τυχὴ ἐδρασεῖται μουδῆρης (ἐπαρχος ἢ τᾶξιος) καὶ ἐν αὐτῇ ἐνδικριθεῖ καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας Ἐλευθερουπόλεως ἔχων ἴδιαν κατοικίαν τὴν λεγομένην *Μητροπόλιν*.

Μεσορρόπη (ἡ) [μέσον—ρόπή]. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Παγγαίου ἐπὶ χλοερᾶς καὶ τερπνῆς θέσεως κειμένη καὶ δύο περίπου ὥρας τῆς θαλάσσης ἀπέχουσα ἡ κωμόπολις αὕτη κατοικεῖται ὑπὸ 300 περίπου Χριστιανικῶν οικογενειῶν διατηρουσῶν ἐν μόνον δημοτικὸν σχολεῖον, ἔχον καὶ μίαν τάξιν Ἑλληνικῶν· ἡ κωμόπολις αὕτη, ἥς οἱ πλεῖστοι τῶν κατοικῶν εἰσι τεχνῖται, μετερχόμενοι τὴν ὑφαντικὴν, πολιτικῶς μὲν ὑπάγεται ὑπὸ τὸν μουδῆρην Πράβιου, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ξάνθης, καὶ τοι ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως κειμένη ὡς καὶ τὸ Ποδογόριον.

Ποδόριον καὶ Ποδογόριον (τὸ). Τὸ ὠραῖον τοῦτο χωρίον ὀνομασθὲν οὕτω, καθὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Παγγαίου κείμενον, περιέχει μικτὸν πληθυσμόν ἐκ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ὀλιγωτέρων ὄντων τῶν τελευταίων, εἰς 200 οικογενείας συμποσούμενον. Οἱ φιλομαθεῖς Χριστιανοὶ τοῦ χωρίου τούτου, καὶ τοι ὀλίγοι οὗτοι, διατηροῦσι σχολεῖον δημοτικόν, εἰς τὸ ὅποσον φοιτῶσι 45 περίπου μαθηταί, καὶ τὸ ὅποσον ἔχει καὶ μίαν τάξιν Ἑλληνικῶν μαθημάτων διὰ τοὺς προηγουμένους μαθητάς.

¹ Πράβιο ἡ σλαβωνικὴ γλῶσσα λέγει τὸ δίκαιον ὥστε τὸ ὄνομα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Δικαίαν τῆς Ἑλληνικῆς. Δικαία πόλις Ἑλληνίς, ἀποικὸς τῆς Ἄνδρου, ὑπῆρχε τὸ πάλαι ἐπὶ τὸς ἄκρας τῆς Θάλασσης πρὸς τὸ Αἰγαίου πέλαγος· ἴσως καὶ τὸ Πράβιον ἐλέγετο Δικαία τὸ πάλαι ἡ Δικαίς (ἴδου).

Καραγιάννη (ή). Ἡ κώμη αὕτη, πλησίον τῆς ὁποίας οἱ Νορμαννοὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῷ 1185 μ. Χ. κειμένη μεσημβρινῶς καὶ παρὰ τὰς ὑπαρείας τοῦ Παγγαίου ἐν καταφύτῳ θέσει, κατοικεῖται ὑπὸ 140 περίπου μωαμεθανικῶν οικογενειῶν καὶ 160 Χριστιανικῶν, διατηρουσῶν ἐν καλὸν δημοτικὸν σχολεῖον μετὰ καὶ δύο τάξεων Ἑλληνικῶν μαθημάτων. Καὶ ἡ Καραγιάννη, κειμένη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἐλευθερουπόλεως, ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἐξάνθης, ὡς καὶ τὸ Ὀρφανον.

*Ὀρφανον*¹ (τὸ). Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον κείμενον παρὰ τῷ Στρυμονικῷ κόλπῳ, παρ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβε, διότι ὡς γνωστὸν ὁ κόλπος οὗτος λέγεται καὶ *κόλπος τοῦ Ὀρφάνου* ἢ τῆς *Κοιτέσσης*, εἶνε κτήμα ἰσχυροῦ τινος τῆς ἡμέρας τῶν μερῶν ἐκείνων Ὀθωμανοῦ καὶ κατοικεῖται ὑπὸ ὀλίγων Χριστιανῶν καὶ τινῶν ἀθιγγάνων, καλλιεργούντων τὰ κτήματα τοῦ κυρίου τῶν, ὅστις μεταχειρίζεται τοὺς δυστυχεῖς τούτους ζευγίτας ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι τοὺς Ἕλληνας οἱ Σπαρτιάται ἀπηνῶς καὶ τυραννικώτατα.

Μουστέρια (ή). Ἡ ὠραία αὕτη κώμη παρὰ τὰς ὑπαρείας τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ πλησίον ἐνὸς φάραγγος κειμένη κατοικεῖται ὑπὸ 300 περίπου Χριστιανικῶν οικογενειῶν καὶ τινῶν Ὀθωμανικῶν, διατηρεῖ δὲ δαπάνη τῆς κοινότητος ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὅποιον φοιτῶσιν ἀρκετοὶ μαθηταί. Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς κώμης ταύτης πλεῖστοι μὲν εἰσιν ὑφάνται, ὡς καὶ οἱ τῆς Μεσορρόπης, ὀλίγιστοι δὲ ζευγίται καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά τιν.

Παλαιοχώρι (τὸ). Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον συγκαίμενον ὑπὸ 60 μόλις Χριστιανικῶν οἰκιῶν, καὶ περισσοτέρων Ὀθωμανικῶν, κεῖται ἐντὸς κοιλάδος τινὸς τοῦ Παγγαίου ὠραίας καὶ καταφύτου, κέκτηται δὲ μικρὸν τι σχολεῖον *κοινὸν* ὑπὸ τῶν κατοίκων λεγόμενον. Περὶ τὸ χωρίδιον τοῦτο, ὅπερ ἄλλοτε ἦτο πολὺ μέγαλον, καταστραφέν δὲ ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν κατοικισάντων αὐτὸ ζευγίτων *Παλαιοχώρι*, σώζονται εἰσέτι τρεῖς πύργοι βυζαντιακῆς ἐποχῆς.

Τσιούσση (ή). Τὸ ἀσημαντὸν τοῦτο χωρίδιον κείμενον ἐντὸς πετρώδους δάσους μεσημβρινῶς τοῦ ὄρους Παγγαίου περιέχει 100 μόνον ψυχάς. Σχολεῖον ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου διδάσκει εἰς τὸ προκύλιον τῆς ἐκκλησίας τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὸ Ψαλτήριον κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον. Οἱ κάτοικοι εἰσι γεωργοί.

Ἐλευθεραὶ (αἱ). Τὸ ὀνομαστὸν τοῦτο χωρίδιον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς μεσαιωνικῆς Ἐλευθερουπόλεως καὶ πολὺ πλησίον τῆς θέσεως τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως *Δάτου* κείμενον, εἰκοσι δὲ μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπέχον τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως (Παλαιᾶς Καβάλλας) σύγκειται νῦν ὑπὸ 50 μόλις Χριστιανικῶν οἰκιῶν. Καὶ οἱ τοῦ χωρίου τούτου κάτοικοι εἰσι γεωργοί, κέκτην-

¹ Περὶ τὸ χωρίον τοῦτο σώζονται εἰσέτι τὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως Φάγρητος, εὐρισκόμεναι δὲ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν αὐτόθι ὑπὸ τῶν γεωργῶν καὶ ἀρχαῖα νομίσματα.

ταὶ δὲ καὶ οὗτοι μικρὸν τι σχολεῖον, ἐν ᾧ διδάσκει ἐντόπιός τις γραμματοδιδάσκαλος. Βορειοανατολικῶς τοῦ χωρίου κεῖται ὁ λιμὴν τῆς *Νεαπόλεως*, τανῶν *Λευθεράς* ἢ Ἐλευθερος καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων.

Νοζηλά καὶ *Νουηλά* (ή). Τὸ χωρίον τοῦτο πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Παγγαίου, καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν κείμενον ἠγοράσθη παρὰ τινος Βέη Ὀθωμανοῦ ἐκ Δράμας ἀντὶ ἀδροτάτης τιμῆς ὑπὸ τῶν τῶν γηραιῶν Ἄθω κατακλυσάντων καὶ διὰ πολλῶν μηχανορραφιῶν κατακτησάντων τὰς ὁποίας ἤδη κατέχουσιν ἐν τῇ ἀγιανύμῳ καὶ Ἑλληνικωτάτῃ ἐκείνῃ χώρᾳ θέσεις Ῥώσων ῥασοφόρων ἐπίσκοπῶν, ὃν πᾶν εὐμαρῶς δύναται τις νὰ μαντεύσῃ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος διαμένουσιν αὐτόθι πενήτηκοντα περίπου Ῥώσοι μοναχοί!!! Ἡ *Νοζηλά* κεῖται ἐπὶ χλοεροῦ καὶ τερπνοῦ λεκανοπεδίου, ἔχουσα ἀφθονα ὕδατα, καὶ ἀπέχει μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν τοῦ Πραβίου.

Νικησιακὴ (ή). Ἡ ὠραία καὶ ὑγιεινὴ αὕτη ἐνεκα τοῦ καθαροῦ ἀέρος, τῆς καθαρᾶς ἀτμοσφαιρας καὶ τῶν διαυγῶν ὑδάτων κώμη κειμένη ἐντὸς λίαν τερπνῆς καὶ καταφύτου τοῦ Παγγαίου κοιλάδος καὶ ὑπὸ 200 περίπου Χριστιανικῶν οἰκιῶν συγκαίμενη διατηρεῖ ἐν δημοτικὸν σχολεῖον. Οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς εἰσι γεωργοὶ καὶ τινες αὐτῶν ὑλοτόμοι.

Αὐλὴ (ή). Τὸ ἀσημαντὸν μὲν, ἀλλ' ὠραῖον καὶ ὑγιεινὸν τοῦτο χωρίδιον ἐπὶ τοῦ ὄρους Παγγαίου κείμενον καὶ ὑπὸ 400 περίπου ψυχῶν οἰκούμενον διατηρεῖ σχολεῖον τι, ἐν ᾧ διδάσκονται τὰ *κοινὰ* λεγόμενα *γράμματα* ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου τούτου.

Φτέρη (ή). Χωρίδιον καὶ τοῦτο μικρὸν ἐντὸς χλοερᾶς κοιλάδος κείμενον καὶ οὕτως ὀνομασθὲν ἐκ τῆς πτέριδος (φτέρης) φυτοῦ, ὅπερ πλημμυρεῖ τὰ μέρη ταῦτα. Καὶ οἱ τοῦ χωρίου τούτου κάτοικοι εἰσι γεωργοί, διατηροῦσι δὲ γραμματοδιδασκαλεῖον τι, ἐν ᾧ διδάσκειται ἡ Ὀκτώηχος καὶ τὸ Ψαλτήριον.

Πόμπλη (ή). Καὶ ἡ κώμη αὕτη παρὰ τὰς ὑπαρείας τοῦ Παγγαίου κειμένη κατοικεῖται ὑπὸ Χριστιανῶν ἀριθμούντων 200 περίπου ψυχάς, κέκτηται δὲ δημοτικὴν σχολὴν, εἰς ἣν φοιτῶσι τριάκοντα περίπου μαθηταί. Οἱ κάτοικοι τῆς ἀνεξικρέτως εἰσι ζευγίται καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς ἀμπέλους τῶν.

Καβάλλα (ή). Ἡ κατὰ τὸν μεσαιῶνα *Χριστούπολις* καλούμενη αὕτη πόλις, κειμένη βορειοανατολικῶς τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως (Παλαιᾶς Καβάλλας) ἐπὶ ἀποκρήνου βράχου προβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ἔχει λαμπρὰν τοποθεσίαν καὶ μικτὸν πληθυσμὸν ἐκ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, εἶνε ἐμπορικὴ πόλις, καθότι δι' αὐτῆς γίνονται αἱ ἐξαγωγαὶ τῶν τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ δυτικῆς Θράκης προϊόντων καὶ αἱ εἰσαγωγαὶ πάντων τῶν αὐταῖς ἀναγκαίων, καὶ τοι στερουμένη καλοῦ λιμένος, σώζεται δὲ εἰσέτι μετ' ἄλλων ἀσημάντων Βυζαντιακῆς καὶ Τουρκικῆς ἐποχῆς ἐρειπίων τὸ τεῖχος, δι' οὗ τῷ 1307 μ. Χ. Ἀνδρόνικος ὁ πρῶτος δὴ πρῶτος δὴ ὠχύρωσεν αὐτήν. Ἡ Καβάλλα, ἐν ᾗ ἐδρεύει *καϊμακάμης* (ἐπαρχος), ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν *μουτσαρί-*

γην (διοικητήν) τῆς Δράμας, καὶ ὑπάρχουσιν ὑποπροξενεῖα τῶν ξένων δυνάμεων Ῥωσσίας, Αὐστρίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος, ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἐάνθης, οἱ δὲ φιλόμουσοι Χριστιανοὶ κάτοικοι αὐτῆς, πλείστοι τῶν ὁποίων εἰσὶν ἔμποροι, διατηροῦσιν ἐπαινετικῶς Ἑλληνικὸν σχολεῖον μετὰ ἀλληλοδιδασκτικῶν τῶν ἀρρένων καὶ Παρθεναγωγεῖον ἐν ἀνθηρᾷ πάντοτε καταστάσει.

Ἡ ἐν τῇ νέᾳ Πιερῷ κυρίως κειμένη ἐπαρχία Ἐλευθερουπόλεως¹ ὀνομασθεῖσα οὕτως ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς «Ἐλευθερουπόλεως», ἧς τὸ ὄνομα ὀλίγον παρεφθαρμένως διατηρεῖ τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως κείμενον καὶ Ἐλευθεραὶ ὑπὸ τῶν ἑγχωρίων καλούμενον χωρίον, συνίσταται ἐκ τῶν ὀλίγων περιγραφέντων πολυχίων καὶ χωρίων, ὑπαγομένων ἐκκλησιαστικῶς μὲν ὑπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Ἐλευθερουπόλεως, (πλὴν τῶν ἐξῆς Καβάλλας, Μεσορρόπης, Καραγιάννης καὶ Ὀρφάνου, ἕτινα, καὶ περ κείμενα ἐν τῇ περιφερείᾳ Ἐλευθερουπόλεως, ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἐάνθης) πολιτικῶς δὲ ὑπὸ τὸν μουθέρην Πραβίου, πλὴν τῆς Καβάλλας ἐχούσης ἑπαρχον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ὑπαγόμενον ὑπὸ τὸν μουτσαρίην τῆς Δράμας.

Περαιόντες ἐνταῦθα καὶ τὴν τῆς ἐπαρχίας Ἐλευθερουπόλεως περιήγησιν ἡμῶν καὶ προτιθέμενοι, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματικῆς ἡμῶν ταύτης ὑπεσχέθημεν, διὰ βραχέων² νὰ ἐκθέσωμεν τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν τὰς μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ Νέστου ποταμῶν κειμένας ἀρχαίας τε καὶ μεσαιωνικὰς πόλεις διαιροῦντες αὐτὰς εἰς ἀνατολικὰς καὶ μεσημβρινοδυτικὰς, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δράμας ἀρχόμενοι τῆς ἐκθέσεως ἀπὸ τῶν κειμένων ἐν τῇ ἱστορικῇ πεδιάδι τῶν Φιλίππων.

Ἀρχαιολογικά.

Ἐν τῇ Ἠδωνίδι, τῇ τερπνῇ καὶ χαριέσει ταύτῃ πεδιάδι, ἧτις διηρεῖτο τὸ πάλαι κυρίως εἰς τρία μέρη, καὶ τὸ μὲν μεσημβρινοδυτικὸν μέ-

¹ Σημειώτεον ἐνταῦθα ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ αὕτη ἐπαρχία περιέχει καὶ τρία ἄλλα χωρία, τὰ Λακκοβίχεια, τὸ Τσερέπλενι καὶ τὴν Κρομμύσταν, τὰ ὅποια, ὡς ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτῶν εἴκομεν, καθὼ κείμενα ἐν τῇ διοικητικῇ περιφερείᾳ τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης πολιτικῶς μὲν ὑπάγονται εἰς τὸ Ζελεσίχορον, ἔδραν τοῦ καϊμακάμη (ἐπαρχοῦ) τῆς Ζίχνης, ἐκκλησιαστικῶς δὲ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως.

² Ἐκτενεστάτην περιγραφὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς κατάστασως τῶν τριῶν τούτων ἐπαρχιῶν καὶ ἐν γένει πάσης τῆς Μακεδονίας δύνανται οἱ φιλόμαχοι ἀναγῶσται νὰ εὗρωσιν εἰς τὰ «Μακεδονικά», τὰ σπουδαία ταῦτα συγγράμματα, τοῦ ἐπὶ εἰκασταίαν περίπου διὰ τε τῆς εὐδοκίμου ἐν Μακεδονίᾳ διδασκαλίας καὶ τῶν συγγραφέων του μοχθήσαντος ἐπὲρ αὐτῆς κ. Μ. Δήμιτσα, τὰ ὅποια καὶ ἡμεῖς εἴχομεν ὑπ' ὄψιν λαβόντες αὐτὰ ὡς ὑπογραμμῶν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν περιγραφὴν τῶν μερῶν τούτων, ὡς καὶ εἰς τὰς πραγματικὰς τῶν κ.κ. G. Perrot καὶ L. Heuzey, ὅτινες περιελθόντες καὶ ἐπιτοπίως ἐρευνήσαντες τὰ μέρη ταῦτα ἐποίησαντο ταχτικώτατην περιγραφὴν αὐτῶν καὶ ἰδίως τῆς θέσεως καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς περιωνύμου πόλεως τοῦ Φιλίππου.

ρος ἐκαλεῖτο ἰδίως Ἠδωνίς¹, τὸ δὲ μεταξὺ τῆς Κερκινίτιδος λίμνης, τοῦ Παγγαίου ὄρους καὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ περιεχόμενον Φυλλίς² κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου λέγοντος (ἐν 7, 113) «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἢ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος καλεῖται Φυλλίς», τὸ δὲ πρὸς μεσημβρίαν Νέα Πιερία³, ἔκειντο ἀνατολικῶς μὲν αἱ ἐξῆς γνωστὰ ἀρχαῖα πόλεις:

Φίλιπποι (οἱ). Ἡ περιώνυμος αὕτη πόλις κτισθεῖσα τῷ 360 π. Χ. ὑπὸ τῶν Θασίων ἐπωνομάσθη Κρηίδες ἐκ τῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀναβρύντων ὑδάτων, ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἐτῶν, ἦτοι τῷ 357 π. Χ. κυριευθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Φιλίππου τοῦ Β', κοσμηθεῖσα λαμπρῶς διὰ δημοσίων αἰκοδομῶν καὶ διὰ πολλῶν ἀποικίων ἐπαυξήθησεν μετανομάσθη διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ ταῦτα ἔφερεν. Εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος τῆς ἐλώδους πεδιάδος συνήφθη κατὰ τὸ 42 ἔτος π. Χ. ἡ τοῦ Ὀκταβιανοῦ κατὰ τοῦ Βρούτου καὶ Κασίου μάχη. Ἡ πόλις αὕτη εἶνε ἡ πρώτη ἀσπασθεῖσα τὸν Χριστιανισμόν ἐν Μακεδονίᾳ βαπτισθέντος ἐν αὐτῇ τοῦ οἴκου τῆς ἐκ Θουατείρων γυναικὸς Λυδίας ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ συστάσης ἀμέσως Χριστιανικῆς κοινότητος, πρὸς ἣν οὗτος ἀκολούθως ἔγραψεν ἐκ Ῥώμης τὴν πασίγνωστον πρὸς Φιλίππησιους ἐπιστολήν· γνωστὸν δ' ὅτι ὁ Ἀπόστολος δαρεῖς δημοσίᾳ καὶ τοῖς Ῥωμαῖοις πολίταις ὧν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὅθεν ἐσώθη διὰ θαύματος (Πράξ. Ἀποστ. ις' 12—40). Ἡ πόλις αὕτη τοῦ Φιλίππου ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὄρους Συμβόλου παρὰ τῷ Γαγγίτῃ ποταμῷ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων πόλεων Τραγίλου, Δραβήσκου (Δράμας) καὶ Νεαπόλεως δύο περίπου ὥρας τῆς Καβάλλας ἀπέχουσα καὶ ὑψίστατο μέχρι τοῦ ιε' ἡμισ' αἰῶνος μ. Χ.⁴ Ὁ πολίτης ἀπαντᾷ Φιλίππεος, Φιλιππηνός καὶ παρὰ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ Φιλιππησίος.

¹ Ἡ χώρα αὕτη ἐκλήθη Ἠδωνίς ἀπὸ Ἠδωνοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μύδανος κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον (ἐν λ.) κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ Ἠδωνοῦ ὄρους, κλάδου τοῦ Αἴμου, τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον.

² Φυλλίς ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Φυλλίδος, ἧτις καταραθεῖσα τοῦς Ἀθηναίους ἐπρεμάσθη εἰς τὰς Ἐννεάσους (τὴν Ἀμφίπολιν) κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἰσχυνοῦ τὰ ἐξῆς λέγοντα «Ἐννεάσις περὶ τὰς Ἐννεάσους καλούμενας ὅδ' ὁ δὲ ἡτύχησαν Ἀθηναῖοι διὰ τὰς Φυλλίδος ἀράς, ἡ Δημοφώντος ἐραθεῖσιν καὶ προσδοκῶσα αὐτὸν ἐπανήξαι ἀποτελέσαντα τὰς πρὸς αὐτῶν συνθήκας καὶ ἐννεάσις ἐπὶ τὸν τόπον ἔλθουσα, ὡς οὐχ ἡμε, καταράσατο τοῦς Ἀθηναίους τὰς αὐτὰς ἀτύχῃσαι περὶ τὸν τόπον».

³ Νέα Πιερία ὀνομάσθη ἐκ τῶν κατοικισάντων αὐτὴν Πιέρων καὶ ὁ σχηματιζόμενος μικρὸς κόλπος Πιερικός. Ἐν τῇ παραλίῳ ταύτῃ χώρα κείνται κυρίως τὰ περισσότερα χωρία τοῦ ἐπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως καὶ τινα τοῦ Μητροπολίτου Ἐάνθης.

⁴ Τοῦτο μαρτυρεῖται σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ὑπὸ τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀναφερούσης Μητροπολίτην Φιλίππων τὸν περὶ τὸ 1670 χρηματίσαντά Γερμανόν, ὅστις φαίνεται τελευταῖος τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ὡς γράφει αὐτῶν εἰδήμων τις ἀνήρ, βυζαντινοῦ ἄθροισμα καὶ μεταγενεστέρως ἐποχῆς τοῦ ιε' καὶ ιε' αἰῶνος. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἧτις πολὺ πιθανὸν φαίνεται ἡμῖν ὅτι εἶναι αὕτη ἢ ὑπὸ τοῦ προηγηθέντος τὰ μέρη ταῦτα Γάλλου ἀρχαιολόγου Heuzey ἀναφερομένη, οἱ τοῖχοι γέμοντες διαφόρων ἀγιογραφῶν μετ' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καλῶς μέχρι τοῦδε διατηρουμένων, προσπιβεδαίονσι τρανῶς ὅτι αὕτη μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἤμαρ ὡς χριστιανικὴ καὶ καθαρῶς ἑλληνικὴ πόλις.

Τρεις τεχνικοί γήλοφοι υπάρχουν περι τὴν πόλιν ταύτην ἐν ταῖς δυοῖς τῶν ὁποίων ὁ Βρούτος καὶ ὁ Κάσιος ἐστρατοπέδευσαν, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ κατὰ τὴν μυθολογίαν ὑπῆρχεν ὁ τάφος τοῦ Διανύσου, οὗ τὸ μαντεῖον ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ νῦν χωρίου Μαντηίου (Μαντηλίου). Ἡ περὶ ἧς ἐν τῇ ὑποσημειώσει λόγον ποιούμεθα πρὸ τεσσάρων μάλιστα μνηῶν ἀνακαλυφθεῖσα ἐκκλησία εὐρίσκεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ περιτετειχισμένου γηλόφου ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς ἐρειπωμένης ἤδη περιωνύμου πόλεως παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ τείχους, οὗτινος σώζονται εἰσέτι ἔχνη τινα, καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ἄκρην τῆς ἀπὸ Δράμας εἰς Καβάλλαν ἀγούσης νῦν λεωφόρου. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν δὲ ἀκριβῶς κεῖται ἀπέναντι τῶν σωζομένων εἰσέτι στηλῶν, αἵτινες, κατὰ πινὰς μὲν ἦσαν θεάτρου, κτισθέντος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου, κατ' ἄλλους δὲ δημοσίας τινὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀποικίας στοῦ, ὅφ' ἦν συνερχόμενοι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοὶ τῆς πόλεως ἀπένειμον τὴν δικαιοσύνην εἰς τὸν λαὸν καὶ κατ' ἄλλους ναοῦ τινος τοῦ Κλαυδίου. Σημειωτέον δ' ὅτι ταυτὴν τὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα τὴν ἱστορίαν ἐρείπια αὐτῆς εὐρίσκονται ὑπὸ τὸ ἐκτεταμένον ἔλος, ὅπερ, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἶπομεν, πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἔνεκα ἀγνοίας Πρασιάδα λίμνην ἐκάλεσαν, καὶ τὸ ὅποιον καλύπτει δυστυχῶς τὸ εὐφορώτερον μέρος τῆς τῶν Φιλίππων πεδιάδος, ἐν ᾗ μένουσι τεθαμμένοι οἱ θησαυροὶ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.

Ἄλλαι μικρότεραι ἀρχαῖαι καὶ μεσαιωνικαὶ πόλεις ἦσαν αἱ ἐξῆς.

Δραβῆσκος (ὁ). Τὸ πολίχνιον τοῦτο κείμενον ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς νῦν πόλεως Δράμας εἶχεν ἐπισημότητά τινα κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν διὰ τὸν ἐν αὐτῷ μεταξὺ Φιλίππων καὶ Ἡρακλείας ὑπάρχοντα σταθμὸν ἐν τῇ Ἐγνατία Ῥωμαϊκῇ ὁδῷ.

Νεάπολις (ἡ). (παλαιὰ Καβάλλα). Αὕτη κειμένη ἐν λαμπρᾷ παραλίῳ θέσει πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως τοῦ Φιλίππου ἐχρησίμεισε τὸ πάλαι ὡς ἐπίγειον αὐτῆς, εἶνε δὲ μία τῶν ἐπισημοτέρων τῆς ἀρχαιότητος πόλεων διατελέσασα ὡς τοιαύτη μέχρι τοῦ σ'—ζ' μ. Χ. αἰῶνος, ὅποτε κατεστράφη ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Ἐν τῷ ἀσφαλεστάτῳ καὶ ἰκανῶς εὐρυχώρῳ λιμένι τῆς πόλεως ταύτης ἐστάθμευσεν ὁ στόλος τῶν Ῥωμαίων δημοκρατῶν Βρούτου καὶ Κασίου κατὰ τὸ 42 ἔτος μ. Χ. καὶ ὀλίγον ὕστερον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τοῦτον προσορμισθεὶς μετέβη εἰς τοὺς Φιλίππους. (Πράξ. Ἀποστ. ις' 11—12).

Δάτος ¹(ἡ) καὶ **Δάτον** (τὸ). Ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο περὶ τὴν Νεάπολιν (παλαιὰν Καβάλλα), ὀλίγον κατωτέρω τῆς μεσαιωνικῆς Ἐλευθερουπόλεως καὶ πολὺ πλησίον τοῦ λιμένος, ὅστις καλεῖται νῦν *λιμὴν τῆς Λευθερίας*. Ἐνταῦθα κατὰ τὸν Ἡρόδοτον τῷ 466 π. Χ. ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Ἡδωνῶν ὁ

¹ Ἡ Δάτος, τὴν ὁποίαν τινὲς τῶν νεωτέρων λίαν ἐσφαλμένως ταυτίζουσι πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Φιλίππου, τοσοῦτον ἐφημιζέτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, τὰ ναυπήγια καὶ τὰ μεταλλεῖα τοῦ χρυσοῦ, ὅσα καὶ παροιμία ἐξ αὐτῆς ἐγένετο «Δάτον ἀγαθῶν καὶ ἀγαθῶν ἀγαθίδες».

στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Σωφάνης μαχόμενος, ὅπως τὰ παρακείμενα μεταλλεῖα κατακτήσῃ. «Αὐτὸν δὲ Σωφάνεα . . . ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἡδωνῶν ἐν Δάτῳ περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσεῶν μαχόμενον» (Ἡρόδ. 9, 75.)

Τράγιλος καὶ **Τρώγιλος** (ἡ). Τὸ πολίχνιον τοῦτο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παγγαίου πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ καὶ τῆς πόλεως τοῦ Φιλίππου κείμενον ἦτο ἐπίσημον ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καθότι καὶ νομίσματα τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέροντα εὐρέθησαν ἐν Μακεδονίᾳ.

Πιστύρος (ἡ). Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις κειμένη πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου ποταμοῦ ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου τὴν ἐστρατείαν τοῦ Ξέρξου ἰστοροῦντος διὰ τῶν ἐξῆς: « . . . μετὰ δὲ ταύτας τὰς χώρας ἰὼν (Ξέρξης) τὰς ἡπειρώτιδας πόλεις παρήϊε . . . τῇ δὲ πόλει ταύτῃ οὐνομά ἐστι Πιστύρος» (Ἡρόδοτ. 7, 109).

Πέρρη (ἡ). Τὸ πολίχνιον τοῦτο ἔκειτο πρὸς μεσημβρίαν τῆς Πιστύρου καὶ ἀπέναντι τῆς νήσου Θάσου κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον.

Σκαπη ὄλη (ἡ). Αὕτη ἔκειτο ἀνατολικῶς τῆς μεσαιωνικῆς Χριστουπόλεως (νῦν Καβάλλας) καὶ οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίης. ἦτο δὲ, ὡς γνωστὸν, ὀνομαστὴ διὰ τὰ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ μεταλλεῖα τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις ἀπέθανεν αὐτόθι ἐξόριστος. (Ἀνάγνωθι Ἡρόδ. 7, 112 καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. 5, 2, 12).

Ἀκόντισμα (τὸ). Τὸ Ἀκόντισμα ἦτο σταθμὸς τις ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας Ῥωμαϊκῆς ὁδοῦ, ἐν ᾗ ἐγένετο ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἵππων. Πρὸς ἀνατολὰς τούτου εἶνε τὰ στενὰ τῆς Καβάλλας, τὰ ὅποια οἱ ἀρχαῖοι ὀνομάζον *πέδας τῶν Σαπαίων*, καὶ ἔτινα σχηματιζόμενα ἐκ τῶν κλάδων τοῦ ὄρους *Συμβόλου* ἀποτελοῦσι τὴν δίοδον τῆς Μακεδονίας καὶ Θρακίας.

Χριστούπολις (ἡ) (τανῦν Καβάλλα). Ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη πόλις ἰδρυθεῖσα μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νεαπόλεως ἐπὶ ἀποκρήνου βράχου προσβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν εἶχεν ὀχυρωθῆ τῷ 1307 μ. Χ. ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου διὰ μακροῦ τείχους, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι σώζεται.

Χρυσόπολις (ἡ). Καὶ αὕτη ἦτο παράλιος πόλις τοῦ μέσου αἰῶνος, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Χριστουπόλεως, ἐσφαλμένως δὲ τινες ταυτίζουσι αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀμφιπόλεως (ἴδε Μακεδ. Μ. Δήμιτσα σελ. 565).

Ἐλευθερούπολις (ἡ). Αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ μέχρι τοῦ νῦν ὀλίγον παρεφθαρμένως διασώζοντος τὸ ὄνομα αὐτῆς χωριδίου Ἐλευθεραὶ εἰκοσιμόνον λεπτά τῆς ὥρας ἀπέχουσα τῆς Νεαπόλεως (Παλαιᾶς Καβάλλας) καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τῆς περὶ ἧς ἀνωτέρω εἶπομεν ἀρχαιοτάτης πόλεως Δάτου. Ἐρείπια τινα αὐτῆς σώζονται εἰσέτι αὐτόθι. Βορειοανατολικῶς τῆς Ἐλευθερουπόλεως καὶ πολὺ πλησίον αὐτῆς κεῖται ὁ λιμὴν τῆς ἀρχαίας *Νεαπόλεως*.

¹ Αὕτη ὡς καὶ ἡ Χρυσόπολις ἐκκλησιαστικῶς ἀπετέλου ἐπισκοπᾶς ὑπαγομένης εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Φιλίππου, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ὁποίων ἠνέθη ὁ Μητροπολιτικὸς τίτλος μετὰ τοῦ τῆς Δράμας διατηρήσας μέχρις ἐσχάτων τὸ ὄνομα τῆς ἐκλιπούσης πόλεως «ὁ Φιλίππων καὶ Δράμας».

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν μεσημερινοδυτικῶς τῆς Ἠδῶν νήδου κειμένων ἀρχαιοτάτων τε καὶ μεσαιωνικῶν πόλεων ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς περιωνύμου Ἀμφιπόλεως.

Ἀμφίπολις (ἡ). Ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἐπισημοτάτη αὕτη πόλις, ἥτις ἀρχαιότερον ὑπὸ τῶν πρώτων κατοίκων αὐτῆς Ἠδῶν Ἔννεα ὁδοὶ ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου λέγοντος τὰ ἐξῆς «... Ὡς οἰκοῦντες τὰς ἡμέτερας καλουμένας ἑννέα ὁδοὺς, νῦν δὲ Ἀμφίπολιν, τῶν μὲν ἑννέα ὁδῶν αὐτοὶ ἐκράτησαν, ἃς εἶχον Ἠδῶναι (I, 100.) Ἐκυριεύθη τῇ 437ῳ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Ἀγνώνας τοῦ Νικίου καὶ ἀποικισθεῖσα δι' ἀποικίων μετωνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ Ἀμφίπολις διὰ τε τὴν ὠραίαν καὶ περιφανῆ θέσιν, ἣν ἔκτε τῆς θαλάσσης καὶ ξηρᾶς εἶχε, καὶ διότι περιεβρέχετο ὑπὸ δύο, οὓς συνῆπτε τεῖχος, βραχιόνων τοῦ Στρυμόνος, ὡς ἱστορεῖ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 4, § 102). «Καὶ αὖτις ἐνὸς δέοντι τρικλοστῷ ἔτει ἐλθόντες οἱ Ἀθηναῖοι, Ἀγνώνας τοῦ Νικίου οἰκιστοῦ ἐκπεμφθέντος, Ἠδῶνας ἐξέλασαντες, ἔκτισαν τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ πρότερον ἑννέα ὁδοὶ ἐκαλοῦντο. Ὁρμῶντά δὲ ἐκ τῆς Ἠδῶνας, ἣν αὐτοὶ εἶχον ἐμπόριον... ἐπιθαλάσσιον, πέντε καὶ εἰκοσι σταδίου ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἣν Ἀμφίπολιν Ἀγνων ὠνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρωθεν περιβρέαντος τοῦ Στρυμόνος, διὰ τὸ περιεχεῖν αὐτὴν, τεῖχει μακροῦ ἀπολαβῶν ἐκ ποταμοῦ ἐς ποταμὸν περιφανῆ ἐς θαλάσσαν τε καὶ τὴν ἡπειρον ὤκισεν». Κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παρεδόθη τῷ στρατηγῷ τῶν Λακεδαιμονίων Βρασιδᾶ (Θουκ. 4, 103—107) καὶ τῷ 357ῳ π. Χ. κατελήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαμεινᾶσα ἕκαστος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μακεδόνων (ἴδε Αἰσχίν. Παραπρὸς β. 8. καὶ Δημοσθ. κατὰ Ἀριστοκράτους 659) μέχρις οὗ κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατέστη μητρόπολις τοῦ α' τμήματος τῆς Μακεδονίας (ἴδε Διοδώρ. 31, 13). Ἡ Ἀμφίπολις μίαν περίπου ὥραν ἀπέχουσα τῆς ἐκβολῆς τοῦ Στρυμόνος καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ ὄχθης κειμένη ἦτο εἰς θέσιν ὠραιοτάτην καὶ καταλληλοτάτην πρὸς ἐμπορίαν, εἶχεν ἀφθονον ναυπηγήσιμον ξυλικὴν, μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ εὐφορωτάτην γῆν ὡς ὁ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 4, § 108.) λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος (ἐν βίῳ Κίμωνος 7) καὶ διὰ τοῦτο περιμάχητος κατὰ τὸν Διόδωρον (12, 68) τοῖς πᾶσιν ἐγένετο. Διὰ τῆς Ἀμφιπόλεως, ἥτις ἐπὶ Ῥωμαίων κατέστη Μητρόπολις τῆς ἐπικτήτου Μακεδονίας, διήρχετο ποτὲ ἡ Ἐγνατία Ῥωμαϊκὴ ὁδὸς καὶ δι' αὐτῆς διήλθε ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος ἐκ Φιλίππων μεταβαίνων εἰς Θεσσαλονικίην (ἴδε πρᾶξ. Ἀποστ. ζ'). Τῆς Ἀμφιπόλεως, ἥτις συνοικισθεῖσα τὸ δευτέρον τῷ 1341ῳ ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου ὑφίστατο, ὡς ταῦτο ἀποδείκνυται σαφῶς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, μέχρι τοῦ ιδ' αἰῶνος μ. Χ. ὅτε πλέον τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον κατεστράφη, περισώζονται εἰσέτι εἰρηπία τινὰ τῶν τειχῶν καὶ πύργων ἐπεσκευασμένων ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν¹.

¹ Ἐπὶ τῶν εἰρηπῶν τῆς ἐνδόξου κατὰ ταύτης πόλεως καίτοι τανῶν ἀσημαντῶν χωρίων

Ἠδῶν (ἡ). Ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ὅπου ἦτο ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς Ἀμφιπόλεως τὸ πάλαι· ἐχρησίμευσεν δὲ καὶ ὡς ὀρμητήριον τῶν Ἀθηναίων πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς λοιπῆς μεσογείου χώρας. Πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὴν στρατηγίαν Κίμωνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιλτιάδου κατέκτησαν τὴν Ἠδῶνα¹ παρὰ τῶν κατὰ τὸν 6ῳ

Γενίσιον=Νεοχώρι καλούμενον, περὶ οὗ ἐποιήσαμεθα λόγον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατὰ τὴν αὐτὸς περιόδου μου παρατήρησα ἀρχαίας τινὰς ἐπιγραφὰς, ψηφίσματα καὶ τρία ἢ τέσσαρα ἀνάγλυφα κεκολοθεμένα καὶ τετελιωμένα ἐπὶ δύο ἐκεῖ εἰσέτι ἱσταμένον πύργων, τῶν τοίχων τῶν οἰκῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου. Πρὸ εὐλίγων εἰσέτι ἐτῶν, ὡς παρ' εἰδότων ἐπιληροφορήθη, ἐσώζοντο αὐτόθι πολλὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπλοσίην τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἐκείνου ἐφρασαν τὰ πῆραν οἱ Φράγχοι ἐς τὴν Φραγκίαν. Εὐρίσκονται δὲ πάντοτε καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ νομίσματα αὐτόθι ὑπὸ τῶν τὴν γῆν καλλιεργούντων χωρικῶν.

¹ Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, τὰ κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην τῆς Ἠδῶνας ἔκτενέστερον διηγούμενον, διοικητὴς αὐτῆς τότε ἦτο ὁ Βόγης, ὅστις μετὰ γενναίας τῆς ὄντι καὶ ἀπαρδειγματίστου ἰσως παρὰ τοῖς βαρβάροις ἀνταπαρνήσεως ἀντίστη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀκούσασθαι αὐτοῦ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἀφηγομένου τάδε μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ χάριτος «Τῶν δὲ ἐξαρεθέντων ὑπὸ Ἑλλήνων οὐδένα βασιλεὺς Ἐφέτης ἐνόμισεν εἶνε ἕνδρα ἀγαθόν, εἰμὴ Βόγην μῦνον τὸν ἐξ Ἠδῶνας» τοῦτον δὲ αἰνέων οὐκ ἐπαύετο, καὶ τοὺς περιεόντας αὐτοῦ ἐν Πέρσῃ παῖδας ἐτίμα μάλιστα, ἐπεὶ καὶ ἄξιον αἴνου μεγάλου ἐγένετο Βόγης, ὅς ἐπειδὴ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου, παρεὼν αὐτῷ ὑπόσπονδον ἐξελεῖν καὶ νοστήσαι εἰς τὴν Ἀσίην, οὐκ ἠθέλησε, μὴ δειλίη δόξειε περιεῖναι βασιλεῖ, ἀλλὰ διεκάρτερος ἐς τὸ ἔσχατον ὡς δ' οὐδὲν ἐτι φορβῆς ἔην ἐν τῷ τείχει, συνήσασεν πυρὴν μεγάλην ἔσφαξε τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς παλλακὰς καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ ἔπειθεν ἐσθλαεῖ εἰς τὸ πῦρ, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν χρυσὸν ἅπαντα τὸν ἐκ τοῦ ἄστεος καὶ τὸν ἄργυρον ἔσπειρε ἀπὸ τοῦ τεύχεος εἰς τὸν Στρυμόνα· ποιήσας δὲ ταῦτα καὶ ἑαυτὸν ἐπέβαλε εἰς τὸ πῦρ· οὕτω μὲν οὕτως δικαίως αἰνέεται ἔτι καὶ ἐς τὸδε ὑπὸ Περσέων.» Ἀκούσωμεν καὶ τοῦ Πλούταρχου ἱστοροῦντος ἐν βίῳ Κίμωνος ὡς ἐξῆς. «Κίμων δὲ, τῶν συμμάχων ἤδη προσκεχωρηκῶτων αὐτῷ, στρατηγὸς εἰς Θράκην ἐπλευσεν, πυνθανόμενος Περσῶν ἄνδρας ἐνδοξούς καὶ συγγενεῖς βασιλέως Ἠδῶνα πόλιν παρὰ τῷ Στρυμόνι κειμένην ποταμῷ κατέχοντας ἐνοχλεῖν τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκείνῳ Ἑλλήσιν. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτοὺς μάχῃ τοὺς Πέρσας ἐνίκησε καὶ κατέκλεισεν εἰς τὴν πόλιν· ἔπειτα τοὺς ὑπὲρ Στρυμόνα Θράκας, ὅθεν αὐτοῖς ἐφοῖτα σίτος, ἀναστάτους ποιεῖν καὶ τὴν χώραν παραφυλάττων ἄπασαν, εἰς τοσαύτην ἀπορίαν τοὺς πολιορκουμένους κατέστησεν, ὥστε Βούτην τοῦ βασιλέως στρατηγὸν ἀπογύοντα τὰ πράγματα τῆ πόλει πῦρ ἐνεῖναι καὶ συνδιαφθεῖραι μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν χρημάτων ἑαυτοῦ. Οὕτω δὲ λαβὼν τὴν πόλιν ἄλλο μὲν οὐδὲ ἄξιον λόγου ὠφελήθη, τῶν πλείστων τοῖς βαρβάροις συγκατακαίντων, τὴν δὲ χώραν εὐφυστάτην οὖσαν καὶ καλλίστην οἰκῆσαι παρέδωκε τοῖς Ἀθηναίοις.

Καὶ τοὺς Ἑρμαῖς αὐτῷ τοῦς λιθίνους ὁ δῆμος ἀναθεῖναι συνεχώρησεν, ὧν ἐπιγέγραπται τῷ μὲν πρώτῳ,

Ἦν ἄρα κἀκίνοι ταλακάρδιοι, οἳ ποτε Μῆδων
παισὶν ἐπ' Ἠδῶν Στρυμόνος ἀμφὶ βράς
λαρὸν τ' αἰθῶνα κρυερὸν τ' ἐπάγοντες Ἄρφα
πρῶτοι δυσμενέων εὖρον ἀμνηγανίην

τῷ δὲ δευτέρῳ, Ἠγεμόνεσι δὲ μισθὸν Ἀθηναῖοι τὰδ' ἔδωκαν
ἀντ' εὐεργεσίας καὶ μεγάλων ἀγαθῶν.
Μελλόν τις τὰδ' Ἠδῶν καὶ ἐπεσσομένων θελήσει
ἀμφὶ περὶ ζυνοῖς πράγμασι θῆρην ἔχειν

τῷ δὲ τρίτῳ Ἐκ ποτε τῆσδε πόλιος ἄμ' Ἀτρείδῃσι Μενεσθεὺς
ἤγειτο λάθειον Τρωϊκὸν ἐς πεδίον
ὄν ποθ' Ὀμηρὸς ἔφη Δαναῶν πόκα θεωρηκτάων
κοσμητῆρα μάχης ἔβραχον ὄντα μολεῖν.
Οὕτως οὐδὲν ἀσπίδος Ἀθηναίοισι καλεσθῆαι
κοσμητῆρας πολέμου τ' ἀμφὶ καὶ ἡγορήσας.

Μηδικὸν πόλεμον κυριευσάντων αὐτὴν Περσῶν, ὡς ὁ Θουκυδίδης (ἐν βιβλίῳ 1, §. 98) διηγείται. «Πρῶτον μὲν Ἡϊόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι Μήδων ἐχόντων πολιορκίᾳ εἶλον καὶ ἠνδραπόδισαν Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου στρατηγούντος». Ὅτε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Βρασιδᾶς καταλαβὼν τὴν Ἀμφίπολιν ἠπέιλει καὶ τὴν Ἡϊόνα, τότε μόλις ἠδυνήθη νὰ σώσῃ αὐτὴν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Θουκυδίδης. «Καὶ τὴν μὲν Ἀμφίπολιν Βρασιδᾶς ἄρτι εἶχε, τὴν δὲ Ἡϊόνα παρὰ νύκτα ἐγένετο λαβεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ἐβοήθησαν αἱ νῆες διὰ τάχους, ἅμα ἔω ἂν εἶχεν τὴν». (Θουκυδ. 4, 106). Ἡ Ἡϊὼν καταστραφεῖσα ἀκαλοῦθως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀνοικοδομηθεῖσα βραδύτερον ἐν τῇ αὐτῇ θέσει μετωνομάσθη Ἀνακτορόπολις, ὑπὸ τὸ ὅποιον ὄνομα εἶνε γνωστὴ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἀρχαιοτάτης τε καὶ μεσαιωνικῆς ταύτης πόλεως κεῖται νῦν χωρίον μικρὸν καὶ ὑπὸ ὀλιγίστων ζευγυτῶν συγκείμενον, ἡ *Κοντέσσα*.

Πέργαμος (ἡ). Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη πόλις κειμένη παρὰ τὰς ὑπὲρρείας τοῦ ὄρους Παγγαίου ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐν ἣ τανῦν κεῖται ἡ περὶ ἧς ἐν τῷ 6^ο τεύχει τοῦ *Παρθασσοῦ* εἶπομεν κώμη *Πραβίστα*, ἦτο ὄχυρὰ πόλις ὡς ἐκ τῶν ἐξῆς τοῦ Ἡροδότου ἐξάγεται, «... Παρραμείβετο (Ἐξέρξης) τείχεα τὰ Πιέρων, τῶν ἐνὶ *Φάργης* ἐστὶ ὄνομα καὶ ἐτέρῳ *Πέργαμος*· ταύτη μὲν δὴ παρ' αὐτὰ τὰ τείχεα τὴν ὁδὸν ἐποιεῖτο» (Ἡροδ. 7, 112).

Δραβήσκος (ὁ). Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις ἐκεῖτο πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Κερκινίτιδος λίμνης καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἀγγίτου ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ μέχρι νῦν διασώσαντος τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πόλεως χωριδίου *Ζδραβήκι*. Περὶ τὴν πόλιν ταύτην κατεστράφησαν δεκακισχίλιοι Ἀθηναῖοι καὶ σύμμαχοι ὑπὸ τῶν Θρακῶν τῷ 466 π. Χ. κατὰ τὸν Θουκυδίδην λέγοντα (ἐν βιβλ. 8 § 102.) τὰ ἐξῆς. «Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔπειθ' ὅσοι καὶ τριάκοντα ὑπερον, ἐποίκουσ' ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων τὸν βουλόμενον πέμπκντες, οἱ διεφθάρησαν ἐν Δραβήσκῳ ὑπὸ Θρακῶν». Σημειώτεον δ' ὅτι ἡ πόλις αὕτη συγγέεται ἐσφαλμένως ὑπὸ πολλῶν ἱστορικῶν μετὰ τῆς ἐτέρας πόλεως *Δραβήσκου*, ἥτις, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἶπομεν, ἐκεῖτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς νῦν πόλεως *Δράμας*.

Μύρκινος (ἡ). Τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην πρωτεύουσαν πῶν Ἠδωνῶν, κειμένην μεσημβρινῶς τοῦ Δραβήσκου ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὄχυρᾶς θέσεως τοῦ χωρίου *Καδακιά*, λαβὼν ὡς ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ Δαρείου τῷ 513 π. Χ. Ἰστιάος ὁ Μιλήσιος ἐτείχευσεν αὐτὴν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος (ἐν 5. 124) λέγων τὰ ἐξῆς. «... Ἐς Μύρκινον τὴν Ἠδωνῶν τὴν Ἰστιάος ἐτείχευε παρὰ Δαρείου δωρεὴν λαβὼν». Κατὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον κατέλαβεν αὐτὴν ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Βρασιδᾶς ὡς ὁ Θουκυδίδης διηγείται (ἐν βιβλ. 4, § 107.) διὰ τῶν ἐξῆς. «Καὶ Μύρκινός τε αὐτῷ (τῷ Βρασιδᾷ) προσεχώρησεν Ἠδωνικὴ πόλις.» Ἡ Μύρκινος ἐφημιζέτο τὸ πάλαι διὰ τε τὰ ἀργυρὰ μεταλλεῖα καὶ τὴν ναυπηγήσιμον ζυλικὴν.

Ἄλλαι μικρότεραι ἀρχαῖαι καὶ μεσαιωνικαὶ πόλεις εἰσὶν αἱ ἐξῆς.

Γάζωρος (ἡ). Ἡ Γάζωρος ἐκεῖτο μετὰ τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς Μυρκίνου πολὺ πλησίον τοῦ ὄρους Παγγαίου, ἦτο δὲ ἐπίσημος τὸ πάλαι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ναὸν τῆς Γαζωρίτιδος Ἀρτέμιδος καὶ ἀργότερον διὰ τὸν σταθμὸν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ· ὁ πολίτης ἐλέγετο Γαζώριος.

Φάργη ¹ (ἡ). Αὕτη κειμένη πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἡϊόνος ἀρκετικῶς τοῦ νῦν χωριδίου Ὀρφάνου, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶπομεν, καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης ἦτο λίαν ὄχυρὰ.

Ἀπολλωνία (ἡ). Τὴν πολίχνην, ταύτην, κειμένην ἐν τῇ αὐτῇ παραλίᾳ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου *Μαχαλά*, δὲν πρέπει νὰ συγχίωσιν οἱ ἀναγνώσται μετὰ τῆς ἐν Ἄθῳ Ἀπολλωνίας, ἧς ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων (κεφ. 17) μνησθὲν ποιεῖται, ὅτι δι' αὐτῆς διήλθε μεταβαίνων εἰς Θεσσαλονίκην.

Γαληψός ² (ἡ). Αὕτη, ὀνομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ Γαληψοῦ υἱοῦ τοῦ Θάστου καὶ τῆς Τελέφης κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον καὶ οὕσα μία τῶν ἐπισημοτέρων ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου κειμένων ἀρχαιοτάτων πόλεων, ἐκεῖτο περὶ τὸ νῦν χωριδίον *Πύργον*. Ἡ Γαληψός ἀποστάσα τῶν Ἀθηναίων ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παρεδόθη τῷ Βρασιδᾷ, ἀλλ' ἐκυριεύθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Κλέωνος περὶ τὸ 421^{ον} π. Χ. κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (ἐν βιβλ. 5, 6) λέγοντος τὰ ἐξῆς «... Γαληψὸν δὲ τῶν Θασίων ἀποικίαν λαμβάνει (ὁ Κλέων) κατὰ κράτος».

Οἰσύμη ³ (ἡ). Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Γαληψοῦ ἐκεῖτο ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις, ἣτις εἶχε προσχωρήσει τῷ Βρασιδᾷ ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ.

Σημειώτεον ἐνταῦθα ὅτι ἡ *Μύρκινος*, ἡ *Γαληψός* καὶ ἡ *Οἰσύμη* ἦσαν ἀποικίαι τῶν Θασίων, καθὰ ἱστορεῖ ὁ Θουκυδίδης (ἐν βιβλ. 4, 107) «Καὶ Μύρκινός τε... καὶ Γαληψός... καὶ Οἰσύμη» εἰσὶ δὲ αὗται «Θασίων ἀποικίαι» ἡ δὲ *Ἀπολλωνία* ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Θρακῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος κατεσκάφη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὡς καὶ ἡ *Γαληψός*, ὡς ὁ Στράβων μαρτυρεῖ «Γαληψός καὶ Ἀπολλωνία κατεσκαμμέναι ὑπὸ Φιλίππου (Στράβ. 7, 331, 33—35), ὧν ἡ πρώτη ἀνοικοδομήθη ἀκαλοῦθως.

¹ Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως σώζονται εἰσὶ ἀρχαῖα ἑρείπια ἀκροπόλεως καὶ τειχῶν, καὶ εὐρίσκονται πολλάκις ἀρχαῖα ἑλληνικὰ νομίσματα ὑπὸ τῶν ζευγυτῶν συνήθως, οἵτινες πωλοῦσιν αὐτὰ ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα ἀγοραστὴν.

² Ὁ κ. Δήμιτσας πολὺ δικαίως ἐλέγχων τὸν γερμανὸν πινακογράφον κ. Kierperl ἀγνοῦντα τελῶς τὴν πόλιν ταύτην, ὅπως καὶ πολλὰς ἄλλας, προτρέπει αὐτὸν νὰ τοποθετήσῃ ἐν τῷ πινάκῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κεφαλαίως γράμμασιν αὐτὴν ὀρθῶς δὲ ποιῶν ἐπιφράση ἐπισημονικῶς καὶ τοῦς Pauly καὶ A. Forbiger ὅπως ἀγνοοῦντας ταύτην καὶ ἀναφέροντας μόνον τὴν ἐν τῇ Σιθωνίᾳ τῆς Καλιδικῆς Χερσονήσου κειμένην Γαληψόν.

³ Ἡ Οἰσύμη, Σισύμη καὶ Σύμη παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἀπαντῶσα, εἶνε παναρχαιοτάτη πόλις καὶ ἡ αὕτη τῇ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου (ἐν Ἰλιάδ. Θ, 394) Δισύμη καλουμένη.

*Ἀνακτορόπολις*¹ (ἡ). Αὐτὴ οἰκοδομηθεῖσα ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ περιωνύμου πόλεως Ἰκόνος πλησίον τοῦ νῦν χωρίου Κοντέσης, ἔνθα σώζονται εἰσέτι βυζαντινὰ τινὰ εἰρηλίκια, διετέλει κατὰ τὸν μεσαιῶνα μία τῶν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῶν Φιλιππῶν ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν.

Ἐνταῦθα περαινόντες τὴν τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν πόλεων περιγραφὴν, ἣν τὸ ἐφ' ἑμῖν εὐπρόσιτόν τε καὶ χρήσιμον τῷ ἀναγνώστῃ ἐπεμελήθημεν νὰ καταστήσωμεν, καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως καὶ τῆς φυσικῆς τοπογραφίας τῆς χώρας ὀλίγα τινα, μαρτυροῦντα τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, μετὰ τινῶν παρατηρήσεων καὶ προτροπῶν νὰ εἰπώμεν ἐν ἀνακτοροπολίῳ ἀναγκαῖον νομίζομεν, περὶ δὲ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ὡς καὶ τῶν δημοτικῶν ἀγμάτων καὶ τῶν ἐν ταῖς πλατείαις πάντων σχεδὸν τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων κατὰ Κυριακὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐπίσημον ἑορτὴν ὑπὸ τῶν νέων καὶ νεανίδων γινομένων χορῶν, οἵτινες ἀνακαλοῦσιν ἡδέως εἰς τὴν μνήμην τοῦ θεατοῦ τοὺς πάλαι Σπαρτιατικοὺς χοροὺς, ἐπιτραπέιω ἡμῖν ν' ἀποσιωπήσωμεν ἤδη, καθ' ὅτι περὶ τούτων πάντων, ὡς ἀποτελούντων ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας πραγματείας, ἐπιφυλασσόμεθα ἄλλοτε νὰ γράψωμεν ἐν ἐκτάσει.

Τὰς τρεῖς ἐν λόγῳ ἐπαρχίας ἐξετάζοντες ὑπὸ τὴν διανοητικὴν πρῶτον ἀνάπτυξιν παρατηροῦμεν εὐτυχῶς ὅτι, ἂν καὶ πολλὰ βεβαίως εἰσέτι ἐγκαταλείπονται, ὅπως ἡ ἐν αὐτοῖς ἐκπαίδευσις καταστῆ ἀνταξίᾳ τῶν προσδοκίων παντὸς ἀληθῶς φιλομούσου καὶ ἀγαπῶντος τὴν εὐημερίαν τῆς πατρίδος του, ἂν καὶ ἡ ἐν γένει τῶν πόλεων κωμοπόλεων καὶ χωρίων κατάστασις πόρρω δυστυχῶς ἀπέχει τοῦ ποθητοῦ τῆς τελειοποιήσεως βαθμοῦ, πλην ἄλλ' ὅμως ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν αὐταῖς σχετικῶς πρὸς ἄλλας πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία ἄλλων ἐπαρχιῶν εἶνε ἀκραιότερα, ἀνθηρὰ καὶ εὐέλπις. Ἐπικρατοῦσα γλῶσσα πανταχοῦ ἐν αὐταῖς ἐξαίρεσει χωρίων τινῶν τῆς Νευροκόπης διατελεῖ ἡ Ἑλληνικὴ, πλείττας ὅσας λέξεις ἀρχαιοτάτας διασώζουσα, πᾶσαι αἱ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων κοινότητες ἤρξαντο φιλοτίμως νὰ συσταίνωσι πρὸς τοῖς προϋπάρχουσι γραμματοδιδασκαλείοις δημοτικὰ σχολεῖα, ἀμιλλώμεναι ποῖα νὰ ὑπερβῇ τὴν ἄλλην διὰ συνεισφορῶν ἐπιβαλλομένων εἰς ἕκαστον κατὰ τὴν χρηματικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, δι' ἃ ἕκαστον χωρίον, ἐκτὸς τινῶν περὶ τὴν Νευροκόπην κειμένων, ἔχει, ὡς εἶδομεν, σχολεῖον δημοτικὸν ἢ γραμματοδιδασκαλεῖον, πολλὰ δὲ τούτων ἔχουσι δύο ἀλληλοδιδασκατικά καὶ Ἑλληνικὸν καὶ τινὰ τούτων σχολεῖον τῶν θηλέων, ὧν τὴν ἐκπαίδευσιν ἤρξισαν νὰ ἐπιδιώκωσιν οἱ ἀπλοῖκοι ἀλλὰ ἱκανῶς φιλομαθεῖς τῆς χώρας ταύτης κάτοικοι.

¹ Τὴν πόλιν ταύτην λίαν ἐσφαλμένως συγχέουσιν οἱ περισσότεροι τῶν νεωτέρων πρὸς τὴν Ἐλευθεροπόλιν, τὴν παρὰ τὴν Νεάπολιν (παλαιὰν Καβάλλαν) κειμένην.

Ἐπολογίζοντες δὲ τὰ νῦν ὑπάρχοντα ἐν αὐταῖς σχολεῖα εὐχαρίστως παρατηροῦμεν ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Δράμας ὑπάρχουσι δύο Ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὸ τῆς Δράμας καὶ τὸ τῆς Πρωσοτσάνης, ὃ δημοτικὰ, τὸ τῆς Δράμας, Τσατάλτσας, Δοξάτου, Πιλόνης καὶ Νευροκόπης. 5 γραμματοδιδασκαλεῖα, ἧτοι κοινὰ λεγόμενα σχολεῖα, οἷα τὸ τῆς Βησοτσάνης, Γιουρεζικίου, Βάλιακας, Δρενόθου καὶ Κουβαλίτης καὶ 2 παρθεναγωγεῖα, τὸ τῆς Δράμας καὶ τὸ τῆς Νευροκόπης.¹—Ἐν δὲ τῇ τῆς Ζίχνης ἐπαρχίᾳ ὑφίστανται 3 Ἑλλ. σχολεῖα, οἷα τὸ τοῦ Ἀλιστρατίου, Ροδολεῖθους καὶ Εἰκοσιφοίνισσης. 10 Ἀλληλοδιδασκατικά τὸ τοῦ Ἀλιστρατίου, Ζελειαχόβου, Ραχόβου, Σκριτσόβου, Σιληνοῦ, Ἀγγίστας, Πιθίων (Κιούπ-κίση), Ροδολεῖθους, Σεμάλτου καὶ Πραβίστης. 5 Γραμματοδιδασκαλεῖα, τὸ τοῦ Γράτσανι, Μαντηίου, Στραβολάκων, Βολταίτης καὶ Κοτσακίου, καὶ 3 Παρθεναγωγεῖα τὸ τοῦ Ἀλιστρατίου, Ροδολεῖθους καὶ τὸ τοῦ Ζελειαχόβου.²—Ἐν δὲ τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἐλευθερουπόλεως ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ τοῦ Πραβίου. 4 Ἀλληλοδιδασκατικά, τὸ τῆς Μουστῆνης, Νικησιανῆς, Λακκοβικίων καὶ Κρομμύστης καὶ 7 Γραμματοδιδασκαλεῖα τὸ τῶν Ἐλευθερῶν, Παλαιοχωρίου, Τσιούσης, Αὐλῆς, Φτέρης, Πόμπλης, καὶ Τσερεπλιάνου· προσθέτοντες δὲ καὶ τὰ ὑπαγόμενα μὲν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ξάνθης, κείμενα δὲ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Ἐλευθερουπόλεως 1 Ἑλληνικὸν, τὸ τῆς Καβάλλας, 4 Ἀλληλοδιδασκατικά τὸ τῆς Καβάλλας Μεσορρόπης, Καρχαγιάννης καὶ Ποδογορίας, καὶ 1 Παρθεναγωγεῖον τὸ τῆς Καβάλλας, εὐρίσκομεν ὅτι τὸ σύνολον τῶν σχολείων ἀνέρχεται εἰς 7 Ἑλληνικὰ σχολεῖα, 23 ἀλληλοδιδασκατικά, 17 προπαιδευτικά καὶ 6 Παρθεναγωγεῖα. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐδὲν σχεδὸν τῶν περιγραφέντων χωρίων ὑπάρχει ἄνευ ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστὶν ἀλάνθαστον τεκμήριον τοῦ Ἑλληνοῦ, οὐτινοῦς πρῶτιστον μέλημα εἶνε ἡ ἀνίδρυσις σχολείου καὶ ἐκκλησίας.³

¹ Τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦτο δυστυχῶς διεβδή πρό τινος ἔνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων, ἔχομεν ὅμως πλήρεις τὰς ἐλπίδας ἡμῶν ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἰοίου ἔνεκα ἐνδείας τῶν κατοίκων καὶ πρῶτον τοῦτο διετηρεῖτο, δὲν θέλει λησμονῆσαι τόσον ταχέως τὰς τούτας καὶ τοιαύτας πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κατοίκων τῆς Νευροκόπης ἀπὸ πάσης Ἑλληνικῆς μαθήσεως γενομένης τῶν φωτισθεσῶν ἀποπειράς καὶ ὅτι ἐπομένως θέλει συστήσει αὐτὰ καὶ πάλιν, ἀποστέλλων αὐτὸς παρθεναγωγὴν εὐπαιδευτὸν καὶ πεπειραμένον.

² Κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἦν ἐπισησάμεθα ἐν τῷ ὄ τοῦ «Παρασού» τεύχει, εἶπομεν ὅτι ἀπόλυτος ὑφίσταται ἀνάγκη συστάσεως παρθεναγωγείου ἐν Ζελειαχόβου, ἐν ᾧ σήμερον λαλεῖται ἀνάμικτος ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ τουρκικὴ. Τὴν ἀνάγκην ταύτην πληροφοροῦμεθα εὐτυχῶς ὅτι ὁ ἀνωτέρω Σύλλογος ἐθεράπευσε πέμψας πρό τινῶν μηνῶν αὐτόσε κατάλληλον διδασκάλισσαν.

³ Εἶνε ἱκανῶς λυπηρὸν διὰ τινῶν τῶν Ἑυρωπαϊῶν δημοσιεδοαντῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς στατιστικῶς τοῦ τε πληθυσμοῦ τῶν κατοίκων κατὰ ἐπαρχίας, κατὰ φύλας καὶ κατὰ θρησκείας, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διαφόρων ἐν τῇ Ἑυρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἔξ ἀγνοίας παρεμύρφωσαν οἰκτρῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔβλαψαν οὕτω σπουδαίως τὸν Ἑλληνισμόν. Παραλείποντες ἔνταῦθα τὸν ἐν γνώσει, ὡς κοινῶς τοῦλάχιστον ἔφρονεῖται, καταστήσαντα τὴν ἐπιστήμην ὄργανον τῶν πανοικουιστῶν! καὶ διὰ γνωστοῦς λόγους ἀποπειρα-

Τοιαύτης λοιπὸν ἀποδεικνυομένης δι' ἀριθμῶν τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν, ἧτις τῶντις ἰκανῶς ἐνθαρρύνει πάντα φιλόμουσον, ἡμεῖς δὲν κρίνομεν ἄσκοπον τελευταίως νὰ ὑποδείξωμεν τοῖς ἀρμοδίοις ἀναγκαίως τινας, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ δυσκόλους πρὸς πραγματοποιήσιν βελτιώσεις· προτρέποντες τοὺς μὲν φιλοπάτριδας τῆς Δράμας πολίτας νὰ συστήσωσιν ἀμέσως φιλεκαπαιδευτικὸν τινα σύλλογον, ὅστις νὰ φροντίζη καὶ περὶ τῶν περιχώρων καὶ μάλιστα ἐκείνων, ὅπου τὰ ξενικὰ στοιχεῖα διὰ παντοίων μέσων πειρῶνται νὰ βάλωσι τὸν πόδα των· τοὺς δὲ τῆς Νευροκόπης πιστοὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ θεράποντας, ὅπως μὴ ἀντιτάξωσι βίαν κατὰ τῆς βίας οὐδὲ ν' ἀνταποδώσωσι τὰ ἴσα τοῖς καὶ διὰ φονικῶν ὄπλων πειραθεῖσι ν' ἀρπάσωσι τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα των, ἀλλ' εἰρηνικῶς ἐξακολουθῶσι ποτιζόμενοι τῶν ναμάτων τῆς Χριστιανικῆς παιδείας καὶ ἑλληνικῆς μαθήσεως ἀντλοῦντες ἐξ αὐτῶν καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν ἀρωγὴν τῶν ἀρμοδίων συλλόγων, ἐλλείψει οἰκείων μέσων, πρὸς συντήρησιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων των, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἔμφρονος αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς διαγωγῆς, τοῦ εἰρηνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ καλοῦ καὶ ἀξιομιμητοῦ παρδειγματὸς των ἐλκύσωσι πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τοὺς ἄ οὐκ οἶδας ποιοῦντας καὶ τοὺς μαχομένους ὑπὲρ ὧν ἐνδομύχως ἀπεύχονται· τοὺς δὲ φιλομούσους τοῦ Ἀλισταρίου κατοίκους, ἵνα ὡς ἐκ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει ἡ ὠραία πατρὶς των, οὕσα τὸ κέντρον τῆς ἐπαρχίας ὅλης, διοργανίσωσι προσηκόντως πρὸς τῷ Παρθεναγωγείῳ, περὶ οὗ ἐν οἰκείῳ τόπῳ τὰ εἰκότα εἴπομεν, καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ ἀποκαταστήσωσιν αὐτὴν ἐν εἴδει ἡμιγυμνασίου, ὅπως οἱ ἐκ τῶν περιχώρων μαθηταὶ καταρτιζόμενοι δεόντως ἐν αὐτῇ μεταδώσωσιν εἴτα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εὐκολώτερον εἰς τὰ ἑαυτῶν χωρία· τοὺς δὲ τοῦ Ζελειαγῆθου, ὅπως, καταρθωθεῖσης κατ' εὐχὴν ὑπὸ τοῦ ἐνταῦθα πρὸς δίδωσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου τῆς συστάσεως καὶ ἐν τῇ πατρίδι των Παρθεναγωγείῳ, ἐξορίσωσι πλέον ἐντελῶς ἀπὸ τῶν ἐστίων των τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν· τοὺς δὲ φιλο-

θέοντα τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν νὰ ἐκλαύσῃ! γερμανὸν πινακογράφον Κεϊπερτον (Kiepert), μνημονεύομεν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Ἄγγλου πινακογράφου Ἐδουάρδου Στάνφορντ (Edward Stanford) πρὸ τίνος ἐν Λονδίῳ ἐκδοθέντος ἐθνολογικοῦ χάρτου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, ἐν ἧ μετὰ λόπης παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι οὐ μόνον πολυάριθμα χωρία, ἔχοντα δημοτικὰ σχολεῖα, ἐντελῶς παρελείφθησαν, ἀλλὰ καὶ πόλεις, πόλιναι καὶ κωμοπόλεις ἔχουσαι ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἀλληλοδιδασκατικὰ καὶ τινες τοῦτων καὶ παρθεναγωγεῖα οὐδὲν ἄναφέρονται ἐν τῷ πίνακι τῆς στατιστικῆς αὐτοῦ. Ἡ πόλις Δράμα π. χ. ἔχουσα ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἀλληλοδιδασκατικὸν καὶ παρθεναγωγεῖον ἀπεκλείσθη ἐντελῶς μνημονευομένη μόνον ὡς ὄνομα ἐπαρχίας, ἢ Νευροκόπης καὶ τὸ Ἀλισταρίου ἢ Πρωσοτσάλινη καὶ τὸ Δοξάτον, τὸ Ροδολεῖθος καὶ τὰ Πίθια (Κιοῦπ-κιοῦ) τὰ Λακκοβίκεια καὶ τὸ Σέμαλτον καὶ πόσαι ἄλλαι κωμοπόλεις, οὐδὲν ἄλλως ἐν τῇ στατιστικῇ αὐτοῦ μνημονεύονται· οἱ βουλούμενοι τῶν ἀναγνώστων ἀναγνώτωσαν τὸ τρίτον τμήμα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἐθνολογικοῦ τούτου χάρτου μεταφρασθέντος ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ ἐκδοθέντος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἡρ. Λαζαρίδου μετὰ τινων τροποποιήσεων.

μοῦσους τοῦ Πραβίου, ὅπως συναισθανόμενοι ὅτι ἡ βία τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως εἶνε τὰ παρθεναγωγεῖα προδῶσιν ἀμέσως εἰς σύστασιν τοιοῦτου τῆ ἠθικῆς τε καὶ ὑλικῆς συνδρομῆς τοῦ σεβ. ἐπισκόπου των Διονυσίου, ὅστις εὐχαρίστως πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἐκτελεῖ μετὰ πολλοῦ ζήλου τὸ καθήκον καλοῦ καὶ φιλομούσου ποιμενάρχου, ἐλκύων τοὺς ἐπαίνοους καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ποιμνίου του· τοὺς δὲ τῶν λοιπῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων φιλομαθεῖς, ἀλλὰ λίαν εὐπίστους κατοίκους, ἵνα περισσοτέραν εἰς τὸ ἐξῆς ἐπιστῶσι προσοχὴν ἐπὶ τῆς ποιότητος τῶν διδασκάλων καὶ τῆς εὐμεθοῦς διδασκαλίας των, διότι πραγματικῶς, καὶ οφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, πολλάκις βαθεῖαν τὴν λύπην ἠσθάνθημεν εὐρόντες κατὰ τὴν αὐτόσε περιήγησιν ἡμῶν εἰς πολλὰς κωμοπόλεις καὶ χωρία διδασκάλους κατ' ὄνομα μόνον τοιοῦτους καὶ οὐδὲν πλέον ἢ κηφῆνας ὄντας, διδασκάλους, οἵτινες ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσιν εἶχον βλάβει ἐπαίσθητῶς τὰς ὑπὸ τῶν ὁμοίων ἀδρῶς ἐμισθοδοτοῦντο ἀτυχεῖς κοινότητας! Εὐχόμενοι τέλος, ὅπως πάντες οἱ φιλοπάτριδες κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν ἐπιμεληθῶσιν ἐτι πλέον πάσης ἀναγκαίας βελτιώσεως πρὸς τὴν ποθειμένην ὑπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ σοφοῦ κόσμου εἰρηνικὴν πρόοδον καὶ ὅπως οἱ ἐπὶ τούτῳ ὑπάρχοντες σύλλογοι βοηθῶσι δραστηκῶς ἐκ τῶν ἐνότων μέσων τὴν ἐκπαίδευσιν, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν.

Περιοικισμένοι καθ' ὅλα αὐτῶν τὰ σημεῖα αἱ ἐπαρχίαι αὐταὶ τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας δι' ὄρεων δασοφόρων, διὰ σειρῶν λόφων καλλιερρησίμων καὶ διὰ πεδιάδων εὐφορωτάτων, περιέχουσαι διάφορα μεταλλεῖα, διαρρέομεναι εἰς πολλὰ μέρη ὑπὸ ποταμῶν διαφόρων καὶ κεκτημέναι παραλίαν ἐπαρκεστάτην περιλαμβάνουσι πάντα τὰ φυσικὰ δῶρα τὰ δυνάμενα νὰ συντελέσωσιν εἰς εὐτυχεῖαν διαρκῆ καὶ εὐημερίαν ἀσφαλῆ τῶν κατοικούντων αὐτάς. Ἀφ' ἐτέρου ἡ γνῶσις τῆς καλλιερρησίας τῶν σπουδαιότερων καὶ πλουσιωτέρων προϊόντων καὶ ἰδίᾳ τῶν δημητριακῶν καρπῶν, τοῦ βόμβακος, οὗ ἰκανὴ ἐξαγωγή γίνεται εἰς τε τὴν Εὐρώπην, Ἀλβανίαν, Βοσνίαν καὶ ἄλλα μέρη, τοῦ ἀραβοσίτου, σπασαμίου, γλυκανίσου καὶ πολλῶν ἄλλων καὶ ἡ ἐνασχόλησις τινων τοὐλάχιστον κοινοτήτων εἰς τε τὴν μεταξουργίαν, βυρσοδεψικὴν καὶ ὑφαντικὴν καὶ τῶν πλείστων εἰς ἐκτεταμένην κτηνοτροφίαν χορηγοῦσαν τῇ μὲν γεωργίᾳ τὰ πρὸς καλλιερρησίαν τῆς γῆς ζῶα, τῇ δὲ ἐμπορίᾳ τὸ μαλλίον καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα καὶ τῇ κοινωνίᾳ τὴν καθημερινὴν τροφήν, κατατάσσουσι δικαίως μεταξὺ τῶν εὐφορωτέρων καὶ προσοδοφορωτέρων ἐπαρχιῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τὰς ἐπαρχίας Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως, αἵτινες μολοῦσι περιλαμβάνουσι τσαυτὰ καὶ τοιαῦτα φυσικὰ δῶρα δυστυχουσί δὲ μὴ εὐμοιροῦσαι πόρων, ὡς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἔγνωμεν. Τὸ κυριώτατον δὲ τούτου αἴτιον εἶναι ἡ οἰκτρὰ κατάστασις τοῦ καλλιτέρου μέρους τῆς ἐκτεταμένης πεδιάδος τῶν Φιλίππων¹, ὅπερ καθ' ὅλον τὸ ἔτος κα-

¹ Σημειωτέον ἐνταῦθα καὶ τοῦτο, ὅτι τῆς πεδιάδος τῶν Φιλίππων καλυπτομένης ὑπὸ τῶν

λύπτεται υπό τῶν ὑδάτων, καὶ ὅπερ ἀποξηρανθὲν ἐκτός τοῦ ὕδατος 150 περίπου χιλιάδες, κατὰ καταμετρήσεις γενομένας ὑπὸ μηχανικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, στρεμμάτων γῆς καλλιεργησίμου θέλει παρέξει, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ τε ἐγγύωροι κάτοικοι καὶ τὸ κράτος πολλὰς χρηματικὰς ὠφελείας θέλουσιν ἀπολαμβάνει κατ' ἔτος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐποψὴν θέλει ἀναπτυχθῆ ὁ τόπος οὗτος, ἀναλαμβάνων ἐμπορικὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ τὴν δημοσίαν ὑγείαν θέλει περιφρουρήσει, ἥτις πολλάκις ἐνεκα τῶν δηλητηριωδῶν ἀναθυμιάσεων, αἵτινες γενῶνται ἐκ τῶν λιμναίων ὑδάτων καὶ ἐκ τῆς παρακμαζούσης φουτίας, προσβάλλεται. Εὐχῆς δ' ἔργον ἦθελεν εἶναι, ἐάν ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεπεν εἰς δόκιμὸν τινα ἀρχαιοδίφην, ὡς τὸν κ. Σχλίεμαν π. χ. ὅπως ποιήσεται τακτικὴν ἀνασκαφὴν τῆς ιστορικωτάτης, ὡς παρετηρήσαμεν, τῶν Φιλίππων πεδιάδος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ὡς ὁ ἐπισταμένως ἐξετάσας αὐτὰ κ. Βελὼν ἀναφέρει, κείνται μεγάλα ἐπιτάφια μνημεῖα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, πολλὰ ἐπιγραφὰι ἀρχαῖαι καὶ πολλὰ ἀγάλματα.

Καὶ ἐν τοιαύτῃ μὲν ὑπὸ τὰς δύο ἐπόψεις, τὴν τε πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν, πᾶ τῶν τριῶν τούτων τῆς Μακεδονίας ἐπαρχιῶν διατελοῦσι καταστάσει, ἐν τίνι δὲ τὰ τῶν λοιπῶν, θέλομεν ἐπίσης μετ' ἀκριβείας διηγηθῆ ἐξακολουθοῦντες τὴν ἡμετέραν περιήγησιν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΦΙΑΠΠΙΑΗΣ.

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΝΔΥΚ *

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ.

Ἐν μιᾷ τῶν ἐκτεταμένων αἰθουσῶν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Λονδίνου Ἁγίου Ἰακώβου καὶ ὑπὸ τοὺς ἐκ δαμασκηνοῦ ὑφάσματος ἐστολισμένους τοίχους, ὁμιλος ὠραίων καὶ νεαρῶν γυναικῶν περὶ χειροτοχνήματα καὶ κομφοτεχνήματα καταγινόμενων ἀνέμενον εὐθύμως συνδιαλεγόμεναι τὴν ἔγερσιν τῆς βασιλείσεως.

Ἦσαν αἱ ἐπίτιμοι αὐτῆς κυρίαί· μόνῃ δὲ διὰ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς σοδαρότητός της ἐπεσκίαζε τὰς λοιπὰς ἡ δούκισσα δ' Ἄλβυ ἡ μεγάλη κυρία.

ὑδάτων καὶ τὰ ἐρείπια τῆς περιωνύμου πόλεως εδρίσκονται ὑπὸ τὸ ἔλος, ὅπερ ὡς ἐκτεταμένη τις φαίνεται λίμνη ἐξ ἀπόψεως. Ἐπειδὴ δὲ, ἐνεκα τῆς ἀτελείας τῶν πρὸς συγκοινωνιῶν μέσων, αἱ ὁδοὶ πολλάκις, καὶ ἰδίως τὴν ἀνοιξιν, τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, καθίστανται ἀδιάβατοι, ὁ βουλούμενος νὰ περιηγηθῆ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦτους τόπους εἶνε μάλιστα ἀνάγκη νὰ ἔχη ἐγγύωρους ὁδηγοὺς ἐπισταμένους ἀκριβῶς τὰς ὁδοὺς τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τοῦτ' αὐτὸ ἠναγκάσθημεν καὶ ἡμεῖς, περιηγοῦμενοι τὰ μέρη ταῦτα, νὰ πράξωμεν παραλαβόντες ἐκτός τοῦ ἀφωγιάτου ἐγγύωριόν τινα ὁδηγὸν Κυπαρίσσην Σοφίανου καλοῦμενον. Μνημονεύομεν ἐπίτιδος τοῦ ὀνόματος τοῦ καλοῦ τούτου χωριμοῦ καὶ συνοδοιπόρου οὐ μόνον δείξαντος εὐγενῆ συμπεριφορὰν, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύσαντος ὅπερ ἡμῶν κατὰ τὴν ὁδοπορίαν.

* Ἀντώνιος Βανδύκ (Van Dyck) διάσημος ζωγράφος τῆς φλαμανδικῆς σχολῆς γεννηθεὶς μὲν ἐν Ἀμβέρσῃ τῷ 1599, ἀποθανὼν δ' ἐν Λονδίῳ τῷ 1641.

Μεταξὺ τῶν νεανίδων τούτων ἡ νεωτέρα διεκρίνετο ἐπὶ τῇ ἀπλότητι τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῇ σεμνότητι τῶν βλεμμάτων.

Ἦτο κόρη τινὸς τῶν πλουσιωτέρων οἰκογενειῶν τῆς Σκωτίας· ὁ πατήρ της, ὁ λόρδος Ρουθβεν, εἶχε σπουδαίαν περιουσίαν καὶ οἰκόσημον ἔτι βαρύτερον τοῦ χρυσοῦ του. Ἡ Δόλλυ, οὕτως ὀνομάζετο, πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐλθεῖ εἰς τὴν ἀγγλικὴν αὐλὴν ἵνα μένουσα παρὰ τῆ βασιλίσεως τελειοποιήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν, ἣν εἶχε λάβει ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ. Κακλεισμένη δὲ καὶ μονάζουσα ἀνέπτυσσε τὴν ψυχὴν της, φύσει βέπουσαν πρὸς πᾶν σοδαρόν, καὶ τὸ ὠραῖον ἀνεζωπύρου τὴν τρυφεράν καὶ εὐαίσθητον αὐτῆς καρδίαν.

Δέκα ἐσήμανε τὸ μέγα ὠρολόγιον τῆς αἰθούσης καὶ ὄλων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς τὴν θύραν.

— Πολὺ ἀργεῖ νὰ ἔλθῃ, εἶπον πολλοὶ, συνάμα φωναί. Ταυτοχρόνως δ' ὁ θεράπων ἀνήγγειλε τὸν ζωγράφον Βανδύκ.

Ὁ νεαρὸς μαθητὴς τοῦ Ρουθβεν, ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἐξησκημένος εἰς τὴν θέαν τοῦ ὠραίου δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ κίνημα θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως βλέπων ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τόσον ὠραίου κύκλου.

Ἡ δούκισσα δ' Ἄλβυ παρατηρήσασα τὴν ἀμηχανίαν τοῦ νεανίου προσεπάθησε νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ ἐκ τῆς ταραχῆς του καὶ τῷ εἶπε:

— Λέγουσιν ὅτι εἶσθε μεγαλοφυῆς, ἀγαπητὴ κύριε.

— Μὲ τιμᾶτε παραπολὺ, κυρία δούκισσα· οἱ λέγοντες ταῦτα μὲ κρίνουσιν ἐκ τῶν προτέρων, διότι μέχρι τοῦδε δὲν παρήγαγον τίποτε ἀκόμη ἐπιβεβαιοῦν τοῦτο.

Ἡ Δόλλυ, ὑπερήφανος ὡς Σκωτίς, ἠρθούρασεν ἐξ ἀγανακτήσεως διὰ τὸ προπετὲς ὕφος τῆς δούκισσης· νύχαριστήθη δὲ διὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ νεαροῦ ζωγράφου καὶ προσήλωσεν ἐπ' αὐτοῦ τοὺς γλυκεῖς ὀφθαλμούς της· ὁ νεανίας τὴν ἐνόησε καὶ τὴν νύχαρίστησεν ἐν τῷ βᾶθει τῆς καρδίας του.

— Καλὰ, καλὰ! Ἐὰν τὸ ἴδωμεν εἶπεν ἡ δούκισσα, διότι ἡ βασίλισσα θὰ σὰς δοκιμάσῃ ἐντὸς ὀλίγου· ἡ αὐτῆς Μεγαλειότης ὁ ἀνγκαινίσῃ τὰς ζωγραφίας τοῦ παρεκκλησίου της· θὰ ἔχητε πολλὴν ἐργασίαν. Καὶ τὸν μὲν χειμῶνα σὰς παραχωρεῖται εἰς κατοικίαν τὸ μέγαρον Βλεσφόρδ, παλαιὸν μοναστήριον τὸ ὁποῖον φαίνεται ἐντεῦθεν· θὰ ἦσθε ἐκεῖ ἐλεύθερος καὶ μεμονωμένος. Τὸ θέρος δὲ σὰς παραχωρεῖται ὁ πύργος Ἐλτσάμ. Ἐπὶ πλέον δὲ θὰ ἔχητε μισθὸν τακτικὸν ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ κράτους. Εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ εἰς ἕνα καλλιτέχνην πιστεύω.

— Ἡ τέχνη εἶναι τι ὑψηλόν, τὸ ὁποῖον δὲν πληρόνεται, κυρία δούκισσα, καὶ ἂν κατεῖχον τὴν ἐν καλλιτεχνίᾳ μεγαλοφυΐαν, ὅπως δικαίως ἐπιθυμῶ, αἱ εὐνοιαὶ τὰς ὁποίας μεγαλαυχούσα μοι ἀπαριθμεῖτε δὲν θὰ ἦσαν ἀρκεταὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὸν χρωστῆρά μου.

— Ὁραϊότατα, εἶσθε ὑπερήφανος καὶ εἴμεθα μεγαλόφρονες· οὐχ ἦττον τὰς τιμὰς αὐτὰς θὰ τὰς ἀπαλούσῃτε ὑπὸ ἕνα ὄρον· ἡ βασίλισσα θὰ σὰς

ἀνακηρύξει ζωγράφον της, ἂν βραβευθῆτε εἰς τὸν διαγωνισμόν τὸν προταθέντα εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Ῥώμης. Πράκειται περὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Παναγίας.

— Καλῶς, κυρία· ἀλλ' ἂν ἡ προστασία τῆς βασιλείσεως εἶναι ὑπ' αὐτὸν τὸν ὄρον, φοβοῦμαι μήπως δὲν τὴν ἀποκτήσω.

— Διατί;

— Διότι δὲν θὰ βραβευθῶ, ἀπήντησεν ὁ Βανδύκ μετὰ θλίψεως, ἥτις ὑπεσιῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Δόλλυ καὶ ἐξεδηλώθη ἐπὶ τοῦ εὐμόρφου προσώπου της.

— Καὶ διατί ἀρνεῖσθε τὴν τιμὴν ταύτην; δὲν ἔχετε πεποιθήσιν εἰς ἑαυτὸν;

— Ὅχι, κυρία, ἀλλὰ πῶς νὰ παραστήσω ὅπως πρέπει τὴν μητέρα τοῦ Σωτῆρος; δὲν ἔχω πρότυπον.

Προφέρων τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις προσήλωσε τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς Δόλλυ.

— Παντοῦ ἐξήτησα ἀλλὰ ματαίως τὴν οὐρανίαν αὐτὴν μορφήν. Οὐδεμία περιέκλειε τὴν μυστικὴν ἐκείνην ἀγνότητα τῆς ψυχῆς τὴν ἀνατέλλουσαν ἐν τῷ βλέμματι, οὐδεμία εἶχε τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο καὶ ἐκπληκτικὸν κάλλος τὸ φανερούμενον ἐν ἐκάστη τῶν κινήσεών της.

Πᾶσαι αἱ νεάνιδες ἤγειραν συγχρόνως τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Βανδύκ. τὸν εὖρον εὐγενῆ καὶ ὠραῖον! Καὶ πράγματι, τὸ εὐρὸ καὶ καθαρὸν μέτωπόν του ἠκτινοβόλοι ἐκ μεγαλοφυίας.

— Ἀλλὰ μοὶ φαίνεται, κύριε ζωγράφε, ὅτι δὲν σὰς ἐλλείπουν πρότυπα.

— Ναι, ὠραῖα γυναικες τὰς ὁποίας πληρόνομεν. Ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν ὠραιότητα ἐκείνην ἣτις προτέβαλε τὰ βλέμματά μου. Θεὸ! ἡ γυνὴ τὴν ὁποίαν εὖρον, ἡ γυνὴ τὴν ὁποίαν χρειάζομαι, εἶναι εὐγενῆς νεανίς ἥτις δὲν θὰ καταδέχετο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς πτωχὸν καλλιτέχνην.

Καὶ ταῦτα λέγων, ὕψωσε πρὸς τὴν Δόλλυ ὀφθαλμοὺς φλογερούς. Ἡ νεανίς ἠσθάνθη τὸ βλέμμα καὶ ἐταράχθη· πᾶσαι δ' αἱ σύντροφοὶ της παρετήρησαν τὸ βλέμμα τοῦτο, καὶ ἐν τῇ ἀγανακτήσει των ἐνόησαν ὅτι περὶ τῆς Δόλλυ ἐλάλει ὁ ζωγράφος.

Ἡ γοαῖα δούκισσα οὐδὲν παρατήρησασα, τῷ ἀπεκρίθη.

— Καὶ ποία εἶναι ἡ ἐπίσημος αὐτῆ κυρία;

— Αὐτὴ ἡ Παναγία, κυρία.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐχαίρετισεν, ἀπέστειλε τελευταῖον χαιρετισμὸν πρὸς τὴν Δόλλυ καὶ προσέθηκεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν δούκισσαν·

— Ἐὰν βραβευθῶ θὰ μὲ ἐπανίδητε, κυρία, εἰδὲ μὴ θὰ ἐγκαταλείψω τὴν Ἀγγλίαν.

Ὁ Βανδύκ κατέλυσε ἐν τῷ μεγάρῳ Βλεδφόρτ κειμένῳ ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου.

Ἄμα τοῦ Βανδύκ καταλιπόντος τὰ ἀνάκτορα πασῶν τὰ σκόμματα διηθύνθησαν κατὰ τῆς ἀτυχοῦς Δόλλυ· αἱ φθονεραὶ σύντροφοὶ της τὴν ἔκαμαν νὰ πληρώσῃ ἀκριβῶς τὴν προτίμησιν τοῦ Βανδύκ.

Ἐχωρίσθησαν, ἀλλὰ τῆς Δόλλυ ἡ καρδία εἶχε συντριβῆ. Μετὰ τὴν ἐσπερινὴν προσευχὴν της τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκέψις της.

Ἦτο μεσονύκτιον· ὁ οὐρανὸς ἔλαμπε διὰ τῶν μυρίων νυκτερινῶν του φανῶν, γλυκὺ φῶς ἐφώτιζε τὴν στοάν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐζέτεινε τὰς ἀκτῖνάς του μέχρι τοῦ παλαιοῦ μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον σκυθρωπὸν καὶ ζοφερὸν ἐφαίνετο ὅτι προσεύχεται μετὰ τῶν ἐρειπίων του. Ἀφῆνης θύρα τις τῶν ἀνακτόρων ἀνοίγεται, σκιὰ διέρχεται τὸν ἐξώστην καὶ ὀλισθαίνει κατὰ τὴν μεγάλην κλίμακα, διαβαίνει μόνη τὴν πλατείαν καὶ φθάνει εἰς τὴν θύραν τοῦ μοναστηρίου.

Πῶς ἡ γυνὴ αὕτη ἐξῆλθε, πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἐρείπια ταῦτα, εἶναι δύσκολον νὰ λεχθῆ· ἀλλ' ὅμως βέβαιον εἶναι ὅτι ἐγνώριζε τοὺς διαδρόμους, διότι ἐντὸς ὀλίγῳ στιγμῶν διήλθε τὰς μακρὰς δειροστοιχίας, καὶ φθάσασα εἰς τινα τῶν στοῶν τοῦ παρεκκλησίου εὐρέθη ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ ζωγράφου, διέβη ελαφρῶς χωρὶς νὰ θεωρήσῃ τίποτε περίεξ αὐτῆς, ἔλαβε κάθισμα καὶ ἐτοποθετήθη ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ ὀκρίθαντός του. Ὡ ἐκπληξίς! ὦ χαρὰ! Ἡ γυνὴ αὕτη, ἡ τόσον ὠραία καὶ ἡρεμὸς ἦν ἡ Δόλλυ! Ὁ δυστυχὴς καὶ τεθλιμμένος καλλιτέχνης, ὅστις δὲν ἠδύνατο οὐδὲν νὰ ἀναγράψῃ ἐκ τῆς οὐρανίας ταύτης μορφῆς, τὴν θεωρεῖ νῦν ζῶσαν ἐνώπιόν του· αὕτη μόνη ἔρχεται νὰ τῷ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον. Ἀλλὰ τίς δύναμις τὴν φέρει; τίς σκέψις τῇ δίδει τοσαύτην δύναμιν καὶ τοσοῦτον θάρρος;

Ὁ ζωγράφος ἐγονυπέτησεν ἐνώπιόν της θέλων νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ! Ἀλλ' ἡ Δόλλυ νεύσασα εἰς αὐτὸν νὰ ἐγερθῆ, τῷ δεικνύει τοὺς χρωστήρας. Τὸ βλέμμα της εἰσέδυσεν εἰς αὐτὸν διὰ φλογὸς τοσοῦτον καθαρὰς, ὥστε ἐλησμόνησε τὴν πραγματικότητα τοῦ ὀράματος.

Φερόμενος ὑπὸ τῆς φαντασίας ἐν σφαίρα ἰδεώδεις καὶ αἰθερίας, ἐγκατέλειπε τὴν γῆν, καὶ ἠσθάνετο ἑαυτὸν ζῶντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς!

Ὅτε ἡ κόρη παρετήρησεν ὅτι ὁ ζωγράφος ἐμπνευσθεὶς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐπετέλει μόνος τὸ ἔργον του, ὅτε εἶδεν ὅτι ἡ ἀποτύπωσις τῶν χαρακτήρων τοῦ προσώπου της διεμορφώθη, ἠγέρθη καὶ χωρὶς νὰ εἶπῃ λέξιν, ἀναλαβοῦσα τὸ ἥσυχον καὶ ἀσφαλὲς βῆμά της, ἐξῆλθε τοῦ μοναστηρίου διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ δι' ἧς εἶχεν εἰσελθεῖ.

Ὁ Βανδύκ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀπλανεῖς, τὸ στήθος βεβαρημένον, τὴν φωνὴν ἐσβεσμένην τὴν θεώρει ἀπομακρυνομένην χωρὶς νὰ κάμῃ οὐδὲν κίνημα ἵνα τὴν κρατήσῃ. Δὲν ἦτο πλέον δι' αὐτὸν θνητὴ. Καὶ βλέπων αὐτὴν φεύγουσαν, ἐνόμισεν ὅτι βλέπει τὴν Παναγίαν ἀφιπταμένην πάλιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Καταπεποννημένος ὑπὸ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ πυρετοῦ ἔπεσεν ἐπὶ καθέδρας καὶ ἀπεκοιμήθη.

Ὅτε ἐξύπνησεν ἡ πρώτη του σκέψις ὑπῆρξε νὰ τρέξῃ εἰς τὸν πίνακά του.

Παραφερόμενος υπό χαράς ἐπὶ τῆ θέα τοῦ ἔργου του τὸ ὅποιον ἠσθάνετο ζῶν, ἐγονάτισε καὶ ἠὺχαρίστησεν, εἴτε ἄγγελος ἦτο εἴτε γυνή, τὴν μορφήν ἣτις τῷ εἶχεν ἐμφανισθῆ.

Μάτην προσεπάθησε νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν πέπλον τοῦ μυστηρίου ὑπερ τὸν περιεκάλυπτε. Συνῆθροισε τὰς ἀναμνήσεις του· οὐδεμία προσπάθεια τοῦ νοῦς του ἠδυνήθη νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Συνέχεεν ἐν τῷ πνεύματί του τὴν Παναγίαν καὶ τὴν Δόλλυ· ἵνα συναγάγῃ δὲ τὰς σκέψεις του καὶ ἐξέλθῃ τῆς παραχῆς του ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ πρὸς τὴν νεάνίδα τὸ ἐξῆς γραμματίον· «Εἰπέ μοι ἂν ἀληθῶς εἶσαι ἄγγελος· εἰπέ μοι μὴ θέλῃς νὰ καταστήσῃς παράφρονά τὸν δυστυχῆ καλλιτέχνην, εἰς τὸν ὅποιον ἔδωκες τὴν ζωὴν· εἰπέ μοι τίς μ' ἐπεφάνη τὴν νύκτα ταύτην ἢ Παναγία ἢ σύ; »

Ἡ μεγάλη δούκισσα δ' Ἄλβυ ἦν ἐπιτετραμμένη νὰ ἀναγινώσκῃ πρώτη πᾶσαν ἐπιστολὴν διευθυνομένην πρὸς τὰς περὶ αὐτὴν νεάνιδας. Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς της ὅτε ἀνέγνωσε τὰς γραμμὰς ταύτας.

— Φοβικὴ, ἀνέκραξε! Πρόσωπον τόσον ὑψηλῆς περιωπῆς νὰ προδίδῃ τὰ καθήκοντά του, καὶ νὰ μεταβαίῃ νύκτωρ πρὸς συνάντησιν ἐνὸς ζωγράφου.

Προσεκάλεσε τὴν ἐνοχον. Ἄλλ' ἡ ὀργή της ἐδιπλασιάσθη ὅτε ἡ Δόλλυ γαλήνιος καὶ γλυκεῖα, ὅπως συνήθως, τὴν ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδὲλως ἐνόει τὰς ἐπιπλήξεις της. Ἡ δούκισσα ἣτις ἠλπίζε βαθεῖαν σύγχυσιν καὶ εἰλικρινῆ ἐξομολόγησιν καὶ ἣτις ὑπ' αὐτὸν τὸν ὄρον ἤθελεν ἴσως συγχωρήσει, δὲν παρεδέχθη τίποτε. Ἡ εἰδήσις διεδόθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ δυστυχῆς Δόλλυ ἐξουθενωθείσα καὶ ἀτιμασθεῖσα ἀποπεμφθῆ τὴν ἐπαύριον καὶ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα της.

Δάκρυα, παρακλήσεις, οὐδὲν ἴσχυσαν· τῆ ἀφέθη μόνον ἡ νύξ εἰς μετάνοιαν. Ἡ δούκισσα ἐν ἀποφύγῃ νέον σκάνδαλον προσεκάλεσε τὴν νεάνίδα νὰ κατακλιθῆ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς δωματίῳ. Ἐσήμανε μεσονύκτιον καὶ ἡ Δόλλυ, ὡς καὶ τὴν προτεραίαν ἠγέρθη. Ἀφυπνισθεῖσα ὑπὸ τοῦ κινήματος τούτου τὸ ὅποιον ἐτάραξε τὸν ἀνήσυχον ὑπνον της, ἡ δούκισσα ἠγέρθη καὶ αὐτὴ ἐπιθυμοῦσα δὲ νὰ καταπείσῃ τοὺς πιστεύοντας ἀκόμη εἰς τὴν ἀφώφτητα τῆς Δόλλυ προσεκάλεσε τὰς κυρίας τῶν ἀνακτόρων.

Ἡναψαν δαδάς· ἡ δούκισσα ἀκολουθουμένη ὑπὸ πολυκρίθμου συνοδίας ἔτρεξεν ἐπὶ τὰ ἔχνη τῆς Δόλλυ, ἣτις διέβη αὐθις τὰς μεγάλας αἰθούσας, τοὺς μακροὺς περιβόλους, τὴν εὐρεῖαν πλατεῖαν τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἔφθασεν ὅπως τὴν προτεραίαν εἰς τὴν θύραν τοῦ μοναστηρίου. Οὐδεὶς πλέον ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ἐνοχῆς τῆς δυστυχῆς κόρης. Εἰσῆλθον κατόπιν αὐτῆς εἰς τὸ ἐργαστήριον, καὶ εἶδον τὴν νεάνίδα καθημένην ἀπέναντι τοῦ ἠκριδάντος. Ὁ περὶ αὐτὴν θόρυβος καὶ αἱ δαδες αἰτινες ἔρριπτον ζῶηρον τὸ φῶς τῶν τῆν ἀφύπνισαν.

Ἦτο ὑπνοβάτης, οὕτω δ' ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τὸν καλλιτέχνην ὅστις τῆ ἀπέδωκεν ἐν ἔρωτι ὅ,τι ἐκείνη τῷ ἔδωκεν ἐν δόξῃ. Τοῦ Βανδύκ ἡ

Παναγία ἐβραβεύθη ἐν τῷ διαγωνισμῷ, αὐτὸς δ' ὑπεραπλήσθη ἐν τῇ ἀγλικῇ αὐλῇ τιμῶν καὶ πλοῦτου.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν σκηνὴν ταύτην ἐτελοῦντο ἐν τῷ Ἁγίῳ Παύλῳ οἱ γάμοι τοῦ ζωγράφου Βανδύκ μετὰ τῆς Δόλλυ τῆς θυγατρὸς τοῦ εὐγενοῦς κόμιστος Ρουθβεν.

Δ. Π. Α.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Τὸ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟΥ.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους κατὰ τὰς ὑπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφὰς ἀνευρέθη κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἱατρικὸν ἀνάγλυφον παριστᾶν σικύας καὶ θήκη χειρουργικῶν ἐργαλείων. Πρὸς μείζονα γινώσιν παρατιθέμεθα ἀπεικόνισμα αὐτοῦ (πίναξ Β') δημοσιεύοντες ἅμα καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ ἀναγνωσθείσας διατριβὰς ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας ὑπὸ τῶν κκ. Π. Λάμπρου καὶ Α. Ἀναγνωστάκη, τὴν μὲν ἐν πρωτοτύπῳ, τὴν δ' ἐν μεταφράσει. Χάριτας δὲ πολλὰς ὁμολογοῦμεν τῷ εὐγενεῖ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς διευθυντῆ κ. Α. Δουμάν, ὅστις οὐ μόνον ἐπέτρεψε τὴν δημοσίευσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ προθύμως παρέσχε τὸ ἀπεικόνισμα.

Α' Αἰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου σικύαι.

Ὡς γνωστὸν ἐν ταῖς κατὰ τὴν νότιον κλιτῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφαῖς ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως βᾶθρον τι μαρμαρίνον ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἀνάγλυφος θήκη δίπτυχος μετὰ ἐξ χειρουργικῶν ἐργαλείων, ἐνθεν δὲ καὶ ἐνθεν αὐτῆς παρίστανται δύο σικύη παραπλήσια τὸ σχῆμα πρὸς κώδινα καὶ ἔχοντα πρὸς τὸ ἄνω μέρος κρίκον ἐξ οὗ ἀνηρτῶντο. Τὸ ἐν τῷ ἀνακαλυφθέντι βᾶθρῳ παριστάμενον σκεῦος ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστὸν, διότι φαίνεται ἀπεικονισμένον ὡς κύριον μὲν σύμβολον εἰς τὰ νομίσματα τῆς Αἰγιάλης, πόλεως τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, ὡς πάρεργον δὲ εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἐπιδάουρου. Ἄλλ' ὁ Cadalvene ποιούμενος λόγον περὶ αὐτοῦ λέγει ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῆ τις ὅποιον εἶναι τὸ ἄγνωστον τοῦτο ὄργανον καὶ εἰς ὁποίας θρησκευτικὰς τελετὰς ἐχρησίμευσεν· εἰκάζει ὅμως ἐκ τοῦ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης παρακειμένου ὄψεως ὅτι ἔχει ἀναφορὰν τινα πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ αὐτὸ σύμβολον εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἐπιδάουρου θεωρεῖ τὴν εἰκασίαν του ἐπιβεβαιουμένην καὶ ὑποθέτει ὅτι ἀνηρτᾶτο ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἄνω κρίκου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ τῆς υἰείας εἰς ἃν ἦτο ἀφιερωμένον¹. Ὁ Borrell περιγράφει τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ὡς

¹ Recueil de medailles grecques, inédites. Paris, 1828. σελ. 226.

ἄγνωστόν τι σύμβολον παρεμφερές ἀγγεῖω ἄνευ λαβῶν καὶ ἀνεστραμμένω, ἔχοντι δὲ ἀντὶ βάρσεως κρίνον πρὸς ἀνάρτησιν, ἀλλ' ἀπέχει τοῦ προσδιορίσαι αὐτό ¹. Τέλος δὲ πάντων ὁ Birch ² γράφας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκτεταμένῃν πραγματείαν φρονεῖ ὅτι ἀνεκάλυψεν εἰς τίνα χρῆσιν ἦτο προσδιορισμένον. Λέγει δὲ ὅτι ἐν τινι μνημείῳ τοῦ ἱατροῦ Ἰάσωνος, δημοσιευθέντι ἐν ταῖς Antiquités du Cabinet de Pourtalès Gorgier (Fol. Paris, 1834, pl. XXXV) φαίνεται ἀπεικονισμένον τὸ περι οὗ ὁ λόγος ἐργαλεῖον πλησίον τοῦ ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ θεραπευομένου ἀσθενοῦς· συμπεραίνει λοιπὸν ὅτι εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου ὀνομαζόμενος aeneus clyraeus καὶ ὑπὸ τοῦ Τιμάρχου παρ' Ἀθηναίῳ (ΙΑ', 501 f.) χαλκοῦς ὀμφαλός, ὅστις ἐκρέματο διὰ σχοινίου εἰς τὰ λακωνικὰ βαλκανεῖα ἵνα δι' αὐτοῦ κανονίζηται ἡ θερμότης τοῦ δώματος.

Ἡ ἀνακάλυψις ὅτι τὸ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης σύμβολον εἶναι σικύα ὀφείλεται εἰς τὸν υἱὸν μου Ἰωάννην ὅστις περιοδεύων μετ' ἐμοῦ εἰς Ἰταλίαν κατὰ τὸ ἔτος 1868 καὶ ἐρευνῶν μετ' ἐπιστημονικοῦ ζήλου τὰς ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως ἀρχαιότητας, εἶδεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν χαλκίνων ἀντικειμένων ἐξ ἧ ὀκτῶ σκευῆ ὁμοιότατα πρὸς τὸ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης σύμβολον. Ἐρευνήσας δὲ καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ταῦτα ἦσαν σικύαι εὐρεθεῖσαι ἐν Πομπηΐᾳ ἄσμενος διεκοίνωσέ μοι τὴν ἀνακάλυψιν. Ἐπίσθην λοιπὸν ἀδιστακτικῶς περὶ τούτου καὶ ἐν τῇ ἐμῇ πραγματείᾳ περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀμοργοῦ προσδιώρισα τὸ σύμβολον ὡς σικύαν· περιγράψας δὲ καὶ ἄλλων πόλεων νομίσματα ἐν οἷς εὐρίσκεται τιοῦτον σκεῦος, κατέδειξα ὅτι ἡ σικύα ἀπεικονίζετο ἐπὶ νομισμάτων τῶν πόλεων ἐκείνων ἐν αἷς ἐλατρεύετο ὁ Ἀσκληπιός. Ἐπίσθην δὲ πληρέστατα ὅτι τὸ περι οὗ ὁ λόγος σκεῦος εἶναι σικύα καὶ οὐχὶ ἄλλο τι χειρουργικὸν ἐργαλεῖον ἐκ τε τοῦ σχήματος αὐτοῦ καὶ διότι ἡ σικύα ἦτο ἐν μεγίστῃ χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἱατροῖς· διὸ καὶ ὁ Γαληνὸς πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μνημονεύει διὰ μακρῶν τῆς σικύας, λέγων σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἐξ ἧς· «Σικύα δύναται τὴν ὕλην κενῶσαι, ὀδύνην λύσαι, φλεγμονὴν μειῶσαι, ἐμπνευμάτως διαφορῆσαι, ὑρέξεις ἀνακτῆσασθαι, ἄπνον στόμαχον τονώδη ποιήσασθαι, μεταφέρειν κρῆματα καὶ ξηρᾶναι καὶ αἰμορραγίας ἐπισχεῖν καὶ ἐμμήνων φθοροποιεῖς· ἠδυνάμεις ἐλκύσαι καὶ ἐμμηνα κουφίσαι.» Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ σικύα ἐποίησε τοσαῦτα θαυμάσια εὐκολον εἶναι νὰ ἐξηγήσῃ τις διατί αὕτη παρουσιάζεται ὡς κύριον ἱατρικὸν ἐργαλεῖον τῶν ἀρχαίων ἀσκληπιαδῶν, καὶ διατί παρίσταται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱατρικὸν σύμβολον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν πόλεων ἐκείνων ἐν αἷς ἐλατρεύετο ὁ Ἀσκληπιός.

Ἡ σικύα ἦτο πρὸ πάντων ὑελίνη καὶ ὀστεινή, ὁ δὲ Νίκανδρος ³ καὶ ὁ Κέλσος ⁴ ἀναφέρουσι χαλκήρη καὶ ὁ Λουκιανὸς, ⁵ ἀργυρᾶν. Σημειούσθω δὲ

¹ Numismatic Chronicle. 1843. σελ. 174.—² Numismatic Chronicle. 1843. σελ. 193.—³ Θεριστὰς, σ. 921 καὶ παρ' Ἀθηναίῳ, Θ. 386 d.—⁴ Celsus II, 11.—⁵ Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον καὶ πολλὰ βιβλία ὠνούμενον. Κεφ. 29.

ὅτι καὶ αἱ μέχρι τοῦ νῦν ἐν χρήσει ὑελίνοι σικύαι φέρουσαι τὸ αὐτὸ σχῆμα ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχουσι πλατύτερον τὸ στόμιον.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς πραγματείας μου ὁ μὲν κ. Huber ¹ γράφας βιβλιοκρισίαν αὐτῆς παραδέχεται ὅτι τὸ ἐν ταῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης σύμβολον εἶναι σικύα, ὁ δὲ κ. Arnold ² ἀναλύων τὴν πραγματείαν μου παραδέχεται ἐπίσης τὴν περὶ σικύας γνώμην, προστιθεὶς ὅτι ἐν τῷ Βρετανικῷ μουσείῳ ὑπάρχει σικύα χαλκίνη προσελθούσα ἐκ Κερκύρας ἀπαράλλακτος κατὰ τὸ σχῆμα ὡς ἡ ἐν ταῖς νομίσμασι τῆς Αἰγιάλης εἰκονιζομένη.

Ὁ κ. Becker ³ ὁμῶς προοιμιαζόμενος ὅτι οὐδ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδ' ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀναφέρεται ἐν Αἰγιάλῃ ἰδίαι τις πηγὴ ἢ ῥυαξ, αἵτινα ἦσαν συνήθη εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἱερά τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀποφαίνεται διὰ μακρῶν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἐν Αἰγιάλῃ ναὸς τις ἢ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ συμπεραίνει ὅτι οὐδὲ τὸ ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς πόλεως ταύτης σύμβολον εἶναι δυνατόν νὰ ἦναι σικύα.

Τέλος ὁ κ. Friedlaender ⁴ ποιῶν μνείαν πασῶν τῶν ἐκφρασθεισῶν γνώμων καὶ προσθεὶς καὶ ἄλλα τινὰ παραπλήσια σύμβολα εὐρισκόμενα ἐν νομίσμασι, οὐδεμίαν ἐπιφέρει ἰδίαν γνώμην, ἐπιλέγων ὅτι τὸ ζήτημα μένει ἄλυτον μεχριστοῦ νέαι ἐπέλθωσι μαρτυρίαι πρὸς βεβαίωσιν.

Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἄνω μνημονευθέντος ἀναγλύφου ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς προσεπικυροῖ τὴν γνώμην μου λύει ἀφ' ἑτέρου ἠριστικῶς τὸ ζήτημα.

Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

Β' Τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου χειρουργικὰ ἐργαλεῖα.

Τὸ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ ἀνευρεθὲν ἀνάγλυφον, οὗ τις τὴν ἐξήγησιν μ' ἐκάμετε τὴν τιμὴν νὰ μοι ἀναθέσθε ἐν τῇ προλαβούσῃ συνεδριάσει, παριστᾷ, καθὰ νομίζω, τὴν ὀργανοθήκην σικυαστοῦ· εἶναι δὲ σπουδαιότατον, διότι μανθάνομεν πρῶτον ἦδη ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπῆρχον χειρουργοὶ ἔχοντες τὴν εἰδικότητα τῆς ἐπιθέσεως σικυῶν, ὅπως καὶ σήμερον ὑπάρχουσι τοιοῦτοι ἐν ὅλαις ταῖς πρωτεύουσαις πόλεσι τῆς Ἀνατολῆς.

Διότι ὄντως ἀνὰ μέσον τῶν δύο σικυῶν, αἵτινες ἄνευ ἀντιρρήσεως ἀναγνωρίζονται, βλέπει τις ἐπὶ τοῦ μαρμαροῦ ἀπεικονιζομένην λαμπρὰν χειρουργικὴν θήκην δίπτυχον, ἣτις περιέχει μόνον τὰ ἐργαλεῖα, αἵτινα ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῶν χαρακτῶν σικυῶν. Ταῦτα δ' εἶναι ἔξ.

1) Τρία ἀμβλέα μαχαίρια τῶν ὁποίων ἡ ἀκμὴ καθ' ὑπερβολὴν κυρτὴ, ὑπενομιμίζει τοὺς νεωτέρους κατασχεστῆρας. Εἶναι ἄνευ ἀμφιβολίας οἱ κατασχεστῆρες τῶν ἀρχαίων, οὓς εὐρίσκομεν μνημονευομένους ἐν ἔπασσι τοῖς χειρουργι-

¹ Numismatische Zeitschrift. Wien, 1870, σελ. 239—246.—² Numismatic Chronicle, 1873. σελ. 125—129.—³ Numismatische Zeitschrift. 1870. σελ. 349—384.—⁴ Διδόθ. σελ. 385—388.

κοίς τῶν Ἑλλήνων συγγράμμασιν. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ οἱ τρεῖς εἶναι ὅμοιοι τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ἢ ὅτι ὁ χειρουργὸς ἤθελε νὰ ἔχη ἀνάλογον μὲ τὴν ἔκτασιν τῆς πελατείας του προμηθεῖαν, ἢ ὅτι μετεχειρίζετο συγχρόνως καὶ τοὺς τρεῖς κατασχεσθήρας καὶ οὕτω διὰ μιᾶς τριπλῆν κατεργάζετο ἀμυγῆν. Ἐν τῇ χειρουργικῇ Παύλου τοῦ Αἰγινήτου ἀναγινώσκουμεν. «Τινὲς οὖν ἐπενόησαν ὄργανον πρὸς τοῦτο τρεῖς σμιλία ζεύξαντες ὁμοῦ, ὅπως τῇ μιᾷ ἐπιβολῇ τρεῖς γίνοντο διακρίσεις» (Κεφ. ΜΑ' ἐκδ. Briau). Ἡ τελευταία ὁμοῦ αὕτη ὑπόθεσις εἶναι ἥττον πιθανή· διότι ὄχι μόνον τὰ τρία ἐνταῦθα περικελευμένα σμιλία εἶναι χωριστά, ἀλλὰ στεροῦνται καὶ πάσης ἀρθρώσεως, ἐξ ἧς ἠδύνατό τις νὰ κρίνῃ ὅτι ἀποτελοῦσι σύνθετον ἐργαλεῖον. Πιθανῶς τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι ἐποχῆς ἀρχαιοτέρης ὅτε τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα δὲν εἶχον φθάσει εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἐντελείας. Τὸ πολὺ ἠδύνατό τις νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὁ χειρουργὸς ἐξετέλει πολλαπλᾶς ἐντομὰς συλλαμβάνων ταυτόχρονως τὰ τρία ταῦτα κοπτερὰ ἐργαλεῖα.

2) Δύο ἐκ τῶν λοιπῶν ὀργάνων τῶν περιεχομένων ἐν τῇ περιέργῳ ταύτῃ θήκῃ ἔχουσι τὸ σχῆμα κυρτῶν σμιλιῶν. Εἶναι καθὼς καὶ τὰ πρῶτα ἀπαράλλακτα. Ἄνευ ἀμφιβολίας εἶναι τὰ κοινὰ σμιλία, ἅτινα ἐπὶ Ἰπποκράτους ἔκαμνον τὴν ἐργασίαν τῶν κοινῶν κατασχεσθῆρων. «Μαχειρίοις δὲ (κατακρούειν) τοῖς καμπύλοις ἐξ ἄκρου, μὴ λίην στενοῖς». (Περὶ ἰητροῦ, 7. ἐκδ. Littre IX, 214). Ἀργότερα βεβαίως τὰ μετεχειρίζοντο πρὸς ἀμυγῆν τῶν ἀνωμάλων ἐπιφανειῶν, π. χ. τοῦ κοίλου τοῦ αὐχένου, ὅπου ὁ ἰδίως κατασχεστήρ δυσκόλως θὰ ἐνήργει καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς ἰσχυοῖς. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης μου παρατηρῶ ὅτι ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν ἀναγλύφῳ ὁ χειρουργὸς τοῦ ὁποῦ ἢ θήκη ἦν προμηθευμένη μὲ τρεῖς εἰδικούς κατασχεσθῆρας, εἶχε δύο μόνον σμιλία, ἐξ οὗ καταδείκνυται ὅτι ταῦτα ἐξαιρετικῶς ἦσαν ἐν χρῆσει καὶ ὅτι αἱ ἐπιφάνειαι ἄς προὔκειτο νὰ τάμῃ δὲν ἐπέτρεπον τὴν ταυτόχρονον ἐφαρμογὴν πολλαριθμῶν μαχειρίων.

3) Τὸ μόνον ὄργανον ὅπερ μοι φαίνεται δύσκολον νὰ ἐξηγήθῃ εἶναι τὸ τελευταῖον πρὸς δεξιὰ. Διατί ἐν εἰδικῇ χειρουργικῇ θήκῃ χρησιμευούσῃ πρὸς ἐφαρμογὴν χαρακτῶν σικυῶν εὐρίσκεται ἐργαλεῖον ἀμβλὺ καὶ καμπύλον; Ἡ μόνη δυνατὴ ἐξήγησις εἶναι ὅτι τοῦτο ἐχρησίμευε πρὸς ἀπόσπασιν τῶν σικυῶν. Εἶναι λοιπὸν πιθανῶς μῆλη κυρτῇ ἐν εἴδει ἀγκύστρου, ἀρμολία εἰς τὸ νὰ ὑπεισδύῃ κάτωθεν τῆς προσαρμοσθείσης ἤδη σικύας, ἵνα διανοιγῇ ὁδὸν πρὸς τὸν ἀέρα. Καὶ βεβαίως καλλίτερον θὰ ἦτο τὸ μέσον τοῦτο ἢ τὸ νὰ περιτυλίσσηται ἢ σικύα ἐν πανίῳ βεβρεγμένῳ ἐν θερμῷ ὕδατι, εἰς τὸ ὅποιον κατέφευγον ἐν δυσκόλοις περιστάσεσι· καὶ ἀληθῶς τὸ μέσον τοῦτο καὶ σήμερον ἔτι δὲν θὰ ἦτο ἀπορρίψιμον. Δὲν ἐνθυμούμαι ἐὰν ἀνεγνώσα εἰς ἀρχαίαν τινα ἰατρικὴν συγγραφέα περὶ τοιαύτης τινὸς ἀγωγῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι λόγος νὰ φανῇ ἀπίθανος τοιαύτη ὑπόθεσις.

Α. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ.

ΜΗΛΟΣ

Ὁ σχολάρχης Ἐρμουπόλεως Σύρου κ. Α. Βλαστός ἐδημοσίευσε διὰ τῆς ἐφημερίδος *Παρόσης* (φύλλ. τῆς 5 καὶ 8 Ἀπριλίου 1877) ἐπιστολὰς δύο περὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ ἀνευρεθέντων ἀγάλματων. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐραυζόμεθα ἐν συνόψει τὰ ἐπόμενα.

Μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου ὁ δικηγόρος κ. Ἰ. Νοστράκης ἀνασκάπτων ἐν Μήλῳ ἰδιόκτητον ἀγρὸν, κείμενον εἰς τοὺς πρόποδας τῆς κλιτύος, ἐνθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Μηλίων κατὰ τὴν θέσιν *Κλίμα*, παρὰ τὴν παραλίαν, ἐνθα σώζονται τὰ λείψανα τῶν νεωσοικῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ καλεῖται νῦν ἡ θέσις *Tarsarās*, ἀνεῦρε πέντε ἀγάλματα, ὧν τὸ πρῶτον γυναικεῖον, φέρον ποδῆρη χιτῶνα, οὔτινος αἱ πτυχαὶ εἰσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον φυσικαὶ καὶ οὐχὶ βεδιασμένα, συνίσταται ἐκ δύο τμημάτων μαρμάρου λευκοῦ, καὶ ἀνευρέθη μόνον ὁ κορμὸς ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω, κείμενος ἐντὸς τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος, καὶ φέρον περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος ὀπήν, δι' ἧς προσηρούετο τὸ ἄνω μέρος τὸ μῆλω ἀνευρεθὲν τὸ δεῦτερον παριστᾷ ἄνδρα φυσικοῦ μεγέθους, οὔτινος λείπει ἡ κεφαλὴ, τὸ δεξιὸν ἄνω ἄκρον ἐκ τοῦ μέσου περίπου τοῦ βραχίονος, καὶ τοῦ δεξιοῦ κάτω ἄνωθι τῆς ποδοκνημικῆς ἀρθρώσεως. Τὸ ἀριστερὸν ἄνω ἄκρον καλύπτεται ὑπὸ χιτῶνος ἀπὸ τοῦ ὧμου κατερχομένου πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐν πτυχαῖς τεχνικαῖς καὶ καθικνουμένου μέχρι κνημῶν ὁ θώραξ μετὰ τοῦ ἐπιγαστρίου καὶ ἐτι ὀλιγον κάτωθι τοῦ ὀμφαλοῦ ἐστὶ γυμνόν, ὡς καὶ τὸ δεξιὸν ἄνω ἄκρον, νεῦον πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἠκρωτηριασμένον ἐκ τοῦ μέσου τοῦ βραχίονος. Ἡ κεκομμένη δεξιὰ κνήμη τοῦτου τέταται πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ ἀριστερὸν (κάτω ἄκρον) σῶον μετὰ τοῦ ὠραίου ποδός, στηρίζεται ἐπὶ συνεχοῦς βάσεως· τὸ ὕψος τοῦ ἀγάλματος τούτου ἀπὸ τῶν κλειδῶν μέχρι τοῦ πέλατος τοῦ ἀριστεροῦ ποδός εἶναι 1,47· τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ὠμοπλατῶν 0,50.

Ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος τούτου εὕρηται ἐπιγραφή

Θεοδωριδᾶς Λαιστρα
τω Ποσειδᾶνι

Τὸ τρίτον τὸ καὶ σπουδαιότατον, συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, κανονικώτατα συνδεομένων περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος διὰ σιδήρου καὶ μολύβδου ἐν ὁμαῖς διατηρουμένων ἀκεραίων.

Τὸ ἄγαλμα τοῦτου παριστᾷ τὸν Ποσειδῶνα ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βάθρου τοῦ δευτέρου ἀγάλματος. Εἶναι δὲ ἀνδρῆας μέγας, πελώριος, γυμνός τὸ στήθος καὶ τὰς χεῖρας, τέχνης καλῆς, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, φέρων γένεια ἐν βοστρυχοῖς ὡς καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν στροφίον· φέρει μέρος χιτῶνος μόνον περὶ τὴν ἀριστερὰν ὠμοπλάτην καλῶς ἐξεργασμένον καὶ ἀκέραιον, περὶ δὲ τὴν ὀσφύν φέρει περιελιγμένον μέχρι τοῦ μέ-

σου τῶν κνημῶν πολύπτυχον χιτῶνα, ἐφ' οὗ ἐπερείδεται ἡ ἀριστερὰ χεὶρ· τὰ νῶτα τοῦ ἀνδριάντος δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξεργασμένα· φέρει δὲ ἀκρωτηριασμούς ἐκτὸς τῶν βωθῶνων τῆς ῥινός, περὶ τὰς χεῖρας, ὧν τῆς μὲν δεξιᾶς σώζεται ὁ βραχίονας μέχρι τοῦ καρπού, μεθ' οὗ συνείχεται δι' ἤλου ἡ μήκω ἀνευρεθεῖσα χεὶρ· ἡ δὲ ἀριστερὰ δὴ πλὴν μικροῦ μέρους τοῦ ἀντιβραχίου, καθ' ὅσον ὁ καρπὸς καὶ ἡ φάλαγγξ ἐπερείδονται ἀκέραια περὶ τὸν ἀριστερὸν γόμφον· ἀλλὰ καὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ ἰνίον ἦτο πρόσθετον ἐξ ἄλλου τεμαχίου, καθότι εἶναι ὁμαλώτατα κεκομμένον καὶ φέρει περὶ τὸ μέσον ὀπὴν, δι' ἧς προσηρμόζετο τὸ ἔλλειπον, ὥστε κατὰ μέτωπον οὐδεμίαν παρουσιάζει ἔλλειψιν ἢ κεφαλὴν τῶ ὀρώντι. Τὸ δεξιὸν κάτω ἄκρον μέχρις ἀστραγάλων σωζόμενον τέταται πρὸς τὰ ἔμπροσθ (ὁ ποὺς ἀπεκέκοπτο), ἡ δὲ ἀριστερὰ κνήμη τέταται πρὸς τὰ ὀπίσω. Εἶναι δὲ καὶ αὕτη ἀποκεκομμένη ἀνω τῆς ποδοκνημικῆς ἀρθρώσεως. Οἱ πόδες στηρίζονται ἐπὶ συνεχοῦς βάσεως. Παρὰ δὲ τὴν δεξιὰν κνήμην κεῖται δελφίς ἀνεστραμμένος μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, στηριζομένην ἐπὶ τῆς ῥηθείσης βάσεως, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα πρὸς τὰ ἄνω διακρίνονται δὲ καλῶς οἱ ὀφθαλμοί, ῥίς, στόμα, πτέρυξ κτλ. τοῦ δελφίνου, οὗ ἡ οὐρὰ δὲν ἀνευρέθη εἰσέτι, προσαρμοζομένη δι' ἤλου χαλκοῦ· ἐπίσης καταφαίνονται καὶ αἱ ὀπαί, ἐνθα προσηρμόζοντο τὰ λοιπὰ πτερύγια τοῦ δελφίνου.

Τὸ ἄγαλμα εἶναι ἀπὸ κεφαλῆς μέχρις ὀσφύος 1,60 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου· ἀπὸ δὲ τῆς ὀσφύος μέχρι τῶν ποδῶν 1μ, 23 ὥστε τὸ ὅλον ὕψος τοῦ ἀγάλματος εἶναι 2μ, 83· ἡ μέση 1,50· ἀπὸ βραχίονος εἰς βραχίονα 1,20· ἡ δὲ κεφαλὴ ἔχει 0,90 περιφέρειαν.

Τὸ τέταρτον εἶναι γυναικεῖον, μικροῦ μεγέθους, καλῆς τέχνης ἐκ μαρμάρου λευκοῦ καὶ οἰοεὶ διαφανοῦς, ἀνευ κεφαλῆς, ἀκέραιον δὲ κατὰ τὰ λοιπὰ· καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς καλύπτει τὸν δεξιὸν μαστόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει πρὸς τὸ ἀριστερὸν, ἐνθα παρίσταται ὠραῖον κοράσιον, ἐπιμελέστατα κεκοσμημένον, καὶ κρατοῦν μῆλον (:) ἐν τῇ χειρὶ· ἡ δὲ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ τραχήλου ἐμπεριείχεται ἐντὸς κοιλώματος κατεσκευασμένου πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἐχει δὲ ὕψος ἀπὸ τῶν κλειδῶν μέχρι τῆς βάσεως 1 μέτρον.

Τὸ πέμπτον εἶναι ἀνδρὸς ἐφίππου, ὅπερ δὲν ἐξήχθη εἰσέτι ὀλόκληρον. Ἀπαντα δὲ τὰ ἀγάλματα ταῦτα εὐρέθησαν ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους καὶ ἐντὸς οἰκοδομήματος, καθὰ προεξέθεμεν, παρὰ τὸ ἀρχαῖον Νεώριον τῶν Μηλίων. Τὸ δὲ σπουδαιότατον πάντων ὅτι ἀνεκαλύφθη οἰκοδόμημα θολωτὸν, ἐν ᾧ τίς οἶδε τί θὰ ἐμπεριέχεται; Προϊούσης δὲ τῆς ἀνασκαφῆς πιθανὸν νὰ ἐκχωσθῇ ἀκέραιος ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀλλὰ τὰ ἀναβλύζοντα ὕδατα καὶ τὸ ἀτελὲς καὶ ἀσκοπὸν τῆς μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆς ἀναμφιβόλως θὰ βραδύνωσι τὴν ἐργασίαν· ὅθεν πεποίθαμεν ὅτι καιρὸς εἶναι ἤδη ἢ Ἀρχαιολογικῆ

ἐταιρία νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν πρόνοιαν διὰ τὰ περαιτέρω, καὶ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου δραστηρίως.

Βορείοτερόν τι τῆς θέσεως τῶν ἀγαλμάτων ἀνευρέθη πλάξ μαρμαρίνη, ἐνεπίγραφος, τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐν ᾗ ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα *Τίτος, Αἴλιος, Ἀριστόδαμος* κτλ. κτλ. φέρει δὲ ἡ πλάξ ἐπὶ τοῦ δεξιῦ ἄκρου τοῦ πάχους ἀνωθι ἀρχαιότατα γράμματα, ἀλλ' εἶναι συνέχεια ἐπιγραφῆς πιθανὸν εἰς οἰκοδομὴν τινα ἀνηκούσης.

ΟΛΥΜΠΙΑ

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων περιεργόν ἐστι ἡμικυκλικὸν οἰκοδόμημα ἐκ κεράμων ἐκτισμένον ἐξέδρα ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἧτις ἀνευρέθη κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κατέναντι τοῦ Κρονίου λόφου. Ἐν ταύτῃ εὐρέθησαν δεκατέσσαρα ἀγάλματα, ὧν τέσσαρα μὲν ἀνδρεῖα, δύο παιδικὰ καὶ δυτὴ γυναικεῖα. Ἐκ τούτων τὰ μὲν πλείονά εἰσι βεβλαμμένα, ἐξέχει ὅμως ἐπὶ τέχνην καὶ διατηρήσει ἐν παριστάν φιλόσοφον τηβεννόφορον ἔχοντα ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν χειρῶν θύλακα ἐν ᾗ ἐναπετίθεντο οἱ κύλινδροι.

Ἐν τῇ ἐξέδρα ταύτῃ εὐρέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ ὧν ἡ μὲν εὐρεθεῖσα κάτωθεν βῆθρου δίχα τετμημένου εἶναι ἀναθηματικὴ τῆς πόλεως τῶν Ἠλείων εἰς τὴν μητέρα Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ «Βίβουλίαι Ἀλκίαι Ἀγριπί[πίναι]» ἡ δὲ ὁμοίως εὐρεθεῖσα ἐπὶ βῆθρου ἠκρωτηριασμένου εἶναι ἀναθηματικὴ τοῦ Ἡρώδου εἰς τὴν «Ἀννίαν Φαυστεῖναν Σεβαστήν» τὴν θυγατέρα Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου. Ἄλλη ἐπιγραφή εὐρέθη περισώζουσα μάλιστα καὶ ἐρυθροῦ χρωματισμοῦ ἔχνη ἐπὶ βῆθρου ὅπερ δύο ἔχει ἐπιγραφὰς καὶ δύο ἐπ' αὐτοῦ σφραγῆς εἶνε ἀγάλματα. Ἡ μὲν ἡ πρὸς ἀριστερὰν εἶναι «Ἡ τῶν Ἠλείων πόλις Μαρκία Κλαυδία Ἀλκία Ἡρώδου καὶ Πηγίλλης θυγατρίους» ἡ δὲ πρὸς δεξιὰ «Ἡ τῶν Ἠλείων πόλις Κλαυδία Βίβουλίη Πηγίλλη Ἡρώδη Ἡρώδου καὶ Πηγίλλης υἱῶ». Εὐρέθη δὲ καὶ ἄλλη ἐπιγραφή διπλῆ καὶ αὕτη ἐπὶ βῆθρου τεθραυσμένου δυστυχῶς, ὥστε ἐλλεῖπει ἡ ἀρχὴ τῶν ἐπιγραφῶν. Διακρίνεται μόνον ἀριστερὰ «Βήρου καὶ Αἰνίας Φαυστεῖνης Σεβαστῆς Ἡρώδης» δεξιὰ δὲ Αὐρηλίου Κασσαροῦ Βήρου καὶ Αἰνίας Φαυστεῖνης Σεβαστῆς Ἡρώδης.

Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι τὰ τῆς ἐξέδρας ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἡρώδην.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΧΟΛΗ

Συνεδριάσεις τῆς 31 Μαρτίου.

Ὁ κ. Κατλερ ὁμιλεῖ περὶ τινος ἀναγλύφου ἐξ Ἐπιδαύρου.

Ὁ κ. Κούρτιος ἐξακολουθεῖ τὴν περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπία ἀνασκαφῶν ἐκθεσὶν τοῦ.

Ὁ κ. Φὸν Δοὺν περὶ τινος σαρκοφάγου ἐκ Μικρῆς Ἀσίας μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων.

Συνεδριάσεις τῆς 14 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. Κατλερ περὶ ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν ἀμοφορέων φοινικικῆς κατασκευῆς.

Ὁ κ. Ρουσόπουλος περὶ νομισμάτων τοῦ τυράννου τῶν Φερρῶν Ἀλεξάνδρου.

Ὁ κ. Ἰούλιος περὶ δύο ὀρειχαλκίων ἀγαλαμάτων ἐκ Πελοποννήσου.

Ὁ κ. Μιλχαϊφερ περὶ μαρμαρίνης κεφαλῆς ἀττικῆς τεχνοτροπίας.

Τὸ β' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τῆς Σχολῆς θὰ ἐκδοθῆ τὸν προσεχῆ Ἰούνιον.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΧΟΛΗ

Συνεδριάσεις τῆς 5 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. Δουμόν ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐν τῷ περιοδικῷ Κέκροπι δημοσιεύσεων τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει περὶ τῶν ἐν Δήλῳ ὑπὸ τοῦ κ. Ομόλ ἐνεργουμένων ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. Τισσὼ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ὁμιλεῖ περὶ τῆς Λιβύης τοῦ Ἡροδότου.

Ὁ κ. Κ. Παπαρηγόπουλος ἀναγινώσκει ἐκθεσὶν τοῦ κ. Κ. Καραπάνου περὶ τῶν ἐν Δωδώνῃ ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. Νικολαΐδης ἐξακολουθεῖ τὴν περὶ τοπογραφίας τῆς Γιάδος ὁμιλίαν τοῦ.

Συνεδριάσεις τῆς 18 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. Δουμόν ὁμιλεῖ περὶ τινων ἐπιγραφῶν ἀποσταλεισῶν ἐξ Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ κ. Νερούτσου, καὶ περὶ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς Σμύρνης ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδοπούλου Κεραμέως.

Ὁ κ. Κ. Παπαρηγόπουλος ἀναγινώσκει μελέτην περὶ τῆς γενομένης ἐν τῷ βυζαντικῷ κράτει ἀναμορφώσεως ὑπὸ τῶν εἰκονοκλαστῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ κ. Κουπιτώρης ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς ἑλλην. Ἐκκλησίας ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τοῦ τελευταίου συγγράμματος τοῦ κ. Στέβενσον.

Αἱ συνεδριάσεις τοῦ ἐν τῇ Γαλλικῇ Σχολῇ Ἰνστιτούτου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας διεκόπησαν, καὶ θὰ ἐπαναληφθῶσι τὸν χειμῶνα.

Τὸ δ' καὶ ἐφυλλάδιον τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας (Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος) ἐξεδόθησαν ὁμοῦ. Περιεχόμενα αὐτῶν.

Κ. Κόντου, διορθωτικὰ εἰς τὰς λέξεις μεθ' ἱστοριῶν ἐκ τῶν Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου λόγων.

Ο. Ρίμαρ, παρατηρήσεις εἰς τὰ αὐτὰ σχόλια.

Κ. Σάθα, ἀποσπάσματα ἑλλήνων ἱστορικῶν § 1. Χαιρήμονος Αἰγυπτιακά.

Π. Γιράρδ, Βοιωτικαὶ ἐπιγραφαί.

Α. Ἀναγνωστάκη, Ἀνάγλυφον παριστᾶν χειρουργικὴν θήκην.

Ἰουλίου Μάρτα, Τεμάχια ἀγγείων ἀθηναϊκῶν φέροντα ὀνόματα ἀρχόντων.

Π. Λάμπρου, Ἡ σικύα ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἀσκληπιείου.

Θ. Ομόλ, Ἀνάσκαφαί ἐν Δήλῳ.

Α. Δουμόν, Προτομαὶ κοσμητῶν τῆς ἀττικῆς ἐφηβίας § 1. Ἡλιόδωρος καὶ Σωσίστρατος.

Τ. Μάρτα, Ἐπιγραφή εὑρεθεῖσα ἐν Σπάτα.

Ι. Παρταζίδου, Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ.

Κ. Καραπάνου, Ἡ Δωδώνη καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῆς.

Ε. Ἐξέρ, Ἀνέκδοτα Δωδωναῖα ἐπιγραφή.

Βιβλιογραφία, Συνεδριάσεις τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς ἑλλ. ἀλληλογραφίας, Εἰδήσεις καὶ ἀλληλογραφίαι.

Πιρακες τέσσαρες, τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἀσκληπιείου, δύο κοσμηταὶ καὶ τεμάχια ἀγγείων.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐνεκα πληθῆος ὕλης αἱ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνασκαφῶν ἐκθέσεις θὰ καταχωρισθῶσιν ἐν τῷ προσεχῆ τεύχει, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ περὶ τῶν ἐν Δωδώνῃ ἀνασκαφῶν ἐκθεσις τοῦ κ. Κ. Καραπάνου.

— Ἡ ἐν Σπάρτῃ ἐκδιδομένη ἐφημερίς Εὐρώτας ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 24 Μαρτίου ἀναγγέλλει ὅτι ἐν τινι ἀγρῷ ἀνευρέθη πλάξ ἐπιτάφιος ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε

Α υ σ α ν δ ρ ῖ - δ α χ α ῖ ρ ε

β ι ὠ σ α ς ἔ τ η κ'

— Ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ἠγοράσθη καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βαρθολομαίου σαρκοφάγος ἀρχαῖος τέχνης βωματικῆς, εὑρεθεῖς μὲν ἐν Καστελορριζῷ τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν δ' ἐνταῦθα κομισθεῖς ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου κ. Π. Κομνηνοῦ. Ὁ σαρκοφάγος εἶνε μικροῦ παιδός, ἐμφαίνονται δ' ἔτι αἱ ὀπαί

των σιδηρών αὐτοῦ σφηνωμάτων. Ἐπί τῶν τεσσάρων ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων εἰσι γεγλυμμένοι τέσσαρες μυθολογικαὶ παραστάσεις ἐν αἷς διὰ μετρίως ἐργασίας παρίστανται δεκαεξὶ πρόσωπα. Τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σαρκοφάγου κοσμοῦσι κομψοὶ κίονες κορινθιακοῦ ρυθμοῦ.

— Αἱ ἐν Ἀθήνῃ ἀνασκαφαὶ ἐξακολουθοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Θωμᾶ Ὁμόλ μέλους τῆς Γαλλικῆς σχολῆς. Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ *Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* δημοσιεύεται μακρὰ αὐτοῦ ἐκθέσις. Πλὴν ἄλλων ἀνευρέθησαν 34 ἐπιγραφαὶ ὧν τινες μὲν ἀναθηματικαί, τινὲς δὲ προξενίας ψηφίσματα καὶ ἄλλα διαφόρου περιεχομένου.

— Τὸ τεμάχιον τῆς μετόπης τοῦ Παρθενῶνος τὸ κοινῶς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τὸ τεμάχιον τοῦ *Caltajo* ἀνήκον εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Δουκὸς τῆς Μοδένης, περιήλθε νῦν ἐκ κληρονομίας εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἀρχιδουκῆς Καρόλου τῆς Αὐστρίας, ἐπετρέπη δ' ἵνα σταλῶσιν ἐκμαγεῖα αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὰ Μουσεῖα. Ἐν τούτων ἐστάλη καὶ εἰς τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον ὅπου ὡς γνωστὸν ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ ἄλλα, τὰ κλαπέντα ὑπὸ τοῦ Λόρδου Ἐλγίνου· ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ τεμαχίου τούτου ἐν τῇ μετόπῃ εἰσέτι δὲν ὤρισθη.

— Σπουδαίαν συλλογὴν ῥωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων ἐκτήσατο τὸ ἀρχαιολογικὸν τμήμα τοῦ Μουσεῖου τοῦ Βερολίνου. Μεταξὺ τούτων περιλαμβάνονται οἰκιστικὰ σκεύη ἐξ ἀργύρου, δακτυλιόλιθοι καὶ χρυσᾶ κοσμημάτων. — Μεταξὺ τῶν δακτυλιολίθων ὑπάρχουσι καὶ μεγαλοπρεπέστατοι σμάραγδοι, μεταξὺ δὲ τῶν χρυσῶν κοσμημάτων πέντε χρυσᾶ ψέλλια ἐκ χρυσοῦ σχῆμα ἔχοντα ὄφρα καὶ φέροντα ἐν ἀναγλύφῳ τὸ μὲν κεφαλήν Ἀπόλλωνος, τὸ δὲ κεφαλὴν Διὸς.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδριάσεις καὶ τέσσαρα ἐγένοντο ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ἄ. Μανούσος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ἀνέγνω ἔμμετρον μετάφρασιν εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν τῆς *Ἀ βαψφθίας τῆς Ἰλιάδος*.

Ὁ κ. Α. Βλάχος τακτικὸν πᾶρεδρον μέλος ὠμίλησε περὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ Γεωργίου Ζαλοκώστα.

Ὁ κ. Ἀχ. Παράσχος τακτικὸν πᾶρεδρον μέλος ἀνέγνω δύο ἔσματα τοῦ ἀνεκδότου ποιήματός του Ἀλφρέδου.

Ὁ κ. Ἀθ. Βερναρδάκης τακτικὸν πᾶρεδρον μέλος ὠμίλησε περὶ φόρων.

Τῇ 31 Μαρτίου καθ' ἣν ἑορτάσθη ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς ΚΕ' Μαρτίου ἐώρτασε καὶ ὁ Σύλλογος τὴν ἐσπέραν ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ φιλοκάλως διασκευασθέντι τὴν ἐπέτειον τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Πλήθος πολὺ ἐκατέρου τοῦ φύλου ἐπλήρωσε καὶ τὰς τρεῖς τοῦ δημαρχείου εὐρείας αἰθούσας. Ἐντολῇ δὲ

τοῦ Συλλόγου τὸν πανηγυρικὸν μὲν ἐξεφώνησεν ὁ κ. Ἀριστείδης Οἰκονόμου ἐπίτιμον μέλος, ποίημα δὲ κατάλληλον ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος μέλος τακτικόν. Ὁ λόγος τοῦ κ. Οἰκονόμου δημοσιευθεὶς ἦδη ἐν ἀποσπάσματι δημοσιεύεται καὶ ἐν τῷ παρόντι τεύχει.

Τῇ α' Ἀπριλίου ἐγένετο ἐν Φαλήρῃ συναυλίξ ὑπὲρ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ θιάσου τῶν ὄρφανῶν Χατζηκώστα καὶ τῆς ὀρχήστρας τῆς ἐταιρίας τοῦ σιδηροδρόμου, ἐξ ἧς συνήχθησαν δραχμαὶ 1650, ὧν τὸ ἥμισυ ἡ ἐταιρία τοῦ σιδηροδρόμου ἀπέστειλεν εἰς τὴν σχολήν. Ὁ Σύλλογος ἐψήφισεν εὐχαριστήρια καὶ πρὸς τὸ συμβούλιον τοῦ ὄρφανοτροφείου Χατζηκώστα καὶ πρὸς τὴν ἐταιρίαν τοῦ σιδηροδρόμου.

Τὴν τελετὴν τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὁσπῶν τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ὁ Σύλλογος κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθέντα παρηκολούθησεν ἐν σώματι, ἐντεταλμένος καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ἔκτακτα αὐτοῦ μέλη ὅπως κατὰ τὴν ὥραν τῆς κηδείας ἔχωσι κλειστά τὰ καταστήματα αὐτῶν.

Ἀνώνυμος ὁμογενὴς προσήνεγκε κατὰ διετίαν εἰς τὸν Σύλλογον δρ. 500 πρὸς σύστασιν διαγωνισμοῦ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων χρησίων εἰς τὰς σχολὰς τῶν ἀπόρων παιδῶν. Ὁ Σύλλογος εὐγνωμόνως ἀποδεξάμενος τὴν προσφορὰν ἐψήφισε καὶ αὐτὸς ἐτέρας 500 δρ. κατὰ διετίαν καὶ οὕτως ὁ διαγωνισμὸς ἔσται ἐτήσιος. Κατὰ τὸν ψηφισθέντα δ' ὀργανισμὸν τὸ εἶδος τοῦ ἐκάστοτε συγγραφομένου βιβλίου ὀρίζεται δι' ἀποφάσεως τοῦ Συλλόγου τῇ προτάσει τῆς κοσμητικῆς τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν. Τοῦ πρώτου διαγωνισμοῦ τελεσησομένου τὸ προσεχὲς ἔτος ὤρισθη θέμα ἡ συγγραφή βιβλίου ἀναγνωστικοῦ πληροῦτος τοὺς ἐξῆς ὅρους: α) Θά παρτιζήται ἐκ 10 τοῦλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων. Θά περιέχη δ' ἐν ἀρχῇ μὲν ἀναγνώσματα εὐνόητα ὑπὸ παιδῶν διελθόντων τὸν συλλαβισμὸν καὶ τὰς ἀπλᾶς προτάσεις καὶ βαθμυδὸν θά λήγη δι' ἀναγνωσμάτων εὐνοήτων ὑπὸ παιδῶν δυναμένων ἀπροσδόπως νὰ ἀναγνώσκωσι· β) τὰ ἀναγνώσματα πρέπει νὰ ἦνε ποικίλης ὕλης, σύντομα καὶ ἐν τῇ συντομίᾳ τῶν αὐτοτελῆ καὶ σύμφωνα πρὸς τὸν ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ Συλλόγου (ἀρ. 106) σκοπὸν τῶν σχολῶν.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἀδριανουπόλει *Φιλεπ. Σύλλογον*.

Ἡ ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένη *Ἀρχαιολογικὴ ἐπιθεωρησις* (*Revue Archéologique*) ἐδημοσίευσεν εὐμενῆ κρίσιν ὑπὲρ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου. Διάφοροι δὲ ξένοι φιλολογικαὶ ἐφημερίδες καὶ ἐπιθεωρήσεις ἐδέξαντο τὴν δι' αὐτοῦ ἀνταλλαγὴν.

Ἐξελέγησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Ἀλέξανδρος Τομπάζης διδάκτωρ τῶν νομικῶν καὶ Νικόλαος Γ. Φιλιππίδης τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας τακτικὰ πᾶρεδρα οἱ κκ. Παῦλος Γεράρδ, Ἰούλιος Μάρτα, Ὁθων Ῥίμαν, Θωμᾶς Ὁμόλ, Μάκελλος Λαμβέρτ μέλη τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς. Ἐπίτιμα οἱ κκ. Ἰούλιος Σμιθ διευθυντῆς τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου, Bryand καὶ Taylor Ἀμερικανοί. Ἀντεπιστέλλον δὲ ὁ κ. Χ. Εὐαγγελίδης ἐν Ἀμερικῇ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—'Εν τῷ ἀρ. 11 τῆς *Ἱερῶν φιλολογικῆς ἐφημερίδος* ὁ καθηγητὴς κ. Βάγνερ δημοσιεύει εὐμενεστάτην κρίσιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κ. Δ. Βικέλα γενομένης μεταφράσεως τῶν δραμάτων τοῦ Σαιξπήρου *Ῥωμαῖοι καὶ Ἰουλιῶς, Ἀἴψα καὶ Ὀθέλλου*.

—'Εν τῷ 6^ῳ τεύχει τῆς *Οἰκογενείας* (La famiglia) τοῦ καλλίστου τῶν ἐν Νεαπόλει ἐκδιδομένων περιοδικῶν περιέχεται κρίσις τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντωνίου Φραβασίλη μεταφράσεως τῆς *Γαλατείας* τοῦ Σπυρίδωνος Βασιλειάδη, ἣν ἀναλύων ὁ κριτικὸς ἰταλὸς ἀποκαλεῖ τὸν ποιητὴν αὐτῆς *Σαιξπήρον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος* διὰ τὸ ἀχαλίνωτον καὶ τὸ τολμηρὸν τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς πλοκῆς.

—Φιλόβιβλός τις ἐν Μασσαλίᾳ ἀνεκάλυψε βιβλίον τῆς 16^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἐκ τῶν σπανιωτάτων. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐκδοθὲν ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΑ' ἐτυπώθη ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ συνεταίρου τοῦ Γουτεμβέργου τοῦ ἐφευρόντος τὴν τυπογραφίαν Πέτρου Σχαιφῆρου τοῦ ἐκ Μαγουντίας, οὗ φέρει καὶ τὰ σύμβολα. Ἐξετέθη δὲ εἰς κοινήν θεάν ἐν τῷ κατὰ τὴν πλατεῖαν Χρηματιστηρίου βιβλιοπωλείῳ Πινέ.

* *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—'Εν τῇ συνεδριάσει τῆς 21 Μαρτίου τῆς ἐν Λονδίῳ Μετεωρολογικῆς Ἑταιρίας ἀνεγνώσθη πραγματεία τοῦ αἰδεσίμου ἱερέως Ἐρβερτ Βόυς «ἀποτελέσματα μετεωρολογικῶν ἐν Πάτραις παρατηρήσεων κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875.» Ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτῇ πολλὰ ἀναφέρονται τὰ περίεργα περὶ τοῦ κλίματος τῶν Πατρῶν ὑπὸ ὑγιεινῆν καὶ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν.

—Ἡ ὑπὸ τοῦ γνωστάτου Λουδοβίκου Φιγκιέ ἐκδιδομένη κατ' ἔτος ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἀστεροσκοπείου παρατηρηθέντος ἀστέρος ἐν τῷ ἀστερισμῷ τοῦ *Κύκνου*. «Τῷ 1876 παρατηρήθη νέος ἀστήρ. Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ *Κύκνου* ἐπλουτίσθη διὰ τούτου, παρατηρηθέντος κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ κ. Σμιθ διευθυντοῦ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Τὴν 12/24 Νοεμβρίου 1876 τὴν 5 ὥραν καὶ 41 λεπτά τῆς ἑσπέρας ὁ ἀστρονόμος οὗτος παρατήρησε τὸν ἀστέρα τοῦτον, τρίτου μεγέθους ἐν τῷ Ζενίθ τοῦ *Κύκνου*. Ὁ ἀστήρ ἦν λίαν κίτρινος, τὸ μεσονύκτιον δὲ τὸ φῶς του ἦν ζωηρότατον. Τὴν 18/30 Νοεμβρίου ὁ ἀστήρ δὲν ἦτο πλέον ὀρατός. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀγγελίας αὐτῆς ὁ οὐρανὸς ἦτο κεκαλυμμένος ἐν Παρισίοις ἐκτὸς σπανίων ἐξαίρεσεων. Παρατηρήσεις ἐπομένως δὲν ἐγένοντο ἐπαρκεῖς ἐν τούτοις ὁ ἀστήρ ἐφάνη εἰς τὸν κ. Παῦλον Ἐρρίκον ὡς 5^{ου} μεγέθους, τὸ δὲ χρῶμά του πρασινωπὸν, σχεδὸν κυανοῦν. Τὴν 20/2 Νοεμβρίου ὁ κ. Κορνὺ ἠδυνήθη νὰ ἀναλύσῃ διὰ τοῦ φασηματοσκοπείου τὸ φῶς τοῦ

ἀστέρος. Διὰ τῆς ἀναλύσεως ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἀστήρ κατέχει ἀέριον τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς συνθέσεως καὶ ἡ περικυκλοῦσα τὸν ἥλιον *χρῶμοσφαιρα*.

—'Εν τῷ ἰταλικῷ σιδηροδρόμῳ τῷ ἄγοντι ἀπὸ Ταυρίνου εἰς Μοδάνε καὶ διερχομένου τὸ Κεννήσιον ὄρος ἐφηρμύσθη ὁ διὰ φωταερίου φωτισμός. Τοῦτο ἐπεζητεῖτο πρὸ καιροῦ διότι αἱ πολλαὶ σήραγγες ἃς διέρχεται ὁ σιδηροδρόμος οὗτος ὑπὸ τὰς Ἄλπεις καὶ μάλιστα ἡ μείζων τούτων ἡ ὑπὸ τὸ Κεννήσιον ὄρος καθιστῶσιν ὄχληρὸν λίαν τὸ ταξίδιον φωτιζομένων τῶν σιδηροδρομικῶν ἀμαξῶν δι' ἐλαίου, οὗ τὸ φῶς εἶναι λίαν ἀμαυρόν. Ἡδὴ ἡ ἐνόχλησις αὕτη ἐκλείπει, τὸ δὲ φωταερίον θὰ πικραλμβάνῃ ἡ ἀμαξοστοιχία ἐν ἰδίῳ ἀεροφυλακίῳ ἐκ τοῦ ἐν Μοδάνε καταστήματος τοῦ φωταερίου.

—Ὁ διάσημος ἄγγλος καθηγητὴς Τύνδαλλ ἐφευρε μηχανὴν δι' ἧς δύναται τις νὰ ἀναπνῆ ἐπὶ ἡμίσειαν τοῦλάχιστον ὄραν ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτου καπνοῦ. Πείραμα γενομένου ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πυροσβεστῶν τοῦ Λονδίνου ἐπέτυχε κατὰ πάντα, οἱ δὲ περιβληθέντες τὴν μηχανὴν πυροσβέστικι ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ κινῶνται ἀναπνέοντες ἀέρα καθαρότατον. Διότι τῆς μηχανῆς αὐτῆς τὸ μυστήριον συνίσταται εἰς τὸ νὰ διυλίξῃ καὶ καθαρίξῃ τὸν πλήρη καπνοῦ ἀέρα, ὅπως αἱ συνήθεις διυλιστικαὶ συσκευαὶ καθαρίζουσι τὸ ἀκάθαρτον ὕδωρ.

* *

ΘΕΑΤΡΟΝ ΜΟΥΣΙΚΗ.—Ὁ κ. Βουργῶλτ-Δουκουδραὶ ὅστις ἐξέδωκε τὰς *δημῶδεις μελωδίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀνατολῆς* ἐτέλεσε τελευταίως ἐν Παρισίοις συναυλίαν ἐν τῷ μουσικῷ ἰνστιτούτῳ, καθ' ἣν ἐξετελέσθησαν μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας τινὲς τῶν μελωδιῶν τούτων. Τὸ νανούρισμα *κοιμήσου κόρη μου κ' ἐγὼ νὰ σοῦ χαρίσω ἐζητήθη* δις. Τὸ *Κλάψτε μάτια κλάψτε, Ἀσπρη μου τριαρταφυλλίτσα, Ἐνα πουλάκι τὴν αὐγὴν ἐχειροκροτήθησαν* ζωηρῶς. Ἐτι δὲ τὰ *Ἀπ' τὸ στερό σου νὰ διαβῶ, Τί τὸ θέλ' ἡ μάνα σου τὴν νύχτα τὸ λυγῆρι, Σὰν παιθάρω σὸ καράβι*. Τὸ γνωστὸν δὲ ἄσμα τοῦ κ. Σκυλίση *Ποῦ νὰ ἦναι, τί νὰ κάμῃ* ἐξετελέσθη ἐπὶ βιολίου. Ὁ κ. Δουκουδραὶ θέλων νὰ δείξῃ τὴν σχέσιν ἧτις ὑπάρχει μεταξύ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς καὶ δημοτικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐτέλεσεν ἐπὶ κλειδοκύμβῳ τὸν *Ἕμνον πρὸς τὴν Μοῦσαν* ἕνα τῶν πέντε διασωθέντων ἡμῖν τεμαχίων ἐκ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων, ἅτινα μετὰ πλείστους κόπους κατωρθώθη νὰ ἀναγνωσθῶσι καὶ ἐναρμονισθῶσιν. Ὁμοίως ἐτέλεσε καὶ τὸν ψαλμὸν *οὐκ ἀλλοτριώσαρ με* ὅστις εἶναι γεγραμμένος κατὰ τὸν Δώριον τρόπον.

—Ὁ ἡμέτερος κ. Ἄλ. Σταματιάδης ἔγραψε τουρκιστὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει δράμα *Γαζή-Ὀσμὰν* τῆς ἐποχῆς τῶν Σελδσουκιδῶν ὅπερ θὰ διδασθῇ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Θεάτρου Γεδίκ-Πασσᾶ.

—Ἀπεβίωσε πένης καὶ ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῆς Γενούης ὁ ἰταλὸς μελοποιὸς Ἐρρίκος Πατρέλλας γεννηθεὶς ἐν Πανόρμῳ τῷ 1818. Μεταξὺ τῶν με-

λοδραματίων αὐτοῦ διακρίνονται ἡ *Ίόνη*, ἡ *Κόμισσα Ἀμάλη*, αἱ *Ἀπόκρως τῆς Βενετίας*, ἡ *Ἐλνάβα*, ἡ *Ἑλλήνη* ἢ ἐκ *Τολώσσης* κτλ.

— Ὁ γνωστός ἡμῖν βαρύτονος κ. Διάξ δὲ Σόρια κατ' αὐτὰς ἐν Νικαίᾳ ἔλαβε μέρος εἰς εὐεργετικὴν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν παράστασιν ὑποκριθεὶς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀμλέτου ἐν τῷ ὁμωνύμῳ μελοδράματι τοῦ Θωμᾶ μετ' ἐκτάκτου ἐπιτυχίας· πρῶτον ἤδη ἔψαλεν ἐν μελοδράματι ἡ δ' ἐπιτυχία ἦν ἐκτάκτος, συναχθέντος ποσοῦ ὑπὲρ τὰς 15,000 φράγκων.

— Τὰ ἐξῆς νέα δραματικά καὶ μουσικὰ ἔργα ἐξετελέσθησαν τὸν λήξαντα μῆνα. Ἐν Παρισίοις τὸ δράμα *Ἐξόριστοι* τοῦ Εὐγενίου Nus ἀπὸ τοῦ Θεάτρου τῆς Πύλης τοῦ ἀγίου Μαρτίνου, ἡ κωμῳδία τὸ *Μαρό* (Bebè) τῶν Ναγιὰκ καὶ Ἐννεκὲν ἀπὸ τοῦ Θεάτρου τοῦ Ὁδείου, τὸ δράμα ἡ *ἐπάρδος τῆς νεότητος* (le retour de la Jeunesse) τοῦ Ὀδυσσέως Βιρβιὲ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Ambigu. Τὰ μελοδράματα ὁ *δήμιος τῆς Βενετίας* (le bravo de Venise) τοῦ μελοποιῦ Σαλβᾶν καὶ ὁ *ἀργυροῦς κωδωνίσκος* (le timbre d' argent) τοῦ μελοποιῦ Σαιν-Σαένς ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ Λυρικοῦ Θεάτρου, τὸ μελοδράμα *Cinq-Mars* τοῦ Γουινὸ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου τῆς Opéra-Comique, καὶ τὸ μελοδράμα ὁ *βασιλεὺς τῆς Λαχόνης* τοῦ Μασσενὲ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ μεγάλου Θεάτρου τοῦ μελοδράματος (Grande Opéra). Ἔτι δὲ τὰ μελοδραματίαι ἡ *Σορρεντίνη* τοῦ Βασσέρ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Bouffes καὶ οἱ *κώδωνες* τοῦ Κορνεβίλ τοῦ Πλαγκέτ ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Folies-Dramatiques. Ἐν Γερμανίᾳ ἐψάλησαν τὰ ἐξῆς νέα μελοδράματα. Ἡ *Γενοβέφα* καὶ ὁ *Μαμφρέδος* τοῦ μελοποιῦ Σούμαν ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ μελοδράματος ἐν Βερολίνῳ, καὶ τὸ μελοδραματίον ὁ *δόκιμος τοῦ ναυτικοῦ* (Seekadet) τοῦ Ριχάρδου Γενὲ ἀπὸ τοῦ θεάτρου Willmstädtisches. Ἡ *Γουλιάρρα* τοῦ μελοποιῦ Ἀδόλφου Μορ ἐν Ἀμβούργῳ, τὸ *ρόδον τοῦ Βουδοστέκ* τοῦ μελοποιῦ Βέννεβιτς ἐν Μαγδεμβούργῳ, ὁ *Βαρδὸκ* τοῦ μελοποιῦ Μύλλερ ἐν Ρόττερδαμ. Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ μελοδράματα μὲν ἡ *Ὠραία Κόρη* (Bella Fanciulla) τοῦ μελοποιῦ Λουκίλλα ἐν τῷ Θεάτρῳ Ἀπόλλων τῆς Ῥώμης, ὁ *Ματθαῖος Κορβίρος* τοῦ μελοποιῦ Πινσούτη ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Σάλα τῶν Μεδιολάνων, καὶ ἡ *Γουλιάρρα* τοῦ μελοποιῦ Γουαρνιέρη ἀπὸ τοῦ Θεάτρου Cartoleria τῆς Γενούης. Κωμῳδία δὲ δύο τὰ *παλαιὰ κατάστιχα* τοῦ Γαλλίνα δοθεῖσα ἐν Βενετίᾳ, καὶ ὁ *σὺζυγος ἐραστής τῆς συζύγου* τοῦ Γιακωμέττη ἐν Ῥώμῃ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1877 ΔΗΡΙΑΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον

Θερμόμετρον ἐκ.

Μέση θλίψις 748,41 χμ.	Μέση θερμοκρασία 17,77
Μεγίστη » 755,60 (τὴν 4 ^{ην})	Μεγίστη » 24,5 (τὴν 25 ^{ην})
Ἐλαχίστη » 741,51 (τὴν 22 ^{αν})	Ἐλαχίστη » -9,4 (τὴν 4 ^{ην})

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 7,03 χμ. ἄστραπῶν 5.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 11 ἡμέρας ΝΔ, 9 Δ, 1 ΒΔ, 3 ΒΑ, 6 Ν.

